FOOTNOTES

Introduction 2
Sources 3
1 Youth in Roermond (1869-1886) 4
2 Training and work as a drawing teachter (1887-1905) 9
3 First political cartoons (1906-1914) 15
4 The war: anti-neutrality (1914-1915) 22
5 Raemaekers becomes famous abroad (1915-1916) 33
6 Role in Allied propaganda (1916-1917) 41
7 Propaganda tour of the United States – and the end of the war (1917-1918) 34
8 Between the wars (1918-1939) 51
9 The Second World War and Raemaekers' last years (1939-1956) 59
10 The significance of Raemaekers for Allied propaganda 61
'The Kaiser in exile: Wilhelm II in Doorn' 64

BIBLIOGRAPHY

General works – consulted and recommended 66
Albums and brochures with political cartoons 89
Books with covers and illustrations by Louis Raemaekers 95

SOURCES AND ARCHIVES CONSULTED

Sources 104
Archives 104

LIST OF EXHIBITIONS

107

LIST OF HONORARY MEMBERSHIPS AND DECORATIONS

117

IN - 1 Churchill, *Thoughts and Adventures* (1948, essay from 1931), 20.
IN - 2 Roberts, *Obituaries Times* (1979), 589.
IN - 3 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 297.
IN - 4 *The Great War: a Neutral's Indictment* (1916), xv-xvi.
IN - 5 War Office [name illegible] to Raemaekers, London 27 July 1915.
IN - 6 Westwood, 'Modern Caricaturists', *Review of Reviews* (1931), 36.

SOURCES

SO - 1 Murray Allison, 'The Thousand Million Cartoons' in *Land & Water Extra* (1918), 4.
SO - 2 The initial run of posters came to 150,000 and more undoubtedly followed. W.A.M. Goode, secretary of the Committee for Relief in Belgium to Louis Raemaekers, London, 27 March 1916.
SO - 3 Stephen J. Monchak, 'To fight for Democracy', *Editor and Publisher* 27 July 1940.
SO - 4 Confusion arose in 1944 regarding the collection of letters, which – to Raemaekers' great irritation – was for some time impossible to locate. They are now held at Hoover in the correspondence series of the Louis Raemaekers collection. Unless otherwise indicated, the letters quoted in the present publication form part of that archive.
SO - 5 The register is accessible online: : www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/tf258001qr/. Part of it has been digitised by the Louis Raemaekers Foundation and is available on application. For the Hoover Archives and the Raemaekers collection, see: Patenaude, *A Wealth of Ideas* (2006), ix-xii and 31-33 and www.hoover.org/about/herbert-hoover.
SO - 6 'Mémoires van Louis Raemaekers zooals ik ze heb bijeengevoegd uit vele losse aanteekeningen, gevonden in verschillende schriften en papieren, geheel volgens zijn eigen redactie en bewoordingen, zonder eenige bijvoeging van mijn hand.'
SO - 7 A transcription of the memoirs and the complete list of owners are available on the website of the Louis Raemaekers Foundation.
SO - 8 Jenks, 'Artist and Emperor', *Cartoons Magazine* (1917).

1 YOUTH IN ROERMOND (1869-1886)

1 - 1 'stoomfabriek van mineraalwater, vruchtenstroopen en limonades, de eenige in Roermond en omstreken'. 'zaak in galanterien en luxe-artikelen'. 'Berlijner Korfwaren, Rustieke vogelkooijen, kinder-vélocipèdes, Amerikaanse Patent-Papierhoeden naar het nieuwste model'. 'complete tafelserviezen'. *De Volksvriend*, 1870.
1 - 2 'De ondergeteekende...berigt bij deze aan zijne geëerde stad- en landgenooten, dat hij zich alhier gevestigd heeft op de Varkensmarkt en dat eerstdaags zijn winkel zal geopend worden....een zeer net Bovenkwartier...drukkers leerling...huisknecht die ook met tuinwerk kan omgaan'. *De Volksvriend*, 28 September 1859, 4; *De Volksvriend*, 1 October 1859.
1 - 3 Josephus Christinus Hubertus Raemaekers (1829-1895) and Margaretha Amalia Michels (1838-1920) married on 9 May 1860. After the death of her father Friedrich Wilhelm Michels, Amelie and her mother Cornelia Deriks moved from Aachen to her mother's birthplace Wassenberg, just across the Dutch/Prussian border and 15 km from Roermond. In Wassenberg Cornelia met her second husband Lambert van Weustenraad who also came from this town. In Roermond, the couple lived at Swalmerstraat 19. Information from Maastricht, Regional Historical Centre Limburg (RHCL), Bevolkingsregister Roermond.
1 - 4 Louis had an older brother and sister who died shortly after birth. Maastricht RHCL, Bevolkingsregister Roermond.
1 - 5 Hubertus Franciscus van Schoonhoven (1835-1859) was a goldsmith and painter by profession. The sculptor Jean Henri Leeuw (1819-1909) was married to Anna Amelia Hubertine Raemaekers, Joseph's sister. Maastricht RHCL, Bevolkingsregister Roermond.
1 - 6 'Father great art lover and collectioneer of antics [*sic*]. From him fighting spirit and artistic vein.' Raemaekers to Leon Friend, 17 November 1936.
1 - 7 For the religious history of Roermond and the conflict between liberals and Catholics, see Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), and Nissen & Van der Bruggen, *Roermond: biografie van een stad en haar bewoners* (2014).
1 - 8 According to censuses by Statistics Netherlands (CBS), about 95% of Roermond's population at that time was Catholic; from Keyers, *Verzuiling in Roermond* (1981), 5.
1 - 9 For the history of Limburg, see Nuyens, *De staatkundige geschiedenis* (1956) and Berkvens, 'De staatkundige geschiedenis' in *Rechtspraak in Roermond* (2013), 13-30.
1 - 10 'Men vergete niet, dat in 1830 [van] de oudste generatie die ik in mijn jeugdjaren nog even heb aangeraakt, er geen tien Limburgers op de duizend waren, die iets met Holland wilden te maken hebben.' See also the interview with Raemaekers – 'Een onderhoud met Louis Raemaekers' – in *De Telegraaf*, 2 March 1919.
1 - 11 'zonderling soort van landgenooten! ze spreken beter Fransch en Duitsch dan Hollandsch….de zeden en gewoonten...met die van andere provincien [verschillen] en veel meer met die der Belgen [overeenkomen]'. Habets, 'Cronijkje van Limburg' in *Maasgouw* 96 (1977), 115. From Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 50-52.
1 - 12 That national feeling was strengthened during the First World War when the Netherlands' neutrality kept the province out of harm's way.
1 - 13 'Roermond huisvest binnen zijne muren mannen, voor het grootste gedeelte echter uit den vreemde hier aangeland, die den liberalen beginselen met hart en ziel zijn toegedaan en ze op Limburgschen bodem trachten voort te planten.' *Maas- en Roerbode*, 3 January 1874, 1. The Roermond newspapers of the time provide an inexhaustible source of information on the struggle between clericals and liberals. They are available in digital form on the website of the Municipality of Roermond at http://roermond.x-cago.com/kranten/.
1 - 14 L.F.H. Beerenbroek (1805-1884) was Mayor of Roermond from 1856 to 1875. *Jonkheer* L.F.H. Michiels van Kessenich (1840-1921) studied law in Leiden and was a lawyer [*advocaat*] and Inspector of Primary Education in Roermond. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek 2* (1912), 113-114.
1 - 15 'En zo zullen ook vader en zoon Raemaekers, als hoogstaande vrijzinnigen, zich politiek wel hebben verwant gevoeld met deze sympathieke, suggestieve, fascinerende krachtmens, wiens geest tot nu toe nog voortleeft in hun vaderstad.' Schoolmeesters, 'Pleidooi', *Maas- en Roerpost* (1980).

1 - 16 More information about J.A. Paredis (1795-1886) can be found in *Historische Opstellen* (1951) (published by the *Bisschoppelijk College Roermond*); Gijsen, *Paredis* (1968), and Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003). Quotation from Gijsen, *Paredis* (1968), 317.
1 - 17 'het is...waar dat onze volksaard, onze zeden en gewoonten soms meer overeenstemmen met die van onze buitenlandse naburen, maar het is...ook niet tegen te spreken dat...onze belangen verbonden zijn met die van onze noordelijke landgenooten, en dat dus de handelingen van de Kamers, zoowel als van de Regering, een grooten invloed uitoefenen op onzen toestand.' *De Volksvriend*, 28 September 1859, 1. For the demise of *De Roermondenaar* and the origin of *De Volksvriend*, see the special issue published on the twenty-fifth anniversary of the newspaper, *De Volksvriend*, 4 October 1884. On the history of *De Volksvriend*, see Van de Schoor, '*De Volksvriend*', *TS* (1998), 27-44.
1 - 18 For more information about the Roermond press, see Romen, 'Oorsprong', in *Limburg's Jaarboek* (1905), 54-55; Hemels, *Op de bres* (1969), 375-580; Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 56-62, 97-102, and Nissen & Van der Bruggen, *Roermond: biografie van een stad en haar bewoners* (2014), 432-433.
1 - 19 For example in 'Pluksel', *De Volksvriend*, 5 February 1876, 1, and in 'Nog iets!', *De Volksvriend*, 13 March 1880, 1.
1 - 20 'Gij waart het, vriend, die de Vrije vaan hoog hieldt en den strijd tegen Duisternis en geestelijke pomperij opnieuw aanvaardet.... Maar de stooten en schoppen, die 't clerikalisme u toebracht in de Maas- en Roerbode, gij gaaft ze terug, met woeker. Gij kondt het, want aan uwe zijde was het Recht, de Waarheid!... Het donderen van den kansel tegen u en uw werk – 't was het bewijs, dat uw vijand de scherpte voelde van uwe slagen! Maar – zijne middelen raakten niet uitgeput. Toen ook nog van den kansel verboden werd, iets te koopen bij u, Raemaekers, toen ook zelfs deinsdet gij niet.' L.F. de M., 'Aan mijn vriend Jos. Raemaekers, ter gelegenheid van het 25-jarig jubilé van den "Volksvriend"', *De Volksvriend*, 4 October 1884, 1-2.
1 - 21 'liberale professoren, regters, officiers van Justicie [en] kommissarissen van policie'. 'De liberalen, de geestelijken en de katholieke burgers' in *Maas- en Roerbode*, 28 August 1875, 1; quoted from *Historische Opstellen* (1951), 431, note 163. See also the article 'Voetangels en klemmen', in *De Volksvriend*, 16 February 1878, 1.
1 - 22 More information about the Van de Kamp issue can be found in Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 124-128.
1 - 23 'artikelen, correspondenties, ingezonden stukken, enz. die overvloeijen van de walgelijkste gemeenheden en lasterlijkste aantijgingen tegen Z.H. den Paus, de Kardinalen, de Bisschoppen, de Priesters, de Kloosterlingen en de Katholieken in het algemeen...[hun] venijn [uit] in den Roermondschen vuilnisbak, waarvan zij zich als gieter bedienen om hun zwadder over stad en provincie te verspreiden'. 'Onthullingen', *Maas- en Roerbode*, 15 December 1877, 1.
1 - 24 'een eerlijke en vrijzinnige uitvoering van de beginselen der Grondwet en der organieke wetten; bevordering van openbaarheid en betrachting van enkel *algemeen* belang bij alle handelingen van algemeen bestuur; rigtige en geheele uitvoering van de voorschriften der gemeentewet en ijverige bevordering van de gemeentebelangen'.
1 - 25 De Valk, *Katholiek en Liberaal* (1971), 151-152. See also the article 'De Maas- en Roerbode en "de Grondwet"', *De Volksvriend*, 17 July 1875, 1.
1 - 26 'blinde werktuigen van de kapelaanspers', 'Uitslag der verkiezingen', *De Volksvriend*, 24 July 1875, 1.
1 - 27 'hoe slecht en diep gezonken een liberaal wel [is]'. 'Een Roermondsche geschiedenis II', *De Volksvriend*, 18 September 1875, 2.
1 - 28 See 'Een Roermondsche geschiedenis II', *De Volksvriend*, 18 September 1875, 1-2, and 'Uitslag der verkiezingen', *De Volksvriend*, 24 July 1875, 1.
1 - 29 'zijnen pligt openlijk op te treden en de geloovigen ook in de kieskwestie met zijne overtuiging bekend te maken en tegen de sluwe pogingen der zoogenaamde liberalen te waarschuwen'. J.A. Paredis, 'Aan de Katholieken onzer Bisschopsstad Roermond', *Maas- en Roerbode,* 10 July 1875.

1 - 30 'zijne veroordeeling uit over de rigting van de Volksvriend, als orgaan van het liberalisme, en keurt de kiesvereeniging de 'Grondwet' af wegens hare innige verwantschap en verstandhouding met bekende anti-katholieke mannen en couranten, die haar ondersteunen….dat lieden, die met bovengenoemde partij heulen, en zich vereenigen tegen hunne katholieke medeburgers...voorzeker het vertrouwen der ware Katholieken niet verdienen.' 'De Bisschoppen en het liberalisme', *Maas- en Roerbode*, 28 August 1875. More information about the 1875 election campaign can be found in Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 105-120, and Nissen & Van der Bruggen, *Roermond: biografie van een stad en haar bewoners* (2014), 442-444.

1 - 31 'wij kunnen met zekerheid melden, dat Monseigneur [Paredis] zich morgen ten stadhuize zal begeven, ten einde zelf ook voor de kandidaten, gesteld door de Maas- en Roerbode, te gaan stemmen.' 'Nederland', *Maas- en Roerbode*, 24 July 1875, 1.

1 - 32 Henry Havard (1838-1921) wrote *La Hollande pittoresque* during the years he spent in the Netherlands as a political refugee. He was surprised by the warmth with which the people of Roermond received foreigners: 'I will never forget the pleasant hours I spent with one of the young aldermen of this fair city, nor the merry excursions we went on around Roermond' ['Je n'oublierai jamais mes heures charmantes passées chez un des jeunes échevins de cette gentille cité, ni les joyeuses excursions qu'il nous fit faire dans les environs de Roermond']. Havard, *La Hollande pittoresque* (1876), 421. Havard later visited the Netherlands with the artist F.A.M. (Maxime) Lalanne (1827-1886), who produced charcoal drawings and etchings, including Roermond town views. Nissen & Van der Bruggen, *Roermond: biografie van een stad en haar bewoners* (2014), 425.

1 - 33 'd'une façon étroite, inquiète, intolérante et militante.… Au lieu d'être un pacificateur prêchant la concorde, [le clergé] devient un soldat du Christ, excitant à la croisade. On a vu,...l'évêque, du haut de son siège, présider aux élections municipales et lancer des mandements contre les candidats libéraux.' Havard, *La Hollande pittoresque. Les frontières menacées* (1876), 408. Information regarding the identity of Havard's guide was provided by Hein van der Bruggen.

1 - 34 For an account of 'the Dramatic', see Schillings, *Toneel en theater* (1976), 9-21. Joseph Raemaekers was a member of the board of the society in the 1870s. For many years, the society performed in a hall at the home of his father-in-law Lambert van Weustenraad.

1 - 35 'De Geestelijke Heeren der stad...zorgden er dan ook wijselijk voor dat de Dramatiek hoe langer hoe meer in een slechten reuk kwam...en reeds was er meer dan eenmaal een venijnige zinspeling op tooneelvoorstellingen en komedianten van den kansel gevallen'. Emile Seipgens, 'De Komedianten', *Uit Limburg* (1881), 6-7.

1 - 36 'eveneens heeft de behaaglijke Sophie in de volbrenging harer rol voortreffelijk voldaan en bewees de heer J.R. andermaal, dat hij de jonge dames volmaakt weet na te bootsen'. Quoted from the 'Domestic Affairs' [*Binnenland*] section of *De Volksvriend*, 1 December 1860, 2. See also *Emile Seipgens*, 'De Komedianten', *Uit Limburg* (1881), 9.

1 - 37 Nissen, *Emile Seipgens* (1987), 21-33. Since its premiere on 26 December 1865, *Schinderhannes* has been performed dozens of times, and the tradition continues; the play is still performed every seven years. See www.schinderhannes.nl.

1 - 38 'Daar zat de jeugdige rechtsgeleerde, die pas van Leiden was teruggekeerd, naast den jongen dokter, die Leuven en Parijs had bezocht of naast den aankomenden koopman, die zijn leertijd te Rotterdam of Antwerpen had doorgebracht.... Daar kwam het beschaafde, het lezend, het denkend publiek van die dagen bijeen, allen die iets wilden, iets trachtten, naar iets streefden.' Emile Seipgens, 'De Komedianten', *Uit Limburg* (1881), 4.

1 - 39 Maastricht, RHCL, Roermond-Kieswezen (inv. no. 6257 port. 493 no. 87), Bezwaarschrift, 17 August 1875; 'Pluksel', *De Volksvriend*, 21 August 1875, 1-2; De Valk, *Katholiek en Liberaal* (1971), 151-152.

1 - 40 'de apostelen van het liberalisme, de bestrijders van het Katholicisme in Limburg'.

1 - 41 'herstel van het nadeel in eer en goeden naam geleden'. Romen, 'Oorsprong', *Limburg's Jaarboek* (1905), 58-59. Quotation from 'Onthullingen', *Maas- en Roerbode*, 15 December 1877, 1. For this matter, see also Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 123.

1 - 42 'ter lezing [zijn] te bekomen,... dagelijks 's morgens om 11 uur, bij aankomst'. *De Volksvriend*, 1 October 1870, 3.
1 - 43 'Als jongen las ik veel kranten, Duitsche, Fransche, Engelsche'. Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 181.
1 - 44 Editions of the newspaper for the years 1885-1893 are therefore missing from the municipality's newspapers archive.
1 - 45 'exemplaren van de Volksvriend die door de post worden verzonden…steeds hooger en hooger opgestapeld [raken]'. *De Volksvriend*, 9 February 1884. See also in Van de Schoor, '*De Volksvriend*', *TS* (1998), 33. According to Hubbard, *Leading Newspapers* (1884), 108, *De Volksvriend* still had quite a large circulation in 1884, namely 2600 copies.
1 - 46 '1. De zaak (...) in galanteriën en luxe-artikelen; 2. De drukkerij, de courantuitgave, de boek- en papierhandel; 3. De fabriek van mineraal-water, vruchten, stroopen en limonades, de eenige in Roermond en omstreken. Alles in volle werking en, zooals bekend, best beklant; 4. Het prachtige huis, waarin dit alles gedreven wordt, gelegen aan de groote markt, met tuin, ter breedte van het geheele huis – 14 meter – en ter diepte van 40 meter.' *De Nieuwe Koerier*, 17 January 1893, 4.
1 - 47 Maastricht RHCL, Roermond Land Registry. *De Nieuwe Koerier* (1887-1944), 12 December 1895, 4. It should be noted that Joseph Raemaekers owned or managed other properties in Roermond, as is shown by the many 'to rent' advertisements that were printed above his name in the newspaper.
1 - 48 Roermond, CHR, Louis Raemaekers collection. Supervisory Committee to Municipal Executive [*B&W*] (1948). Although the liberal element no longer played any role in Roermond in 1948, liberals were seen in a bad light because in the 1930s and in 1940-1945 a number of leading liberals had joined right-wing parties. I am grateful to Hein van der Bruggen for pointing this out.
1 - 49 'een zedelijke en godsdienstige opvoeding op hoogen prijs'. 'kennis voor [hun] kinderen,...even onmisbaar en van niet minder belang [is]'. Maastricht, RHCL, Archives of Bisschoppelijk College Roermond, Pamphlet *Burgers van Roermond!*, signed 'Numerous fathers' [Talrijke familievaders] (1864); quoted from *Historische Opstellen* (1951), 383-392, 399, note 87.
1 - 50 'beginselen der vormleer'. 'hetgeen gezien wordt, af te beelden'. 'vorming van den goeden smaak'.
1 - 51 Maastricht, RHCL, Nieuw Archief Roermond, Tweede Openbare School Lijst (1881); Nieuw Archief, Besluit Lager Onderwijs (1880); Documentatieverzameling, Programma's Rijks-HBS (1881-1885). Clemens Prosper Schreurs (1820-1911) was the director of Roermond's Municipal School of Draughtsmanship [Gemeentelijke Teekenschool] from 1861 to 1882 and also taught at the State Secondary School, Lexicon (1981), 470.
1 - 52 Martis, 'Kunstnijverheidsonderwijs', *NKJ* (1980), 90-100.
1 - 53 'iedere jongen, die naderhand schilder wordt [zijn] schriften met allerlei poppetjes bekladt'. Raemaekers to Leon Friend, 17 November 1936. Quoted from Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 674, taken from a 'foreign monthly'. Netscher repeats the wrong date of birth for Raemaekers, namely 4 June. This error – which arose because '6-4' in American English means 4 June (in Europe, 6 April) – appeared in numerous American newspapers from that year.
1 - 54 'bijtende scherpte, gloeiende haat, en nobele verontwaardiging'. 'een blond meisjesgezicht met blauwe oogen en een roze kleurtje'. 'wat te timide dan te brutaal'.
1 - 55 *Jubileumboekje 1899 Rijks H.B.S.*, 44-45.
1 - 56 Raemaekers, 'Memoires' I, 1.
1 - 57 'teekenonderwijs voor ambachtslieden'. Raemaekers, 'Memoires' I, 1-2. Johan Berens (Deventer, 1858-1925) studied at the Academy of Fine Arts in Brussels. Jos Cuypers, 'Roermonds kunstleven' in *Gedenkboek Roermond* (1932), 340; Linssen, *Vorming en Onderwijs* (1983), 20-21, 27.
1 - 58 Maastricht RHCL, Nieuw Archief Roermond, Naamlijst (Sept. 1889).
1 - 59 'het decoratieve schilderen en teekenen in verschillende stijlen en voor verschillende vakken, het schilderen naar de natuur, het schilderen naar het levend model en het maken van composities vooral op ornamentaal gebied'. Maastricht, RHCL, Roermond, document collection, *Ontwerp-Programma* (1890), 7.

1 - 60 Petrus Josephus Hubertus Cuypers (Roermond, 1827-1921), son of a church painter, had attended the (previous) school of draughtsmanship in Roermond, later studying architecture at the Academy of Fine Arts in Antwerp. See also Van Leeuwen, *Pierre Cuypers* (2007) and Wies van Leeuwen, 'Pierre Cuypers 1827-1921' in *Roermond: Beeld van een stad* (2012), 109-137.
1 - 61 *De akkoorden van het gemoed* (1986), 22-23; Nissen, 'Leeuw' in *Verwoord Verleden* (1982), 75. For the Roermond artists, see 'Naar gothieken kunstzin', cat. 's-Hertogenbosch, (1979).
1 - 62 Limburg native Victor Eugène Louis de Stuers (1843-1916) was the official in charge of artistic matters and as such the client who commissioned the Rijksmuseum. His best known publication is 'Holland op zijn smalst' (*De Gids* 37 (1873), 320-403), in which he laid the basis for heritage conservation in the Netherlands.
1 - 63 Raemaekers, 'Introduction' in *Edition de Luxe* (New York 1917).
1 - 64 Van Hövell tot Westerflier, *Roermond vroeger en nu* (1968), 80. See also Verhage, *Katholieken, Kerk en Wereld* (2003), 62-66; Van de Schoor, '*De Volksvriend*', *TS* (1998) 40; and articles and letters to the editor in *De Volksvriend* for 16 May 1863, 13 June 1863, 11 July 1863, and 1 August 1963.

2 TRAINING AND WORK AS A DRAWING TEACHER (1887-1905)

2 - 1 'Het is bewonderenswaardig te zien, op welke artistieke wijze de nog jeugdige schilder de verschillende nuanceeringen weet aan te brengen. Zijne licht- en schaduweffecten zijn meesterlijk opgevolgd, terwijl het geheel in één harmonisch en prachtig coloriet te zamen smelt.... Niemand betwijfelt dan ook of de heer Raemaekers zal eenmaal in de kunstwereld eene hem waardige plaats innemen.'
2 - 2 'genoeg [heeft] van dat werk en de kleinsteedse politiek', Raemaekers, 'Memoires' I, 2-3.
2 - 3 With his wife and three children, Jean Henri Leeuw moved from Roermond to Nijmegen in 1887; his painter son Henri (1861-1918) had already been living there since 1884. Nissen, 'Leeuw' in *Verwoord Verleden* (1982). In 1887, Raemaekers at first lodged with his uncle; but the Register of Births, Marriages, and Deaths for Nijmegen shows that he registered on 11 March 1889 as living with his cousin Henri at number 16 Betouwstraat. Nijmegen, RAN, 1880-1890, sheet 56. That date differs from information in his memoirs and in the Roermond municipal archives. The author has followed the information given in his memoirs.
2 - 4 'onderwijs [gaf] aan privaat leerlingen. Onder die leerlingen zou zijn jongere neef, Louis Raemaekers, zeker vol dankbaarheid getuigen hoe veel hij in dit opzicht aan Henri verschuldigd is'. Luns, 'Henri Leeuw†', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 57 (1929), 372.
2 - 5 Raemaekers, 'Memoires' I, 2.
2 - 6 Roermond, GAR, Nieuw Archief, Naamlijst (March 1888) and Naamlijst (Sept. 1888). Raemaekers is listed in the Naamlijst [Names Register] (March 1891) but the 'class allocation' has not been filled in. Nicolaas van der Schuit (Oudega, 1854-1923) also worked at Cuypers' studio in Roermond from 1875 on. Josephus Matheus Hubertus Thissen (Roermond, 1840-1920) was involved in the restoration of the Minister Church, later setting up independently. Scheen, *Lexicon* (1981), 519 and Linssen, *Vorming en onderwijs* (1983), 19.
2 - 7 'Bij den heer Jos. Raemaekers alhier zagen we een studie tentoongesteld, door de kunstvaardige hand van den heer L. Raemaekers Jr. gemaald. Het is een studiekop, geschilderd niet alleen met fikschen aanzet, flink coloriet en met goede methode, maar ook zoo natuurgetrouw – en dit kan ieder beoordeelen, want 't is 't portret van eene Roermondsche persoonlijkheid – dat zeggen we, het conterfeitsel volmaakt gelijkend te noemen. 't Blijkt duidelijk, dat de heer Raemaekers Jr. een bijzonderen aanleg tot de edele penseelkunst heeft, en 't zou dus jammer zijn, indien hij voor de kunst verloren ging en door hoogere studiën zich niet volledig ontwikkelde.' Raemaekers, 'Memoires' I, 3. Quoted from 'Provinciaal Nieuws', *De Nieuwe Koerier*, 24 September 1889, 3.
2 - 8 'het grootst aantal punten van de 66 kandidaten'. 'bij het mondeling examen...was zijn succes nog grooter'. *Maas- en Roerbode*, 12 September 1891.
2 - 9 Raemaekers, 'Memoires' I, 3; *Maas- en Roerbode*, 26 September 1891, and Arnhem, GldA, Archief Rijks H.B.S., Dienststaat Raemaekers.
2 - 10 The Rijksmuseum opened in 1885. For the historical and theoretical development of training in drawing and applied arts in the nineteenth-century Netherlands, see Martis, 'Kunstnijverheidsonderwijs', *NKJ* (1980), 79-171; for the foundation of the *Rijksschool voor Kunstnijverheid*: ibid. 101-102, 110, note 141.
2 - 11 The Hague, NL-HaNA, BiZa/Kunsten en Wetenschappen, 2.04.13, inv. nr. 2651-2693, Programma Rijks-Normaalschool Amsterdam (1893).
2 - 12 In his memoirs, Raemaekers reports that on the occasion of Cuypers' ninetieth birthday, he produced a portrait of him in his studio in Roermond. Cuypers reached the age of 90 in 1917, however; the portrait must have been produced for a different birthday. The author has been unable to trace this portrait. Raemaekers, 'Memoires' I, 4.
2 - 13 Raemaekers registered in Amsterdam (from Roermond) on 16 May 1892 and lived at number 369 Nassaukade. He was registered as leaving for Roermond again on 7 November 1893. Amsterdam, SAA, Woningboek.
2 - 14 'een of ander krantje [uitgaf], met tekeningetjes en zo'. Interview with Ms Sandberg by Cornelieke Lagerwaard, 13 July 1983. Cornelieke Lagerwaard taped three interviews with Ms Sandberg-Raemaekers in 1983.

2 - 15 This was a collection of stories and drawings put together by 'Uiltje' of *De Telegraaf*, the pseudonym of Gerzon Blok and David Orobio de Castro; a few numbers of this collection appeared in 1903 and 1904.
2 - 16 L.C. Steenhuizen, 'Aaltje Verduin', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 4 (1892), [457]-470. The name 'J. Raemaekers' is given in the table of contents. The initials on the print are clearly those of Louis Raemaekers. Louis had probably been put in touch with the magazine by his father (or his elder brother?), who sometimes wrote stories or drew illustrations for various periodicals. Emile Seipgens, 'De drie biechtvaders van Mevrouw von Schartzenburg', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 5 (1893), [147]-163 and Evo, 'Miss Mowcher', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 5 (1893), 593-603. See the appendices for a list of (non-political) short stories and books illustrated by Louis Raemaekers.
2 - 17 'Aan onzen stadgenoot, den heer Louis Raemaekers, is door de jury te Amsterdam het diploma uitgereikt voor het lijnteekenen Middelbaar Onderwijs.' *De Nieuwe Koerier*, 23 September 1893.
2 - 18 'tot assistentie der leeraren in het teekenen tijdelijk [is] aangewezen de Heer L. Ramaekers tegen eene belooning van *f* 110.- 's maands'. Tilburg, RAT, Verslag Middelbaar Onderwijs (1893), 10. On 5 May 1894, Raemaekers was registered as moving from Roermond to Tilburg, lodging with the Menting family. On 18 February 1895, he was registered as moving back to Roermond. Tilburg, RAT, TB_BR_0918_1476.
2 - 19 'De Heer Louis Raemaekers te Roermond, is voor den Winter-cursus van 1893/94 benoemd geworden tot Leeraar in de Mechanica en in de Bouwkunde, aan de Burgeravondschool te Tilburg.' *Tilburgsche Courant*, 19 November 1893.
2 - 20 Tilburg, exhibition at the Philharmonie, February 1894. According to Raemaekers, 'Memoires' I, 5-6, Raemaekers produced portraits of, amongst others, 'Dr Soer and his wife and the large factory-owner Swagemakers and his wife' [*Dr. Soer en zijn vrouw en van groot-fabrikant Swagemakers en zijn vrouw*].
2 - 21 'In den kunsthandel van den heer C. van den Meijdenberg alhier, was deze week te bezichtigen het welgelijkende portret van onzen stadgenoot Dr. S[oer], geschilderd door Louis Raemaekers (van Roermond) kunstschilder te dezer stede. De wijze van uitvoering is boven alle lof verheven. Genoemd portret werd in zacht ineenvloeiende kleuren, achttiende eeuwsche school geschilderd, en het is inderdaad bewonderenswaardig te zien, op welke artistieke wijze de nog jeugdige schilder de verschillende nuanceeringen weet aan te brengen. Zijn licht- en schaduweffecten zijn meesterlijk opgevolgd, terwijl het geheel in één harmonisch en prachtig coloriet te zamen smelt. ...Niemand twijfelt dan ook of de heer Raemaekers zal eenmaal in de kunstwereld eene hem waardige plaats innemen.' '…het is niet het eerste, wat wij van de hand van dien jongen schilder, hier ter stede zagen. Reeds menig tableau van hem werd door een onzer kunstlievende burgers aangekocht, en versiert thans de zalen zijner woning'. Quoted from *De Nieuwe Koerier* (1887-1944), 19 April 1894, 2, and 8 November 1894, 3; *Tilburgsche Courant*, 15 April 1894.
2 - 22 'van rijke fabrikanten in Brabant heeft hij toen heel lelijke portretten geschilderd, ik heb ze nooit gezien, maar ik heb begrepen dat ze erg slecht waren'. Interview with Ms Sandberg by Cornelieke Lagerwaard, 13 July 1983.
2 - 23 According to the Population Register, Raemaekers was still registered in Tilburg until February 1895 but according to his memoirs he already left for Brussels in 1894. Tilburg, RAT, TB_BR_0918_1476, and Raemaekers, 'Memoires' I, 6.
2 - 24 Raemaekers, 'Memoires' I, 6. Ernest-Stanislas Blanc-Garin (1843-1916) was a pupil of Alexandre Cabanel and Jean-François Portaels. He won the Academy prize in 1868 and exhibited at the Paris Salon (1874, 1876, 1879). He moved to Brussels in 1871. Thieme und Becker, *Lexicon IV* (1910), 91; Berko, *Dictionary of Belgian Painters* (1981), 49.
2 - 25 'de aan de leerlingen gegeven platen, draadfiguren en lichamen suf [zijn], zonder leven en doodelijk vervelend.' Raemaekers, 'Schoonheids- en Kunstonderwijs', *Gulden Winckel* (1905).
2 - 26 Conversations with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers.

2 - 27 'Heden overleed zacht en kalm, voorzien van de H.H. Sacramenten der stervenden, de heer Joseph Raemaekers, in den ouderdom van bijna 66 jaren.' *De Nieuwe Koerier* (1887-1944), 5 March 1895, 4. In the final months before his death, Joseph Raemaekers again advertised his house for sale, together with the inventory of his retail establishment and printing works. Soon after his death, his widow advertised offering accommodation for 'young persons of good background, who wish to attend the Roman Catholic Secondary School' [*Jongelieden, van goeden huize, die de R.K. Burgerschool...wenschen te bezoeken*]. *Nieuws van den Dag*, 3 July 1895. In December 1895, she auctioned off the inventory and a large part of the household effects. *De Nieuwe Koerier* (1887-1944), 12 December 1895, 4.
2 - 28 Raemaekers had received lessons at the State Teacher Training College from Willem Molkenboer, who was also the director. Scheen notes that Raemaekers was a pupil of the director T.H.A.A. Molkenboer. However, Theo Molkenboer (1871-1920) was himself a pupil at the Training College from 1889 to 1891. Scheen, *Lexicon* (1981), 354-355, 417.
2 - 29 'Onder de 10 of 11 candidaten mij door U opgegeven, is er nog niet een aan wien naar mijn meening met een gerust geweten de leiding der teekenschool te Wageningen kan worden opgedragen.' Wageningen, GAW, Nutsarchief, Ambachtsschool, letter from Molkenboer to an unknown recipient (1895). According to this letter, Raemaekers also applied for a position at the State Secondary School in Gouda, but as one of sixty candidates he stood little chance. Information regarding Piet Mondriaan from A.G. Steenbergen, Old Wageningen Historical Association.
A.G. Steenbergen to J.L. Heldring, Wageningen 28 August 1986; information from Heldring to the present author.
2 - 30 '[Molkenboer] bood mij aan Directeur te worden van de Avondschool voor Ambachtslieden te Wageningen. Ik voelde er weinig voor, maar [hij] drong aan – vroeg mij om het mooi gelegen kleine stadje te gaan zien, met zijn prachtige omgeving... Ik nam het aan omdat de streek zeer schilderachtig was.' Raemaekers, 'Memoires' I, 7-8.
2 - 31 'Het bestuur van 't Departement Wageningen der Maatschappij "tot Nut van 't Algemeen", in vereenigde zitting met het bestuur der teekenschool alhier, benoemde U in de vergadering van 4 September ll. tot Directeur-leeraar aan de Avondteekenschool voor aankomende werklieden op een bezoldiging van vijfhonderd gulden en tot leeraar aan den dagcursus van betalende leerlingen met een tractement van tweehonderd gulden.' Wageningen, GAW, Nutsarchief, Trade School, letter from Raemaekers to an unknown recipient (1895); idem, outgoing correspondence. Board of the Wageningen Department to Raemaekers (1895).
2 - 32 Wageningen, Nieuw Archief Wageningen, Bevolkingsregister (1880-1900).
2 - 33 'zindelijke meid met goede getuigen...in een gezin van 3 personen'. *Nieuwe Koerier* (1887-1944), 30 May 1896, 7. A few months later 'at a quarter past nine on Sunday evening, during a thunderstorm, lightning struck the fine row of residences that form[ed] Frans Douvenstraat' [*Zondagavond kwart na negen tijdens een onweder de bliksem in de fraaie rij heerenhuizen, die de Frans Douvenstraat vormen*]. One of the houses was the residence of 'The Widow J. Raemaekers', who later '[expressed] her profound thanks to all who aided her with advice and practical assistance [in dealing] with the fire.' [*haren innigen dank [betuigt] aan allen die haar bij den brand door raad en werkdadigheid behulpzaam zijn geweest*]. *Nieuwe Koerier* (1887-1944), 8 August 1896, 5. *De Grondwet*, 18 August 1896. It is possible that Henri later came to live in Wageningen for a time:
'H. Raemaekers, Wageningen, passed the examination for supernumerary with the State Railways' [*Bij het examen voor surnumerair bij de Staatsspoor [is] geslaagd...H. Raemaekers, Wageningen*]. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 February 1898.
2 - 34 In 1902, Raemaekers and two other artist members of *Sint Lucas* presented a 'viewing of works for the members and their ladies' [*kunstbeschouwing van werken [aan] de leden met hunne dames*]. *Algemeen Handelsblad*, 15 March 1902.
2 - 35 'en er werd nogal verkocht aan behoorlijke prijzen'. The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Letters, Raemaekers to Van Hulzen, Wageningen 27 March 1903.
2 - 36 G.H. Marius, review in *Nieuws van den Dag*, 19 February 1909.
2 - 37 *Een vereeniging van ernstige kunstenaars* (1989), 39.

2 - 38 Jozef Israëls (1824-1911), a painter of the Hague School, became famous for his depictions of the fishing community; George Hendrik Breitner (1857-1923) painted mainly Amsterdam city scenes and cityscapes.
2 - 39 Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901), painter, graphic designer and lithographer, is known primarily for his posters showing the fashionable life of Paris; Jean-Louis Forain (1852-1931) painted scenes from the theatre, ballet and cafés, and drew caricatures for French newspapers and magazines; Théophile-Alexandre Steinlen (1859-1923), Swiss by birth, spent his whole life in Montmartre in Paris. He drew and painted cats (including the famous poster for the café *Le Chat Noir*) but also street scenes and small-scale human misery. During the First World War, Steinlen went to the front, where he depicted life in the trenches. Faxon, *Forain* (1982), 10-12.
2 - 40 'en dat alléén voor de illustraties van [Steinlens] hand'. Raemaekers, 'Memoires' 1 , 104; review *NRC*, 18 December 1913.
2 - 41 'Je vous suis, mon cher confrère, très reconnaissant des choses aimables et trop flatteuses que vous m'avez bien voulu dire. J'ai en effet cessé ma collaboration au Gil Blas mais je ne l'ai remplacé par aucun autre journal.' T.A. Steinlen to Raemaekers, Paris 11 February 1901. Work by Steinlen was exhibited at Amsterdam's Stedelijk Museum in November 1904 and Veth wrote about him in C. Veth, 'Steinlen', *Kroniek* (1904).
2 - 42 Susan Gill, 'Steinlen's Social and Political Imagery' in Cate and Gill, *Steinlen* (1982), 83-85.
2 - 43 Raemaekers, 'Memoires' I.
2 - 44 Raemaekers lodged with F.L. Droës in Hoogstraat; with the cigar manufacturer Dirk Lonkhuijzen in De Wal; in Steenweg with Johan Lonkhuijzen, and in Heerenstraat. Wageningen, GAW, NAW, Bevolkingsregister (1880-1900) and (1900-1920). S. 'Louis Raemaekers', *Wagenwegen* (1976), 40. For information about tobacco stripping, see Hoogmoed-Bakker, 'Tabakstrippen' in *Oud Wageningen* (1983), 69-76.
2 - 45 Wageningen, GAW, Nutsarchief, Ambachtsschool, timetable (1896-97).
2 - 46 Arnhem, GldA, Archief Landbouwhogeschool, Minister of the Interior to the Director of the State School of Agriculture (1896); *De Nederlandsche Staats-Courant*, 11 August 1896. The State School of Agriculture is now Wageningen University and Research Centre (WUR).
2 - 47 Raemaekers, Schetsboek (1900) in Wageningen, WUR, Historical Collection, Louis Raemaekers collection. Van Maanen, 'De scherpe pen', *Contactblad Oud-Wageningen* (2011), 79. For the print showing Adolf Mayer, see also Bos, *Gewasbescherming* (2000), 109-113 and Valk, 'Adolf Mayer' in *Mededelingenblad* (2007), 83.
2 - 48 Death announcement for Paul Stricker (1854-1928) in *Algemeen Handelsblad*, 31 May 1928. See also A. Groothuis-van Loenen, 'J.P. Stricker' in *Oud-Wageningen* (1981).
2 - 49 Théophile Emile Achille de Bock (1851-1904) lived and worked in Bergen op Zoom, Delft, The Hague, Paris (Barbizon), Diepenveen, Renkum, and Haarlem. Scheen, *Lexicon* (1981), 49-50.
2 - 50 *Maas- en Roerbode*, 27 June 1896, 7; Raemaekers, 'Memoires' I, 8-9. A report of the accident also appeared in *De Telegraaf* for 27 June 1896.
2 - 51 The *Wageningsche Courant* newspaper for 5 August 1896, for example, published a genre piece by Raemaekers entitled 'a Wageningen interior' [*Wageningsch binnenhuisje*].
2 - 52 *Woord en Beeld*, ed. C.L. Dake (1899-1901). Cornelis Lodewijk Dake (1857-1918) also drew, painted, and etched landscapes in the style of Rubens and Rembrandt.
2 - 53 *NRC*, 16 October 1911.
2 - 54 'Louis Raemaekers geeft weer een teekening van eene Amsterdamsche type, van het "hiete-appelen-vrouwtje", dat jaar-in jaar-uit zit aan den ingang van den St.-Pietersteeg, anders gezegd: Duvelshoek. De tachtigjarige zien wij op haar rug. Een rug drukt zoo weinig uit, en dit vrouwtje heeft voor teekenaar en schilder zulk een heerlijk gezicht en krauwelt zoo eigenaardig met hare vingers in de appelen, dat 't jammer is, dat Raemaekers haar zoo averechts heeft genomen.' *Nieuws van den Dag*, 25 February 1900.
2 - 55 'met een nachtgroote stad met eenige verwaaide straathoeren erop'.

2 - 56 The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Letters, Raemaekers to Van Hulzen, [Wageningen 1901].
2 - 57 Borel was a close friend of Thorn Prikker, as appears from their correspondence, which is collected in Joosten, *Brieven van Thorn Prikker* (1980). See also the book covers that Toorop produced for works by Louis Couperus: *Metamorfoze* (1897) and *Psyche* (1898), both published by L.J. Veen.
2 - 58 'ziet men – genre Steinlen – wat armzalige nachtdeerns afgebeeld, zwervend over een nachtstraat in regen en wind'. '[de prent] aan de achterkant...voldoet het minst, omdat er heelemaal niets in ligt van het wijdingvolle rustige en têere, dat Borel door zijn proza over 't water en de lelies suggereert'. F.L. [F. Lapidoth], 'Van de redactie', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 12 (1902), 144.
2 - 59 'dat je 't zoo precies gevoeld heb als ik...dat glimmende regenplein, met die zwarte figuurtjes, en die misère-vrouwen op den voorgrond. Dat had ik in 1887 niet gedacht toen we samen in de schoolbank zaten, dat je me nog eens zoudt "verluchten"'. Henri Borel to Raemaekers, Scheveningen 26 January 1902. Henri Borel (1869-1933) lived in Roermond from 1884 to 1888. He was in the same class as Raemaekers at the State Secondary School. Raemaekers produced the book cover for Borel's *Leliane* (1902); the same design was later used for his *Leliënstad* (1904).
2 - 60 Borel, *De stille stad* (1904).
2 - 61 Raemaekers illustrated a number of novels and short stories written by Gerardus Hendrik Ignaaz van Hulzen (1860-1940) between 1899 and 1919. From 1909, Van Hulzen was the owner and editor-in-chief of *Holland Express: Tijdschrift voor Kunst, Cultuur en Verkeer*. From *Wie is dat?* (1938), 196.
2 - 62 Van Hulzen, *Cinematograaf* (1902). The originals of covers and illustrations for a number of books published by L.J. Veen can be found in Amsterdam, RM, RP, L.J. Veen archive, Louis Raemaekers collection.
2 - 63 *De Prins der geïllustreerde bladen*, edited by J.C. Schröder and H.P. van Enst, Amsterdam 1901-1948.
2 - 64 The Hague, LM, G. van Hulzen archive, letters, Raemaekers to Van Hulzen, Wageningen nd. This includes dated letters (1901, 1903, 1905, 1906, 1907) and seven undated letters from Raemaekers to Van Hulzen. In Stanford, Louis Raemaekers collection, Correspondence, there is a letter dated 10 December 1910.
2 - 65 'zeg ik heb gister en vandaag alsmaar zitten werken aan krabbels van "Liefdesongeluk" en nu heb ik er een teekening van gemaakt die Boon gerust aan al de mopperaars kan laten zien, en als ze dan nog beweren dat 't maar niets is, dan hebben ze òf geen greintje kijk op de dingen of ze liegen als raven.'
2 - 66 'Ik zal ook nog meer werk maken van de teekeningen, en er werkelijk geen conçessies meer doen aan het publiek.'
2 - 67 C. Veth, 'Illustreerkunst hier te lande en elders', *Kroniek* (1905) and C.V. [C. Veth], 'Raemaekers bij Buffa', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 272. Cornelis Veth (1880-1962) was an illustrator, cartoonist, journalist, and writer; he published on prints and (political) caricatures. *Letterkundig woordenboek* (1952), 561-562.
2 - 68 The marriage register records Louis as not belonging to any denomination, with 'RK' (i.e. Roman-Catholic) being crossed out and replaced by the word 'geen' (none); his wife is registered as 'Dutch Reformed' [*Nederlands Hervormd*]. Wageningen, GAW, Bevolkingsregister. Johanna Petronella van Mansvelt, born 2 July 1877 in Amsterdam, died 23 May 1971. Until his new house was finished, Raemaekers lived in 1901 in an upstairs apartment at Kromme Hoek, 'looked after by Fintelman and Fintelwoman' [*onder verzorging van Fintelman en Fintelvrouw*; the name of the family was 'Fintelman']. Raemaekers, 'Memoires' 1.
2 - 69 Freddie (sometimes also 'Freddy') was born on 1 July 1903; she married her cousin Louis Heribert Sandberg in 1934 and died in 1998. Pepi was born on 20 August 1905 and died in 1958. Robert was born on 9 November 1909 and died in 1965 as the result of a car accident.

2 - 70 'Ik ben nu druk bezig met enkele groote schilderijen. Dan is 't figuur en dan weer landschap wat mij aantrekt.' 'Was ik niet aan mijn betrekking gebonden – wie weet waar ik dan al niet heen trok. Niet dat ik zoo sterk aan de betrekking hecht, die zou ik zonder leed vaarwel zeggen. ...Als ik kip noch kraai bezat was 't iets anders en trok ik gaarne op goed geluk de wereld in.' The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Letters, Raemaekers to Van Hulzen, [Wageningen] 27 March 1903.
2 - 71 'moreele toestand – uitstekend, corporeele – best, financieele – bevredigend. Dat is een mooie conduite staat'. 'Ik moet zooveel werk hebben dat ik de privaatlessen die mij ± ƒ 700 inbrengen geheel kan laten schieten om frisscher te zijn voor hooger werk dat mij meer toelacht.' One of Raemaekers' pupils – both at the School of Draughtsmanship and privately – Harmen H. Meurs (1891-1964) – later became quite well known. He continued his training at the State School of Applied Arts and the Academy of Fine Arts in Amsterdam and in the 1920s worked for *De Notenkraker*. Mak van Waay, *Lexicon* (1944), 81; Adriaan Venema, *Harmen Meurs 1891-1964* (1979); Mulder, *Inktspot* (1983), 24.
2 - 72 'Een nieuw genre werk zijn mijn kinderboeken die ik zelf van kleine versjes voorzie. Ik liet ze aan de Hollandia Uitgeverij zien, die dadelijk contract met mij maakte voor de eerste jaren en voor wat ik op dat gebied zou maken'. The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Letters, Raemaekers to Van Hulzen, [Wageningen 1905].
2 - 73 *Guitenstreken van Pim, Piet en Puckie*, volume 1 (1905) and volume 2 (1910).
2 - 74 'I. Hoe zij uit school bleven'. 'II. Hoe hun het rooken bekwam'. 'III. Wat zij bij Tante uithaalden'. 'IV. Hoe zij roovertje speelden'. Hollandia-Drukkerij published a number of books in 1904 and 1905 with illustrations by Raemaekers.
2 - 75 Adolphe Willette (1857-1926) was a French painter, illustrator, and satirical cartoonist. For Pierrots, see http://en.wikipedia.org/wiki/Pierrot, which provides extensive documentation and a large number of references (accessed 16 April 2013).
2 - 76 'Iets éénigs: ongetwijfeld de geestigste en origineelste prentenboeken die in lange tijd verschenen zijn'. For example in the *Algemeen Handelsblad* for 27 November 1905 and the *Nieuws van den Dag* for 30 November 1905.
2 - 77 'Ik zend je hierbij mijn prentenboeken. Jammer dat ze zoo duur zijn ƒ 1.90 per stuk of ƒ 3.50 in één band. Dat geven maar weinig menschen voor een kinderboek. Overigens heb ik er veel succes van en misschien valt de verkoop ten slotte nog mêe.' The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Letters, Raemaekers to Van Hulzen, Wageningen 3 December 1905.
2 - 78 'Een leuk boek!... Of de heeren en dames paedagogen – er zijn er legio tegenwoordig! – er onverdeeld mee ingenomen zullen zijn,... dat is wat anders – zei de "opgeschoten knaap" – maar dat het goed geteekend is, geestig geteekend, mooi uitgevoerd en aardig berijmd, dat durf ik, leek in de edele teeken- en rijm-kunsten, wel verzekeren.' H.R. [Herman Robbers], 'Nieuwe kinderboeken', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 30, 1906, 289.

3 - 1 '…noch illustraties, noch paraphrases, geen pamfletten in graphischen vorm, en geen emblemen, het zijn in de meest zuiveren zin spotprenten, en wel journalistieke spotprenten'. Veth, *Spotprenten*, exhibition catalogue Rotterdam 1913.
3 - 2 Raemaekers, 'Memoires' I, 14.
3 - 3 For the history of the *Algemeen Handelsblad*, see Visser, *Papieren Spiegel* (1953), Hemels, *Op de Bres* (1969), and Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 35-37.
3 - 4 Charles Boissevain (1842-1927) joined the editorial board of the *Algemeen Handelsblad* newspaper in 1868. Heldring, 'Boissevain, Charles', *Biografisch Woordenboek*. Visser, *Papieren Spiegel* (1953), 187, 196, 246-247.
3 - 5 The lawyer Jan Kalff (1865-1944) was an editor of various theatre publications when he became a member of the editorial board of the *Algemeen Handelsblad* in 1893; from 1908 to 1931, he was the editor-in-chief. *Wie is dat?* (1931), 129.
3 - 6 Charles Boissevain became director of the *Handelsblad* in 1896, handing over that position to Alfred in 1916. Alfred Gideon Boissevain (1870-1922) was editor-in-chief from 1908 to 1915 and director from 1916 until his death in 1922. Visser, *Papieren Spiegel* (1953), 277, 341, 370-371. 'elken dag afwisseling, nieuwe denkbeelden, nieuw werk' – quotation from Heldring, 'Boissevain, Charles', *Biografisch Woordenboek*.
3 - 7 'Nu, dat was juist iets voor mij; dat trok mij aan: 't lag zoo in mijn lijn'. Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 675.
3 - 8 Biographical notes in encyclopaedias, articles, interviews with Raemaekers, and even his own memoirs wrongly state that he only began work for the *Algemeen Handelsblad* in 1907.
3 - 9 'My father was an editor, which stimulated my passion for the study of international politics'. 'World's most famous Cartoonist', *Literary Digest* 55 (1917), 24.
3 - 10 Arnhem, GldA, Archief Rijks-H.B.S., Dienststaat Raemaekers.
3 - 11 Cornelis Karel Elout (1870-1947) became a reporter with the *Algemeen Handelsblad* in 1891. In 1901, he became the first permanent correspondent in The Hague for a newspaper from outside that city. Visser, *Papieren Spiegel* (1953), 289; Scheffer, *In Vorm gegoten* (1960), 166; Heldring, 'Elout', *Biografisch Woordenboek*.
3 - 12 'Men besprak ernstig en zich terdege van het gewicht der aangelegenheid bewust, de actuele politieke situatie, waaruit dan het onderwerp voor "de plaat" werd gedistilleerd....En wanneer men het over de zaak eens was geworden, wierp [de tekenaar] met enkele vluchtige lijnen de schets op papier. Het ontwerp deed plechtiglijk de ronde en ieder gaf op het resultaat zijn (meestal waarderend) commentaar. Waarna het onderschrift – alweer met algemene stemmen – werd vastgesteld.' *Weet je nog wel* (1957): J.L. Jordaan, 'De politieke prent in de goede, oude tijd', 86.
3 - 13 'Het duurde altijd lang en het resultaat was gewoonlijk een hutspotje van de verschillende voorstellen van elke deelnemer'. Raemaekers, 'Memoires' I, 15.
3 - 14 *The Evening Post*, 26 July 1917.
3 - 15 'fors getekende en soms vijf kolom breedte beslaande caricaturen of spotprenten, betrekking hebbende zowel op gebeurtenissen in het buiten- als in het binnenland.' Visser, *Papieren Spiegel* (1953), 306.
3 - 16 *Algemeen Handelsblad*, 3 January 1906.
3 - 17 'Krabt zich even met een nagel op den schedel (een beweging van gewoonte) en blijft geruimen tijd, rechtop, maar leunend, zitten rond te kijken, als in een geestelijke digestie van reisindrukken, opgedaan op weg van den ingang naar de zitplaats.' Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 64-65.
3 - 18 'Raemaekers had zich, toen hij de portretten maakte, reeds lang als spotteekenaar doen kennen. Niettemin kreeg hij de heeren, den een na den ander, voor zich te poseeren; wie met hem klaar was, in de sectiekamer, waar de vivisectie geschiedde, kreeg een kaartje voor een collega mee, en geen liet er den vluggen teekenaar lang alleen zitten. Zoo heeft hij direct en naar het leven kunnen werken...'. *NRC*, 7 December 1912.
3 - 19 Elout, *Heeren in den Haag* (1907 and 1909). Albums of caricature portraits of famous contemporaries also appeared in France, the United Kingdom and Germany, including by Daumier,

Olaf Gulbransson ('Simplicissimus') and Max Beerbohm. Dutch examples include Jan Veth, *Bekende Tijdgenooten* (1895) (which had appeared previously in the weekly *De Amsterdammer* (1891-1894), and *Dr. Kuyper in de Caricatuur* (1909). See also Bijl de Vroe, *Jan Veth* (1987), 159-167.

3 - 20 'beeltenissen, [die] meer waard [zijn] dan de slechts een toevallig moment gevende foto's, die de geïllustreerde bladen ons bieden, ze treffen, er spreekt een mensch uit, die lang met aandacht door de teekenaar is bekeken.'... 'de achteloos uit een ooghoek ons metende'...'wiens vleezig hoofd bijna uit de lijst bonst'...'als kerstpudding'. C. Veth, 'Raemaekers als Portret-teekenaar' in *De Amsterdammer* (1910). A number of Raemaekers' cartoons of Abraham Kuyper were included in *Dr. Kuyper in de Caricatuur* (1909) together with work by Braakensiek (*De Amsterdammer*), Hahn (*De Notenkraker* and *De Hollandsche Revue*), and Ton van Tast (*De Ware Jacob*).

3 - 21 Raemaekers, *Vredesconferentie* (1907).

3 - 22 'De tekenaar heeft voortdurend de overtuiging uitgedrukt dat deze conferentie eigenlijk maar een kermis der ijdelheid is en dat zij het gevaar voor een oorlog toch niet zal wegnemen zoo min als vermindering van bewapening.' *Nieuws van den Dag*, 10 July 1907. More reviews are collected in *Nieuws van den Dag*, 18 July 1907.

3 - 23 Raemaekers, *Conférence de la Paix* (1907). Later the same year, two cartoons from this publication and a drawing by Raemaekers from the *Handelsblad* were reproduced in *Caricature de la Conférence de la Paix* (1907), together with cartoons by Braakensiek, Hahn, Ton van Tast and Jordaan, with contributions from French, Italian, British, and German newspapers. See also Hilkhuijsen, 'De tekenpen als wapen van neutraal Nederland' in *Armamentaria* 39 (2004), 76-106.

3 - 24 'goed bedacht en aardig in beeld gebracht' (*Algemeen Handelsblad*);'vermakelijk en scherp' (*Het Vaderland*)'; 'knap geteekend' (*Het Rotterdamsch Nieuwsblad*)'; 'realistisch' (*Nieuws van den Dag*); 'vol bijtende satires' (*Residentiebode*). Quoted from newspaper cuttings from 1907; advertisement in Het *Nieuws van den Dag*, 18 July 1907.

3 - 25 'Ik wens geen schoolmeesterachtige correctie te geven, maar eenvoudig aan te toonen, dat zelfs dit bijschrift, één der kortste, omslachtig is en toch te veel stompzinnigheid bij het publiek onderstelt.' Cornelis Veth in *De Amsterdammer*, February 1908. Source: *Algemeen Handelsblad*, 29 February 1908.

3 - 26 Van der Meer Mohr, *Het beste jaar!* (2010), 78-80.

3 - 27 Exhibition catalogue Utrecht, *Intocht van Germanicus, Utrechtse wagenrennen* (1906), nos. 1-36, with 3 illustrations. In the copy in the Hoover Institution Archive (HIA) at Stanford University (Louis Raemaekers collection, Biographical File), the 36 numbers have been added to in pen by Raemaekers up to 48. It is also noted that he had sold 29 of the cartoons. For reviews, see appendices.

3 - 28 'deze intieme verzameling verdient een groot bezoek'. *Nieuws van den Dag*, 23 October 1906.

3 - 29 See also Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 41-44.

3 - 30 See the appendices for a list of books illustrated by Raemaekers. The 'price in deluxe binding' [*prijs in prachtband*] is generally specified as 1.90 guilders; the books were published by, amongst others, Gebr. Kluitman's Uitgevers-Maatschappij (Alkmaar) and L.J. Veen (Amsterdam).

3 - 31 Pisuisse-Blokzijl, *Avonturen als Straatmuzikant* (1907); Feith, *Zwerftochten* (1908). See also Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 69-71.

3 - 32 'Raemaekers...doet veel aan portret-schilderen en teekenen, doch exposeerde ook meermalen landschap en genre....Tot zijn meest bekende werk behooren de prenten, welke sedert eenigen tijd wekelijks in *Het Algemeen Handelsblad* verschijnen.' Lurasco, *Moderne Meesters* (1907).

3 - 33 'het werk heeft handels- en Handelsbladderigen geest. Och ja, hij kan wel wat teekenen, maar 't is slap, zoet, zijn lijn is niet noodwendig, zijn geest niet fel of bijzonder, of levend. Het is...Unie-liberaal!' (The Liberal Union was a conservative-liberal political party of the time.) *De Telegraaf*, 18 April 1907. Conrad Kikkert (1882-1965) was primarily interested in the work of the Amsterdam modernists and the French Cubists. He founded the *Moderne Kunstkring* [Modern Art Circle] in 1910. Loosjes-Terpstra, *Moderne Kunst* (1959), 109-115.

3 - 34 'In mei ga ik met mijn vrouw voor 14 dagen naar Londen. Ik denk er ook connecties aan te knoopen...'. The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Raemaekers to Van Hulzen, 28 March 1907.

3 - 35 Alma-Tadema to [William] Heinemann, London 13 May 1907. We have no further details of this visit, but it was not in any case a success. Sir Lawrence Alma-Tadema (Lourens Alma Tadema) (1836-1912) was a Dutch-British painter who moved to London in 1870, spending the rest of his life there.
3 - 36 *The Evening Post*, 26 July 1917.
3 - 37 'The World's most famous Cartoonist'. *Literary Digest* 55, (1917), 24 and Raemaekers, 'Memoires' I, 16.
3 - 38 'dat [de platen van Raemaekers] de krant veel vijanden bezorgen, maar geen vrienden.' Visser, *Papieren Spiegel* (1953), 312, 314 and Raemaekers, 'Memoires' I, 16.
3 - 39 '[houdt] er niet van een blad voor [de] mond te nemen'. Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 675-676.
3 - 40 'Wij hebben thans enkele jaren een proef genomen met een wekelijksche politieke prent. Wij hebben echter gezien, dat zulk een prent, om aardig te zijn, te dikwijls fel partijdig moet zijn en daardoor onbillijk wordt. Dat wenschen wij niet. Daarom hebben wij eenige maanden geleden besloten geen spotprenten meer te publiceeren – hebben er echter niet mee willen ophouden eer wij den heer Louis Raemaekers, onzen geestigen teekenaar, gelegenheid hadden gegeven te pogen aan een ander blad verbonden te worden.' *Algemeen Handelsblad*, 18 February 1909.
3 - 41 'Het is onze bedoeling bij gewichtige gebeurtenissen zoo gauw mogelijk, liefst nog dezelfde dag of anders in 't ochtendblad een caricatuurtje te geven in een hoekje van de krant. U kunt het op uw stoel doen, behoeft er geen stap voor te zetten. Wij laten u helemaal vrij. Geven u alleen het feit op. Wat dunkt U?' IISG, Albert Pieter Hahn Sen. archive, Schröder to Hahn, 10 October 1907. In February 1906, the editor-in-chief invited Hahn to the offices of the newspaper. See also Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 94-95.
3 - 42 'Kom morgen hier ter bespreking/wij nemen aan/kunt u dadelijk beginnen?' 'Vermaard kunstenaar en vechtjas woensdag tachtig jaar...', *Maas- en Roerbode*, 2 April 1949; Raemaekers, 'Memoires' I, 17.
3 - 43 '[Raemaekers] verscheen op een, voor de krant gelukkigen dag in de Sint Nicolaasstraat met een bundel teekeningen onder zijn arm en toonde ze ons. De een was al pakkender dan de ander.' 'Spotternij of Sotternij', *De Telegraaf*, 30 November 1937. Schröder had already seen work by Raemaekers years before when playing football in Wageningen, where he saw a painting of Ceres in the clubhouse of the Wageningen Student Association 'Ceres'.
3 - 44 Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 75.
3 - 45 'hoe zeer het mij verheugt, dat het U gelukt is, een ander blad voor geregelde medewerking bereid te vinden, doet het mij in de eerste plaats voor U maar ook voor ons leed, dat U juist met *De Telegraaf* geassocieerd bent'. A.G. Boissevain to Raemaekers, Amsterdam 18 February 1909.
3 - 46 *Algemeen Handelsblad*, 18 May 1910, letter from Louis Raemaekers 'To the editors!' [Aan de Redactie!], Wageningen, 16 May 1910, with reply.
3 - 47 'Een proef "van enkele jaren", zooals het "Handelsblad" plechtiglijk verklaart genomen te hebben, behoeven wij niet te nemen....Onder ons gezegd, is het kiezen van een onderwerp voor een prent niet ieders werk, 't is een zeer apart onderdeel van de journalistiek en het verwondert ons niet, dat een redactie, als die van "Het Handelsblad", zich voortdurend in de lauwliberale, halfzacht-clericale vingers sneed.' [J.C. Schröder], 'Dagboek van een Amsterdammer', *De Telegraaf*, 20 February 1909.
3 - 48 For the history of *De Telegraaf* and *De Courant*, see Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 40-41, and Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009). I will not deal any further with *De Courant*. *Jonkheer* Hendrik Pieter Tindal (1852-1902) started his career as a soldier, becoming well-known for his critical writings on military-strategic topics, for example *Nederland in gevaar* [The Netherlands in Danger] (1888) in which he referred to the impending danger presented by Germany. Scheffer, 'Tindal', *Biografisch Woordenboek*.
3 - 49 The *NRC* also had about 9000 subscribers, while the *Algemeen Handelsblad* had about 6000. Het *Nieuws van den Dag* and the *Rotterdamsch Nieuwsblad* each had more, but the main competitor, the *Handelsblad*, had been defeated. Scheffer, *Tindal* (1976), 302.

3 - 50 Scheffer, *Tindal* (1976), 326.
3 - 51 Hendrikus Marius Cornelis Holdert (1870-1944) worked until 1894 at Holdert and Co., the printing works run by his father and uncle. He then established *Elsevier* in a small basement room. When Holdert took them over, the circulation of *De Telegraaf* had fallen to 5412 and that of *De Courant* to 10,755. The newspaper magnate Holdert was able to bolster the position of his newspapers, and a bit more than one year after he purchased it the circulation of *De Telegraaf* had doubled. Scheffer, 'Holdert', *Biografisch Woordenboek* (1979), 249-251.
3 - 52 Scheffer, *Tindal* (1976), 320, 322.
3 - 53 *De Telegraaf*, 16 September 1902.
3 - 54 Plemp van Duiveland, *Journalistiek* (1924), 30-31 and Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 72-78.
3 - 55 For more about Kick Schröder (1871-1938) and Frederik Hendrik Joseph (Eddy) Holdert , see Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009) and Scheffer, *Tindal* (1976).
3 - 56 Schröder, *Journalistieke Rolmops* [1913] and Schröder, *Barbarosserie* [1914]. The covers for both these collections were drawn by Raemaekers.
3 - 57 Jan Rinke (1863-1922) is best known as a book illustrator, including of *Pietje Bell*; *Ulk. Illustriertes Wochenblatt für Humor und Satire*, Berlin 1872-1934.
3 - 58 Alexander Cohen (1981), 5-7.
3 - 59 Schneider and Hemels, *Nederlandse Krant* (1979), 252.
3 - 60 'Dagblad "De Telegraaf"
Hoofdredactie
Amsterdam, 20 April 1911
Wij zouden geregeld elke week wat meer teekeningen van u willen hebben. ...Is er een of ander gebeurd, waarover een plaat te maken is, u maakt haar, stuurt ze ons en wij plaatsen haar onmiddellijk. U zit zoo vol idee's dat u vermoedelijk stof genoeg zult hebben. De bedoeling is zaterdags vast de groote plaat te geven en door de week kleinere, op de wijze van [Francis Carruthers] Gould in de 'Westminster Gazette'. Wat dunkt u?
Hartelijke groeten, van J.C. Schröder'
3 - 61 '*De Telegraaf* laat mij volkomen de vrije hand. Ik bedenk de sujetten van de platen zelf, ook de onderschriften. De redaktie weet nooit vooraf wat ik ze stuur.' Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 676.
3 - 62 'politieke overtuiging als de essence beschouwde van [zijn] werk'. Raemaekers, 'Memoires' I.
3 - 63 'daar ik herhaalde malen ondervonden heb, hoe de avondlessen een ongunstige invloed op mijn gestel uitoefenen heb ik tot mijn spijt het besluit moeten nemen deze lessen niet meer te geven'. Wageningen, GAW, Nutsarchief, incoming correspondence, Raemaekers to the board of the *Maatschappij 'tot Nut van 't Algemeen'* (1910). In 1907, Raemaekers' lessons had already been taken over for the past few months 'due to overstrain' [*wegens overspanning*] by the sculptor and teacher of anatomical drawing August Falise (1875-1936); Falise also took over Raemaekers' lessons in 1912 prior to the latter's honourable discharge. Arnhem, GldA, Archief Rijks-HBS, Dienststaat Raemaekers.
3 - 64 Raemaekers, 'Memoires' I, 23-24 and Wageningen, GAW, Bevolkingsregister (1900-1920).
3 - 65 'hij was altijd zo'n ontzettend gezellige vader, hij verzon altijd leuke dingen, was altijd vrolijk, hij was altijd thuis, dat vonden we altijd zalig, je kon altijd naar binnen lopen.' Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 3 August 1983.
3 - 66 *Dr. Kuyper in de Caricatuur* (1909).
3 - 67 'van welke plaats [den caricaturist] ook zijn verbogen spiegelbeelden terugketst, overal zal hij in de buurt eener politieke groep staan....'t Eenig veilige is dan ook, – de lucht in – per "carico-plane"'. *Buiten, Geïllustreerd Weekblad* 3 (1909), 296-297; Preface by Raemaekers in Raemaekers, *Carico-plane* (1910), [3]. The album appeared in two somewhat different editions. Reviews in *De Avondpost* and *NRC*, 14 November 1910. G. van Hulzen to Raemaekers, Rotterdam 10 December 1910.
3 - 68 See, for example, C. Veth, 'Heemskerk-koppen', *Nieuwe Gids* (1913), 646.

3 - 69 'Dat was een feest voor me. Ik zag hem tekenen en dacht: wat een leven hè'. Sjoerd Kuperus (1893-1988) later studied with Albert Hahn. Mulder and Den Oudsten, *Kuperus* (1981), 10 and 12.
3 - 70 Conté crayons have a hardness between that of crayon and a coloured pencil. They are available in black, white, red, and sepia.
3 - 71 Lithography was still used for book illustrations, which were generally not integrated into the text and for which colour was often used. Raemaekers wrote to Van Hulzen: 'I draw the plate on lithographic paper and the zinco is then made with my drawing.' [*Ik teeken dan de plaat op lithografisch papier en de zinco wordt dan gemaakt met mijn teekening.*] The Hague, LM, G. van Hulzen archive, Raemaekers to Van Hulzen, Wageningen n.d. See also Press, *Political Cartoon* (1981), 33-49: 'Technology and the Political Cartoon'.
3 - 72 Mulder, 'Politieke Spotprent', *NKJ* (1977), 171.
3 - 73 Review in *NRC*, 18 February 1909; *NRC*, 21 September 1913.
3 - 74 C. Veth, 'Karikatuurportretten', *Kroniek* (1907) and Cornelis Veth to Raemaekers, Amsterdam 23 October 1908.
3 - 75 'Raemaekers kreeg...het dagblad [tot zijn beschikking] met zijn slap papier en zijn onregelmatigen druk....Voortreffelijk heeft [hij] deze taak bestaan, deze taak, die vooral dit vaak allermoeilijkste eischt: opoffering [en] beperking.' C. Veth, 'Raemaekers bij Buffa', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 272.
3 - 76 'alle overtolligs van teekenachtige lijntjes en streepjes werd opzij gezet voor den meest sprekenden algemeenen lijn, voor de simpelste aanduiding der tinten in effene vlakken...'. Hahn jun., *Caricatuur* (1935), 40; quotation from *Buiten: Geïllustreerd Weekblad* 3 (1909), 296-297.
3 - 77 C. Veth, *Politieke Prent* (1920), 82 and C. Veth, *Geschiedenis Nederlandsche Caricatuur* (1921), 146-147.
3 - 78 Jeurgens, 'Symbool', *Spiegel Historiael* (1986), 380. For more about Albert Pieter Hahn (1877-1918), see Van Weringh, *Albert Hahn* (1983).
3 - 79 For Leendert Jurriaan Jordaan (1885-1980), see Van Herpen, 'Jordaan', *Biografisch Woordenboek*.
3 - 80 'tegelijkertijd de twee felste en militantste karikaturisten [debuteerden], die Nederland ooit heeft gekend: Albert Hahn en Louis Raemaekers, die hun volk en hun tijd met schorpioenen begonnen te kastijden'. *Weet je nog wel* (1957): J.L. Jordaan, 'De politieke prent in de goede, oude tijd', [85].
3 - 81 'reageeren, onmiddellijk en op slag, op de gebeurtenissen die de aandacht hebben gevraagd, die critiek uitlokken, die even genoteerd moeten worden'.
3 - 82 Review *NRC*, 18 February 1909; review *NRC*, 3 February 1913.
3 - 83 At no time in his life was Raemaekers a member of a church or a political party. His daughter could not remember how he voted at that time, but he was definitely not a socialist, and he was a royalist. Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 3 August 1983.
3 - 84 'minder monumentaal..., vlotter [en] meer journalistiek....'. 'pakkende van zijn beelden [en] de treffende gelijkenis der personages'. C. Veth, 'Raemaekers bij Buffa', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 273; Review *NRC*, 19 November 1913.
3 - 85 'die groote eigenschap die het beginsel van alle tekenkunst is: hij heeft een eigen lijn [die] herinnert aan Steinlen en Forain....'. 'nooit kwetsend of beledigend...[hij] kittelt zijn object wat met een strootje....'. 'voorwerp van zijn luim [geeft hij] gemakkelijk gelegenheid om, na een ogenblik, zelfs wat mee te lachen. Althans voor wie geen... *pisse-vinaigre* is. Of geen Biedermeier. Of geen Droogstoppel.' *Algemeen Handelsblad*, 11 May 1909.
3 - 86 In 1911 and 1912, he took part in an exhibition at Arti. *Een vereeniging van ernstige kunstenaars* (1989), 38-44.
3 - 87 See Loosjes-Terpstra, *Moderne Kunst* (1959), 70-74.
3 - 88 See note 33.
3 - 89 'Het feest van "St.-Lucas"', *Nieuws van den Dag* 17 February 1913.

3 - 90 'Toen kwamen Piet van der Hem en Louis Raemaekers aan de beurt, – ieder aan een kant van het tooneel vatten ze post en begonnen ze hun snelteekenaarskunsten te vertoonen. A. is Abraham schreef Raemaekers en daar verscheen in strepen en krassen en rake lijnen de kop van dr. Kuyper. B. is Borgesius schreef hij verder. C. is Canaille. H. is? – een groot vraagteeken stond boven het teekenpapier en onder dat vraagteeken kwam uit de teekenstift Heemskerks karakteristieke kop met golvende kuif en neerhangende snor te voorschijn. De zaal gierde het uit van pret. P. is Pieter, schreef de teekenaar, en Troelstra's schuine oogen streepten in het lange gelaat van der socialisten voorman'. *De Kunst* 6, 17 January 1914, 250 (Miss A. Zuikerberg, from *Algemeen Handelsblad*). Other reports by N.H. Wolf on 246-247; J.F.L. de Balbian Verster on 251 (from *Nieuws van den Dag*), and S. Bottenheim on 253 (from *NRC*).
3 - 91 Exhibition catalogue Amsterdam, *Kunstwerken St. Lucas* (1911). The painting *Zomer* [Summer] was listed as costing 1000 guilders. Exhibition catalogue Amsterdam, *Aquarellen St. Lucas* (1912). The twelve drawings (nos. 136-147) were each listed for 70 guilders. Exhibition catalogue Amsterdam, *Kunstwerken St. Lucas* (1913). The study was listed as costing 700 guilders. For reviews, see appendices; Loosjes-Terpstra, *Moderne Kunst* (1959), 110, 114, 116.
3 - 92 'talent...als geestig mondain figuurteekenaar. ...Zijn "Studie van een Neger" geeft Raemaekers' sterk gevoel voor kleur en zijn talent voor typeering aan. ...Wat blijkt Raemaekers ook in dit genre teekeningen een krachtig en handig typeur!' *Nieuwe Courant*, 24 November 1912; N.H. Wolf, 'Sint-Lucas Tentoonstelling', *De Kunst* 6 (1914), 280.
3 - 93 Exhibition catalogue Amsterdam, *Raemaekers* (1912). The catalogue lists 103 items, five of which are illustrated. Exhibition catalogue The Hague, *Spotprenten* (1913); exhibition catalogue Rotterdam, *Spotprenten* (1913). Review *NRC*, 19 November 1913. Loosjes-Terpstra, *Moderne Kunst* (1959), 119.
3 - 94 'welgedaan Napoleontisch figuurtje...telkens [omhult met] een ander kostuum'. 'van opperste ernst en solititeit zich met succes van humor in de reclame kan bedienen'. Meyer, 'Zakelijke humor', *Groene Amsterdammer* (1926), 13. See also Meyer, 'Raemaekers en Mr. Polis', *Bedrijfsreklame* (1917). In 1913, Cornelis Veth accused the artist, illustrator, and book cover designer E.L. Wybo Meyer (1885-1942) of 'brazen pilfering' [*brutale gapperij*] and 'gratuitous copying' [*klakkeloos copieeren*] of Raemaekers' print of Heemskerk. Meyer found this exaggerated and viewed the situation as 'the influence of someone stronger and more advanced on a beginner' [*de invloed van een sterkere en meer gevorderde op een beginner*]. C. Veth, 'Heemskerk-koppen', *Nieuwe Gids* (1913); Wybo Meyer to M.d.R. [Mr Editor?], Laren 8 February 1913.
3 - 95 Raemaekers to the Advertising Advice Bureau [*Reclame-adviezen Bureau*], Rotterdam, [Brussels] 16 January 1934 and B. Knol (director of Karel I) to Raemaekers, Rotterdam 25 January 1934.
3 - 96 *Plaatjes en Staatjes* (1913). Review *Nieuwe Courant*, 17 April 1913. See Oud, *Honderd Jaren* (1979), 204-205, 213.
3 - 97 See the comments by Juliet Kinchin, curator at the Museum of Modern Art, New York, at www.youtube.com/watch?v=MT4niL7TCLY (16 October 2013).
3 - 98 In the few words that Alain Weill devotes to Raemaekers in his 1984 book on posters, he refers to the posters for 'the music halls [as] quite unusual'. Weill, *Poster* (1984), 92.
3 - 99 'een deftige prent, licht en rustig, hoewel een moment van groote zielsbeweging afbeeldend: Oedipus, den koning toonend, het verontruste volk tot kalmte toesprekend.' *NRC*, 20 June 1913.
3 - 100 'een gelukkig compromis tusschen lijnteekening en verdeeling in lichte en donkere vlakken.' 'Naast de typeering is het vooral de sobere, maar somtijds zeer fraaie opsmuk van zijn prenten, waardoor Raemaekers uitmunt; hij bestaat in het geestig exploiteeren van details als een revolver, laarzen, costuums, een schip....De voortreffelijk "zugespitzte" onderschriften van den teekenaar zelf doen de rest.' C. Veth, 'Raemaekers bij Buffa', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 273.
3 - 101 For more reviews, see appendices.
3 - 102 'dit alles stempelt dezen teekenaar tot een uitmuntend journalist van het teekenstift, wiens arbeid in artistiek opzicht doet denken aan dien van eenigen zijner collega's van de pen, op wie hij evenwel voor heeft, dat zijn terrein uitgebreider is, dat zijn werk sterker tot onze verbeelding

spreekt, en dat mitsdien zijn invloed onberekenbaar veel grooter is.' 'Unger & Van Mens: Louis Raemaekers I', *NRC*, 19 November 1913 and A.v.V., 'Kunsthandel Unger & van Mens: Louis Raemaekers', *Algemeen Handelsblad*, 11 December 1913.

3 - 103 "t zijn enkel lach-gezichten en vroolijke stemmen van herkenning: Kuyper, Heemskerk, Troelstra, Talma, Schaper, men ziet ze, ziet ze in de tragi-comedie, die de geestige kunstenaar om hen bedacht en waarin hij ze leven laat, niet in de caricatuur, maar in de dáád van de ongewone omstandigheid, verrukkelijk door Raemaekers gezien en meegeleefd.' 'Louis Raemaekers bij Unger en Van Mens', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 25 November 1913.

3 - 104 'een schandplaat...die – jammer genoeg – door een teekenaar [is] gemaakt, die katholiek en Roermondenaar was, Louis Ramaekers [*sic*]. Hier kan men zien hoe iemand zijn talent in het slijk kan werpen. En deze teekenaar, die door het liberale *Handelsblad* werd afgedankt, omdat diens tekeningen teveel aanstoot gaven, werd opgenomen door...den zich neutraal en onpartijdig noemenden Telegraaf!!' 'Een Schandplaat', *De Nieuwe Koerier* (1887-1944), Roermond 11 December 1913.

3 - 105 'vinnige spot...zoo goed als altijd tegen rechtsche politici [is] gericht". 'deze politieke satyres in beeld zo neutraal [zijn], dat de socialistische Notenkraker gaarne het copierecht ervan zou overnemen.' Stoks, *De Telegraaf* (1913), 5 and *De Maasbode*, Rotterdam 14 March 1913. For Pater M. Stoks, see Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 90-91 and 97-98.

3 - 106 Raemaekers' illustrations were still not always considered to be powerful. The writer Frederik van Eeden said that his drawings for the novel *De student Beets* by H.P. 't Hooft (1914) 'did not appeal [to him] much' [*ons maar matig bekoren*]. *Den Gulden Winckel* (1914), 166.

3 - 107 'ze geven allen een blik op de personen, op de rollen die ze spelen en de beschouwer die Raemaekers heet, lijkt me zeer onpartijdig. Het zou heel moeilijk zijn uit te vinden tot welke partij je hoort. En je hoort ook niet tot een bepaalde partij, je hoort zooals men onder parlementairen zegt, tot de wilden. Eigenaardig, je voelt enkel de markante kant, je doorziet het streven der anderen en je hebt er slechts voor over een glimlach. Verontwaardiging, pathos zijn je volmaakt vreemd. Daarentegen doorgloeit je wel enthousiasme voor een mooie daad, een geste en dat doorglanst je onpartijdigheid.' G. van Hulzen to Raemaekers, Rotterdam 10 December 1910. Review *NRC* 3 February 1913; review *Algemeen Handelsblad*, 5 February 1913.

3 - 108 'der Kampf..., der für das nächste Jahrhundert über den Gang der Weltgeschichte entscheiden wird'. The German general Helmuth von Moltke wrote these legendary words to his Austrian colleague Conrad von Hotzendorff on 5 August 1914. Conrad, *Dienstzeit* 4 (1923), 194. From Tuchman, *The Guns of August* (1976), 157.

4 THE WAR: ANTI-NEUTRALITY (1914-1915)

4 - 1 From the foreword to the *Century Edition de Luxe of Raemaekers' War Cartoons* (1917).
4 - 2 'Man drückt uns das Schwert in die Hand. Ich hoffe, daß, wenn es nicht in letzter Stunde Meinen Bemühungen gelingt, die Gegner zum Einsehen zu bringen und den Frieden zu erhalten, wir das Schwert mit Gottes Hilfe so führen werden, daß wir es mit Ehren wieder in die Scheide stecken können.' *Kriegs-Rundschau* (1915), 37.
4 - 3 For more about the start of the First World War, see, for example, Tuchman, *The Guns of August* (1976); Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), and Clark, *Sleepwalkers* (2012). For the course of the war, see Keegan, *The First World War* (1998); Strachan, *The First World War* (2003).
4 - 4 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 1.
4 - 5 *De Telegraaf*, 7 August 1914, 'Van een buitengewonen correspondent' [from a special correspondent] from Maastricht. Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 107-108.
4 - 6 ['Die Bevölkerung Belgiens hat sich […] geradezu teuflisch, um nicht zu sagen viehisch benommen […]. Sie haben Verwundete gequält, erschlagen, Ärzte, Lazarettpersonal umgebracht, aus Häusern Heimlich plötzlich auf die harmlos auf der Straße Stehenden gefeuert'.] Berlin, PA AA R20880, fol. 8-9, handwritten on a document dated 9 August 1914; quoted (in English) in Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 18.
4 - 7 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 36-53; Appendix 1.
4 - 8 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 113-115; 164-166.
4 - 9 See also the numerous illustrations in Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), including German prints showing attacks by *francs-tireurs*, p. 97-102. See also Chapter 6 regarding reports of atrocities.
4 - 10 Regarding the large numbers of civilian refugees, fleeing soldiers, deserters, and escaped prisoners of war of many nationalities who were given refuge in the Netherlands, see Roodt, *Oorlogsgasten* (2000).
4 - 11 The Christian-Democrat Gaston Eyskens (1905-1988) was Prime Minister in six Belgian cabinets between 1949 and 1973.
4 - 12 'Nadat vader zich bij het leger had gevoegd, waren wij immers ten gevolge van het oprukken van de Duitse troepen en de gruweldaden die dat meebracht, naar Antwerpen gevlucht. Toen ook die stad leek te bezwijken onder de zware bombardementen, trokken mijn moeder en ik over de Nederlandse grens, richting Prinsenbeek.' 'onvergetelijke en gelukkige jaren'. 'Als we "oorlog" speelden, voerde ik het leger aan. Om de echte oorlog volledig na te bootsen, groeven we loopgraven en we deden zelfs grote bussen carbid ontploffen'. 'Ik las graag en veel, van jongs af las ik ook de dagbladen. Ik legde systematisch dossiers aan met allerlei krantenknipsels en dag na dag volgde ik de oorlogsgebeurtenissen op alle fronten. Uit *De Telegraaf* knipte ik de karikaturen van Louis Ramaekers [*sic*].' *De memoires Gaston Eyskens*, ed. Jozef Smits (1993), 20-22.
4 - 13 Mokveld, *De overweldiging van België* (1916) and *The German Fury in Belgium* (1917). Mokveld presented his views on German justification of the war crimes in *De Belgische franc-tireurskwestie* (1917). See also Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 119-122.
4 - 14 'opgehangen aan de dikke bomen langs den weg'. *De Telegraaf*, 8 August 1914, 1.
4 - 15 Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 132-133.
4 - 16 Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 133-134.
4 - 17 Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 124, 126, 136, 140, 141, 156.
4 - 18 According to his daughter Freddie, Raemaekers and his wife also gave shelter to a number of refugees in their house in Haarlem. Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 3 August 1983.
4 - 19 'Raemaekers on the war', *Cartoons Magazine* 12 (1917), 568.
4 - 20 'het is opmerkelijk hoe [Raemaekers] zonder sterk persoonlijken trant, welsprekend weet te zijn'. Cornelis Veth, 'Oorlogsteekeningen', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 51 (1916), 84. In a later version of this drawing that Raemaekers produced for the American *Cartoons Magazine* (1915), the figures that Death is cutting down are wearing soldiers' helmets, and here and there one can make out a German spiked helmet. This gives the print a more general significance: Death ('war') is destroying humanity. Holsten, *Allegorische Darstellungen* (1976), 105.

4 - 21 See, for example, Lindenthal, 'Wir Barbaren', in *Mitteilungen* (2013), 202.
4 - 22 Cartoons about the impending threat of war can be found, for example, in *De Telegraaf* for 8 July, 18 July, 1 August, and 19 August 1911.
4 - 23 Raemaekers writes in 'Memoires' I, 16 that the article concerned dated from June 1908, while in a letter to the Portuguese minister Alberto d'Oliveira (Brussels 23 December 1934) he dates it as 1911. The author has been unable to trace the article; in one of his albums of press cuttings, however, she has traced an article of 17 September 1914 (quoted in Chapter 5) which refers to the cartoonist as 'enemy of Germany Ramaekers' [*Deutschfeinde Ramaekers*].
4 - 24 Oud, *Honderd Jaren* (1979) 215; Wels, *Aloofness* (1982), 69-70, 128; Kossmann, *Lage Landen* (1982), 323 and elsewhere. The position of the neutrals during the First World War has been the subject of considerable research in recent years. For more about this matter, see, for example, Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral* (2006); Tames, *Oorlog voor onze gedachten* (2006); and the 'Introduction' to Den Hertog and Kruizinga, *Caught in the Middle* (2011), as well as the many works cited in these books.
4 - 25 Raemaekers to Alberto d'Oliveira, Brussels 23 December 1934. Raemaekers later re-used this drawing in an English version; see Chapter 5.
4 - 26 C. Smit, *Nederland in Eerste Wereldoorlog* I (1972), 12 ff.; *Algemene geschiedenis der Nederlanden* XIV (1979), 40-52; Wels, *Aloofness* (1982) 16-21; Kossmann, *Lage Landen* (1982), 417-428.
4 - 27 'beslist anti-mof, onverdacht [en] allen bedaarde lui'. 'Wij moeten nòch voor nòch tegen iemand zijn.' Jos Raemaekers to Louis Raemaekers, Arnhem 9 October 1914.
4 - 28 'als zijnde de expressie van diepe convictie, en als noodzakelijk in het belang van [hun] eigen onafhankelijkheid evenzeer als die van België'. 'Memoires' I, 28-29.
4 - 29 Raemaekers to Harry Perry Robinson, [Brussels] 5 October 1926. Raemaekers also expressed his outspoken opinion regarding the war in a number of articles for *De Telegraaf*, including on 8 October 1914, 29 July 1915, and 11 August 1915. There were many responses. The composer Alphons Diepenbrock expressed his 'admiration...for the heroic manner in which [Raemaekers] as an artist and as a Dutchman [serves] the cause of civilisation of justice and of humanity.' [*bewondering...voor de heldhaftige wijze waarop [Raemaekers] als kunstenaar en als Nederlander door [zijn] kunst de zaak der beschaving van het recht en de menschelijkheid [dient].*] Diepenbrock to Raemaekers, Amsterdam 11 August 1915.
4 - 30 See, for example, Stoelinga, *Russische Revolutie* (1967), 55. See also Chapter 1.
4 - 31 'Als jongen las ik veel kranten, Duitsche, Fransche, Engelsche. Mijn vader, doortrokken van den Franschen geest, een politicus eigenlijk, leerde mij een oordeel vormen. Zoo ontwikkelde ik mijne denkbeelden en de oorlog bood mij een welkome gelegenheid om ze te uiten. Maar die denkbeelden waren toen niet nieuw, ik had altijd zoo gedacht'. Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 181.
4 - 32 'World's most famous Cartoonist', *Literary Digest* 55 (1917), 24.
4 - 33 'Ik ben niet anti-Duitsch. Was veel in Duitschland, heb vele Duitsche vrienden.... En bovendien: de wereld heeft Duitschland nodig, kan niet buiten de Duitsche industrie. Maar er zijn dingen, die ik in de Duitschers haat. Hun denkbeeld dat Holland Duitsch moet worden,...de Rijn een Duitsche rivier moest zijn van af de bron tot aan de monding.... Daartegen vecht ik.' Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 181. In 1932, Raemaekers wrote to Winston Churchill: 'I never hated the Germans, but having lived with them about twenty years I know what is in their hearts'. Raemaekers to Churchill, [Brussels] 24 November 1932.
4 - 34 'Als kind reeds is Raemaekers opgevoed in revolutie en verzet, en heeft hij midden in strijd en verontwaardiging gestaan'. Henri Borel, 'Louis Raemaekers', *Bataviaasch Nieuwsblad*, 18 December 1915.
4 - 35 'Door de algemene toestanden en de verschrikkelijke dingen die in België gebeurden, raakte ik óp van de zenuwspanning'. Raemaekers, 'Memoires' I, 29.
4 - 36 'Neen! neen! ieder doet wat hij kan, ieder moet – moet – moet! Wat kan ik – 'n teekenaar, 'n journalist, 'n stem verloren in de woestijn van gecommandeerde stilte? Doet er niet toe – Ik zal het uitschreeuwen, van de daken zal ik het uitbulderen wat er stormt en beeft van verontwaardiging in

mijn hart.... Wat kan ik, nietige eenling, met een pen en een potlood als wapen? Maar in mijn hart is een wereld, een onstuimige, ontembare wereld en wil om het vuur van verontwaardiging en vrijheidswil te ontsteken in alle harten – van al mijn landgenooten – in de harten van alle menschen over de heele wereld. God helpe me – maar doen zal ik het.' Raemaekers, 'Memoires' I, 47.

4 - 37 'Hoe argeloos lazen wij onze couranten, als een reeks van spannende verhalen, waar wij ons niet al te zeer om bekommerden'.

4 - 38 See Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 122-128, and Broersma, 'Botsende stijlen' (1999), *Tijdschrift voor mediageschiedenis* (1999),75-89.

4 - 39 'ondernemingen tot verspreiding van betrouwbaar nieuws en van onbevangen inzichten'. L. Simons, 'De oorlog en de pers' *Nieuwe Gids* (1915), 873.

4 - 40 'Nooit tevoren werd de verantwoordelijkheid voor spreken of zwijgen, voor toon en beslissingen betreffende den dagelijkschen inhoud der courant, voor elk onderdeel van redactiebeleid, hun zoo scherp en onophoudelijk voor oogen gesteld als in de laatste maanden. Nooit...werd haar onafhankelijkheid tegelijk met haar zelfbeheersching, op zulk een zware en langdurige proef gesteld.' *Maandblad van den Nederlandschen Journalisten Kring*, March 1915. Quotation from Broersma, 'Botsende stijlen' *Tijdschrift voor mediageschiedenis* (1999), 78-79.

4 - 41 See also Feith, *Oorlog in Prent* (1915), 135; Plemp van Duiveland, *Journalistiek* (1924), 12, 65; Ritter, *Donkere Poort* I (1931), 11; Stoelinga, *Russische Revolutie* (1967) 12; Hemels, 'Reacties in Kranten', *Handelingen* (1975), 43, 51; M. Schneider and Hemels, *Nederlandse Krant* (1979), 467.

4 - 42 'waar komt men tegenwoordig anders toe dan kranten lezen en nog eens kranten lezen, ik leef van 't ochtendblad op 't avondblad en zoo maar verder.' Jo van S. [?] to Jo and Louis Raemaekers, Wageningen 5 October 1914.

4 - 43 For *De Toekomst*, see Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 291-297, and the articles 'De heer Raemaekers en de logica', *De Toekomst* 1, 1 May 1915, 98, and 'De heer Louis Raemaekers als verdediger der onschuld', *De Toekomst* 1, 21 August 1915, 443. From 1936, Valckenier Kips was for a time a member of the fascist NSB and the Zwart Front (later the Nationaal Front). Buning, 'Kips' in *Biografisch Woordenboek*.

4 - 44 *Handbuch Auslandpresse* (1918), 98-108. For the response of Dutch and foreign daily and weekly newspapers to the outbreak of war and the influence of foreign powers on the Dutch press, see also Hemels, 'Reacties in Kranten', *Handelingen* (1975); Moeyes, *Buiten schot* (2014), 265-275, and Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 129-131; 135. For reporting about *De Telegraaf* in Germany, see Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 267-272; about other newspapers, see 274-285.

4 - 45 Mulder, 'Politieke Spotprent' in *NKJ* (1977), 175, and Van Weringh, *Albert Hahn* (1983), 76, 111. On *Simplicissimus* and its influence on Dutch cartoonists, see also Arnold, *Simplicissimus* (1981).

4 - 46 'Diese Zeichnungen wirken besonders gehässig und vergiftend, zumal sie sich dem Gedächtnis besser einprägen als das gedruckte Wort, und es sich...um einem Künstler von nicht gewöhnlicher Begabung handelt.' Berlin, PA AA R 8313. KDK, Rienäcker to the German Chancellor Bethmann Hollweg, Berlin. Amsterdam, 17 November 1914. Quotation from Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 273. A.W. Rienäcker was the Consul-General of the German Empire in Amsterdam from 1906 until 1915.

4 - 47 Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 132.

4 - 48 '[We] moeten althans doen alsof'. Raemaekers, 'Memoires' I, 57. See also the official record [*Proces-Verbaal*], 2 October 1914, in NL-HaHa, Justitie, 1876-1914, 2.09.05 inventory no. 6588, p. 2-3.

4 - 49 Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 132.

4 - 50 'Mijnheer Raemaekers, U kunt voor mij nooit platen maken die genoeg pro-Allié zijn.'

4 - 51 Various studies, including Moeyes, *Buiten schot* (2014), 275, suggest that the anti-German position from the start of the war was 'right up Schröder's street' [*een kolfje naar de hand van Schröder*], but in his 'Memoires', Raemaekers states that Schröder originally had reserves.

4 - 52 'zoowel op politiek als kerkelijk gebied geheel neutraal [zal] zijn'. *De Telegraaf*, 16 September 1902, 1.

4 - 53 As regards the Dutch newspapers during the First World War and, in particular, their various different styles, see Broersma, 'Botsende stijlen', *Tijdschrift voor mediageschiedenis* (1999) 41-69.

4 - 54 'dat zij Duitschland een gevaar acht, ook voor ons land, dat zij zijn neutraliteit wil laten behouden – niet echter tot elken prijs, niet ten koste van een laffe lamlendigheid. Zij predikt dus waakzaamheid tegenover dit Duitsche gevaar. Maar onze neutraliteit mag geen nationale lafheid worden. En deze taak dient Raemaekers met zijn teekenstift...en hij doet dat met al de dramatische kracht, waar zijn teekenpen over beschikt, heftig van expressie soms..., op den man af, pats daar staat 't!'. Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 683-684.
4 - 55 'den kunstenaar Raemaekers wat voorzichtiger te maken'. Mulder, *Inktspot* (1983), 1, illustration 0, and J.C. Baud to B. Ort, 3 October 1914. (NL-HaNa, Justitie, 1876-1914, 2.09.05, inventory no. 6588).
4 - 56 'Met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren wordt gestraft, hij, die in geval van een oorlog, waarin Nederland niet betrokken is, opzettelijk eenige handeling verricht, waardoor de onzijdigheid van den staat wordt in gevaar gebracht.' *De Telegraaf*, 28 September 1914.
4 - 57 'met de meeste nauwgezetheid [nagaat] of er iets in voorkomt, dat de onzijdigheid van Nederland op eenige wijze kan schenden.' Official Record [*Proces-verbaal*], 2 October 1914, NL-HaNa, Justitie, 1876-1914, 2.09.05 inventory no. 6588.
4 - 58 'De pogingen door enkele slecht geïnspireerde, maar waarschijnlijk wettelijk bevoegde ambtenaren ondernomen om speciaal mijne vrije overtuigingsuitingen te beletten, hebben tot gevolg gehad, dat mij van alle kanten sympathiebewijzen toestroomen'. 'rechtsverkrachting, geweldpleging en barbarisme'. *De Telegraaf*, 8 October 1914; Raemaekers, 'Memoires' I, 81.
4 - 59 'Een bedenkelijke maatregel' in *Algemeen Handelsblad* 2 October 1914; *Nieuwe Soerabaja Courant*, 17 November 1914; *Weekblad voor Indië*, 29 November 1914.
4 - 60 The title refers, of course, to Hoffmann von Fallersleben's patriotic *Deutschlandlied*, better known by its opening words '*Deutschland, Deutschland über alles*'. Outside Germany, this was taken as expressing that country's desire for total domination. It was very popular during the First World War and became Germany's official national anthem in 1922.
4 - 61 Raemaekers had known Steinlen's work for many years; Albert Hahn also owned an album of his work (Steinlen, *Croquis de temps de guerre 1914-1915-1916*, Paris 1916). The French envoy Henri Allizé bought the print of 'Kreuzland'.
4 - 62 Alberto d'Oliveira, Brussels 16 December 1934. For example, letters from C.J. Teylingen to Raemaekers, Haarlem 8 October 1914; C.W.H. Verster to Raemaekers, Driebergen 9 October 1914; Joh. Peters to Raemaekers, Amsterdam 9 October 1914; his old friend Paulus Stricker to Raemaekers, Wageningen 15 October 1914.
4 - 63 Dr A.J. d'Ailly to Raemaekers, Amsterdam 8 October 1914.
4 - 64 'Waarde Raemakers, Zeer treffend vanochtend. Mijn oprechte hulde!, Lizzy Ansingh'. 'Welk een tragiesche grootsche plaat! Tous mes compliments, Thérèse van Duyl-Schwartze'. Lizzy Ansingh and her aunt Thérèse van Duyl-Schwartze to Raemaekers, Amsterdam, 22 November 1914. Raemaekers knew both these painters from the *Sint Lucas* artists association.
4 - 65 'Uw plaat, de Belgische soldaat die zijn kleine Tineke gaat begraven, heeft me getroffen en ik schaam me niet te zeggen dat ik bij het zien ervan ontroerde.' Louis Bouwmeester to Raemaekers, 6 December 1914.
4 - 66 'onbarmhartig vooringenomen en éénzijdig'. J. Besuijen to Raemaekers, Leeuwarden 14 October 1914; Rud. Jansen to Raemaekers, Amsterdam 19 January 1915.
4 - 67 'Amsterdam 8 October 1914
Den Weledel. Heer Raemaekers, Teekenaar aan "De Telegraaf"
Hooggeachte Heer!
Ik gevoel behoefte U mee te deelen dat ik zoo van harte instem met de 2e alinea van Uwe mededeeling in "De Telegraaf" van heden avond. Waarlijk, tegen het volhouden van eene dergelijke "neutraliteit", als men ons wil opdringen, komt het gemoed in opstand. ... Met de meeste hoogachting, Dr A.J. d'Ailly.
Dit schrijven mag mijnentwege openbaar worden. AJA'

4 - 68 'Goddank dat we in ons land nog zulke menschen hebben, die wat te zeggen hebben en het ook zeggen kunnen en zeggen durven.' J.C. Schröder to Raemaekers, Wageningen 31 December 1914 and Amsterdam 2 March 1915. F H.J. Holdert to Raemaekers, Amsterdam 3 November 1915. Eddy Holders was the younger brother of H.M.C. and had taken over as director of the newspaper after the latter had moved to Paris.
4 - 69 Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 153.
4 - 70 'Hoofdredacteuren schrijven hun hoofd- en andere artikelen in de Nederlandsche Pers om hun lezers ernstig en rustig voor te lichten, geven meer of minder diep overwogen verhandelingen over meer of minder gewichtige onderwerpen, die zij tevoren onderzoeken tot in het hart van het vraagstuk. [Hij] is hoofdredacteur van "*De Telegraaf*" en doet anders.... Hij is temperament en wekt temperament....' 'het sentiment, het instinct'. 'heel luide'. *De Amsterdammer*, 21 April 1917. Quotation from Broersma, 'Botsende stijlen', *Tijdschrift voor mediageschiedenis* (1999).
4 - 71 Raemaekers, 'Memoires'.
4 - 72 Edgar, 'Master', *Bellman* (1915), 208.
4 - 73 'Mijnheer, Kort geleden hoorde ik het volgende: "'t Zou niet zoo erg zijn als we geannexeerd werden door Duitschland, dan zouden we tenminste goede jachtopzieners krijgen." ...'t Grootste deel van de zoogenaamde aristocratie is Duitschgezind.... Zou het daarom niet nuttig zijn om door een plaat de adellijke en autocratische kringen eens in het zonnetje te zetten,...Hoogachtend. Uw dienstw. J.P. Tetterode.' J.P. Tetterode to Raemaekers, Lochem 20 November 1914.
4 - 74 'Van X tot Van IJ: En dan, wat een pracht jachtopzieners zouden wij niet krijgen, als we Duitsch werden!'
4 - 75 'in de wereld zooveel gebeurde, zonder ophouden, en dingen, waarbij altijd een groot deel van ons volk, of de heele menschheid betrokken waren of belang hadden'. 'Maar...hoe vind je er de idee voor om het in beeld te brengen?' 'O, dan ga ik er rustig over denken, met een potlood en een papier bij de hand. En als het niet komt, steek ik mijn pijp op, en dan komt het wel.' Raemaekers, 'Memoires' I, 20-21.
4 - 76 Edgar, 'Master', *Bellman* (1915), 208.
4 - 77 'Zou het niet mogelijk zijn dat de teekeningen van den Heer L. Raemakers [*sic*] over den oorlog, straks, in één bundel verzameld, worden uitgegeven? Ik kan U als lezer van *De Telegraaf* de verzekering geven dat menig lezer ze in zijn bezit zou willen hebben, want de meesten zijn zoo mooi, zoo karaktervol van stijl zou ik haast zeggen dat men minuten en met genoegen er naar kan kijken'. H.B. Amsing to editors of '*De Telegraaf*', Tholen 20 September 1914.
4 - 78 Raemaekers, *Wereld-wee* (1914), 8 prints with captions in Dutch, French, and English, 'price 10 cents'.
4 - 79 The French envoy Henri Allizé probably covered the cost of the printing plates and the paper. During the first few months of the war, he financed publication of 'a little album...of pointedly anti-German drawings [*een albumpje...met scherpe anti-Duitse platen*] by Raemaekers. In his memoirs, the latter says that it was difficult to find a publisher but that a month later he was able to publish a second album without financial aid and even in return for 'a modest fee from the publisher' [*een bescheiden honorarium van de uitgever*]. Mme Allizé to Raemaekers, The Hague 26 July 1916. Raemaekers, 'Memoires' I, 59.
4 - 80 'vroege uitgave, welke algemeen de aandacht trok, zoowel om den persoonlijken durf van den artiest, om voor zijn meening uit te komen, als om de meedoogenlooze manier, waarop hij aan zijn geschokte gevoelens lucht weet te geven.' Feith, *Oorlog in Prent* (1915), 69-72, 86-87, 89. The journalist and cartoonist Jan Feith had great respect for Raemaekers and his work. Shortly before the publication of his book, he told Raemaekers that he took the liberty of 'advancing him to one of the most striking war cartoonists' [*tot den opvallendsten oorlogs-teekenaar te promoveeren*]. Feith to Raemaekers, Amsterdam 6 April 1915.
4 - 81 *Algemeen Handelsblad*, 1 October 1914.
4 - 82 *Daily Mail*, London 3 October 1914.
4 - 83 Exhibition Amsterdam, *Teekeningen den Europeeschen oorlog betreffende* (1914). For reviews, see appendices.

4 - 84 On J.M. Goedemans, see Cohen, *Anarchist* (1961), 76-78, 124; Wolf, *Geheim van De Telegraaf* (2009), 138-141, and the register on page 555.
4 - 85 Prior to 1940, countries were represented by a legation headed by an envoy. After that date, they became embassies with an ambassador at the top.
4 - 86 'Schrijft U een artikel over het torpedeeren van de Lusitania door de Duitschers. Laat u er goed in uitkomen, dat het geweten van de neutralen thans behoort te spreken'. 'Ik zal er een en ander over schrijven, dat morgenochtend ter perse gaat'. 'Thans moet men werkeloos toezien, dat een Nederlandsch dagblad voor Nederland schadelijke publicatiën doet, terwijl het voor velen geen geheim is, dat zulks in Nederland geschiedt op last van een Fransch regeeringspersoon.' 'dat het mogelijk wordt, eene censuur in te stellen, zonder dat de afkondiging van den staat van beleg noodig is'. Letter from Snijders to Minister of State [Cort van der Linden, AdR], 8 May 1915. Discussion between French envoy and Goedemans, 7 May 1915. 'De "Lusitania" getorpedeerd', *De Telegraaf* 8 May 1915, 1, and letter from Snijders to Minister of State, 25 May 1915, from NL-HaNa, Ministerraad (2.02.05.02, inventory no. 906). See also Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 133-134 and Wolf, *Geheim van De Telegraaf* (2009), 138-141.
4 - 87 Étienne Giran to Raemaekers, Amsterdam 15 January 1915.
4 - 88 Marie Berdenis van Berlekom [see Chapter 5] put Raemaekers and Étienne Giran (1871-1944) in touch with one another; Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague 14 January 1915. A number of Giran's articles were published in book form: Giran, *Neutralité* (1915); Giran, *Devant l'histoire* (1918).
4 - 89 Raemaekers, 'Memoires' II, 51. *De Telegraaf* regularly talked to foreigners about contributing to the newspaper. John van der Veer (employed by *De Telegraaf* in London) to Raemaekers, London 13 October 1914, and Pierre Loti (journalist for *L'Illustration*) to Raemaekers, Rochefort 19 May 1915.
4 - 90 Van Dieren, *Telegraaf een Engelsche krant?* (1915); Stoks, *Weg met "De Courant"!* (1916); Stoks, *Weg met "De Telegraaf"!* (announced but probably not published); Wessel, *The Telegraaf* (1916). During the war (1914-1916), Bart Wessel was the editor-in-chief of the satirical magazine *De Ware Jacob*; under his leadership, this shifted from being neutral to pro-German. Stoop, *Niederländische Presse* (1987), 27-28. See also Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 130-131.
4 - 91 'tegen een kwaad, dat maanden en maanden lang reeds voortkankert en voortwoekert in d'eigen boezem!... Te lang reeds duurt de laster-campagne van *De Telegraaf*, nu al sinds twee jaar gevoerd op een wijze, die tot heden zijn weêrga niet vond in de geschiedenis der Nederlandsche dagbladpers.' Wessel, *The Telegraaf* (1916), 4.
4 - 92 'zijn talent in dienst stelt van "haatzaaiers", die hem doemen...uit den treure variaties te leveren op één en hetzelfde thema'. Van Dieren, *Telegraaf een Engelsche Krant?* (1915), 27. For these pamphlets, see also Tames, *Oorlog voor onze gedachten* (2006), 85.
4 - 93 There have for decades been speculations regarding the financial interests of *De Telegraaf* during the First World War. See N. Polak, 'Geheime historie van *De Telegraaf*', *HP magazine*, (1977), 18-25; Tamis, *Pruissische manieren?* (1988); De Valk, *Dagboeken en aantekeningen van W.H. de Beaufort* (1993) 761; Geudeker, *Onafhankelijkheid en neutraliteit* (2006), en Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 130-131.
4 - 94 'Een groot deel van het Nederlandsche publiek moet door woord en beeld gewezen worden op het gevaar dat ons van Duitschland dreigt. Uw werk vóóral kan daar enorm veel toe bijdragen.' J. Baart de la Faille to Raemaekers, Amsterdam 28 November 1914.
4 - 95 J. Baart de la Faille to Raemaekers, Amsterdam 3 December 1914 and Amsterdam 5 December 1914. Exhibition Leeuwarden *Oorlogsteekeningen* (1914); Exhibition Utrecht, *Oorlogsteekeningen* (1914); Exhibition Rotterdam *Oorlogsteekeningen* (1915). For reviews, see appendices.
4 - 96 'Raemaekers zal het zeker apprecieeren, dat ik – nu zijn reputatie zulke afmetingen heeft aangenomen, dat de critiek tegenover hem geheel zwijgt – waarschuwen wil voor het groote gevaar, dat ligt in zijn al te groote vaardigheid en zijn al te gemakkelijk aanpassingsvermogen. Een "Raemaekers" gelijkt m.i. te dikwijls op iets anders, ik bedoel op een Steinlen, een Thöny of wat ook,

en is te weinig dadelijk als een "Raemaekers" te kennen.' 'hij is...een scherp en raak polemicus, zijn vinding weet elk gegeven te gebruiken, en niet zelden maakt hij, door zijn toepassen van de wapens van den vijand een treffer'. Cornelis Veth, 'Oorlogsteekeningen', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 49 (1915), 336.

4 - 97 Raemaekers, *Satirieke Kaart* (1914).

4 - 98 See, for example, *Ereignis Karikaturen* (1983), 22-23, 316-317 and Ormeling, 'Een Satirieke Kaart van Europa uit 1914', *Caert Thresoor* 33 (2014) 1, 3-8.

4 - 99 *Algemeen Handelsblad*, 15 December 1914; *Haagsche Courant*, December 1914; *Groninger Dagblad*, 14 December 1914; *Nieuwe Courant*, 16 December 1914.

4 - 100 Raemaekers, 'Memoires' I, 59. Robbers had previously (January 1906) written a positive review of Raemaekers' *Pim, Piet en Puckie*.

4 - 101 Raemaekers, *Het Toppunt der Beschaving*. The price in 1914 and 1915 was 75 cents; in 1916 and 1917 it was 85 cents. The seventh collection was announced as '12 large illustrations of particularly fine drawings, on art paper, in a cover with a coloured print. Price: 85 cents.' [*12 groote afbeeldingen van bizonder mooie teekeningen, op kunstdrukpapier, in een omslag waarop een prent in kleuren. Prijs: 85 cent.*] For the initial collection, Raemaekers received 550 guilders and for the reprints 10 cents per copy. The latter amount was later reduced to 2 cents per copy. Robbers charged increased advertising costs each time, while Raemaekers – certainly in Britain and France – was largely in control of publicity himself. Raemaekers aan Herman Robbers, Fernwood 9 June 1916.

4 - 102 'Deze prent is karakteristiek voor het oorlogswerk van Raemaekers. Het is een pracht-tekening. In een haast ongelooflijk eenvoudig beeld geeft hij een samenvatting van de misdadige waanzin van de oorlog.' Hahn, jun., *Caricatuur* (1935), 41.

4 - 103 Reviews of the initial collection appeared in *NRC*, 13 November 1914; F[rits] L[apidou], *Nieuwe Courant*, 14 November 1914 and *Algemeen Handelsblad*, 14 November 1914.

4 - 104 'de platen niet meer openlijk voor de ramen te étaleeren, daar er klachten waren ingekomen en [de commissaris] niet gaarne andere maatregelen zou willen nemen.' 'bereidwillig voldaan'. 'Het is natuurlijk mogelijk, dat een of andere oude Arnhemsche juffrouw bij het aanschouwen van het bloed, dat Raemaekers op de titelplaat van het tweede album uit een wagon met gewonden laat vloeien, "raar" is geworden, maar dat kan toch geen reden zijn voor een commissaris van politie, om zich belachelijk te maken'. 'Het toppunt der Beschaving!', *De Telegraaf*, 5 February 1915.

4 - 105 'Het is niet te zeggen welke geweldige indruk het op mij miek toen ik voor 't eerst de platen van Ramaekers [*sic*] te zien kreeg die hier overal aan de vensters der boekenwinkels ten toog lagen. Spotprenten mag men ze niet noemen, ze zijn veelmeer de samenvatting in beeld van de tragische verschrikking der gebeurtenissen van onze tijd. Ik wist aleens niet dat er iets van die aard bestond – een veropenbaring weeral. – En ik ben zeker dat er ginder thuis, in het bezette land, waar het leven zo goed en zo kwaad zijn banale gang gaat, niemand aan denkt de zaken van uit zulk een hoogte op te vatten. Nu eerst voel ik wat het te zeggen is om van alle geestesgemeenschap afgesloten te leven terwijl over het lot van uw land, uw volk en uw leven beslist wordt. Het is alsof er een stolp gebroken werd die mij ineens het uitzicht over de wereld weer opent!' Stijn Streuvels, *In oorlogstijd* (1979), 321. Reprint of the book of 1915-1916. Publication of these diaries, which had been published in five parts during the war, led to debate in various newspapers. Streuvels was accused of being pro-German. Source: www.streuvels.be (19 March 2013).

4 - 106 'Terwijl over 't algemeen de zakelijke toon van onze groote pers ten aanzien van de oorlogvoerenden te loven valt, gaat De Telegraaf – ondanks herhaalde beloften harerzijds om objectief te blijven – voort met de gemoederen in Duitschland door hoogst eenzijdige beschouwingen en felle uitdrukkingen onnodig te prikkelen. Ik geef uwe Excellentie in overweging maatregelen te nemen, opdat hieraan een einde kome'. Letter from Snijders to Prime-Minster Cort van der Linden, 19 November 1914, from NL-HaNa, Ministerraad, 2.02.05.02, inventory no. 906.

4 - 107 'al wat zweemt naar beleediging van de Duitse keizer en het Duitse leger'. Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 133. See also Moeyes, *Buiten schot* (2014), 276-277, and Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 135-138.

4 - 108 'Mies...stond oorlogsplaten van Raemakers te bezien: "De Gijzelaars," zij sloeg om: "De Schilden van Rousselaere" – "Prikkeldraad" – "Militaire noodzaak". Een oogenblik meegesleept in de suggestieve kracht der teekeningen, verloor ze het besef van de kamer, de twee achter haar, werd de sterke drang weer levend in haar daàrheen te gaan, te helpen, te helen.' Boudier-Bakker, *De klop op de deur* (1930), p. 805.
4 - 109 'car...ces gravures, répandues depuis des mois à l'étranger, sont cent fois plus nuisibles qu'un seul article de journal hostile à l'Allemagne'. NL-HaNa, Loudon, John, 2.21.205.37, inv.nr. 10, 'de Duitse Gezant te 's-Gravenhage Von Müller aan Minister van Buitenlandse Zaken Loudon, 21 januari 1915'. Felix von Müller (1857-1918) had grown up mainly in Paris and had a good command of French.
4 - 110 For more about Von Müller, see also Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 75-83.
4 - 111 'les dessins que Raemaekers a publiés depuis lors me portent à croire que ma démarche n'aura pas été vaine'. NL-HaNa, Loudon, John, 2.21.205.37, inv.nr. 10, 'de Minister van Buitenlandse Zaken Loudon aan de Duitse Gezant te 's-Gravenhage Von Müller, 1 maart 1915'.
4 - 112 'Wij hebben heden weer eens een bezoek gehad van een rechercheur der Amsterdamsche politie, die inlichtingen kwam inwinnen omtrent de door Louis Raemaekers geteekende...plaat'. *De Telegraaf*, 31 March 1915.
4 - 113 'het voornemen door U bij gelegenheid van ons onderhoud te kennen gegeven niet door U ter uitvoering gebracht is.' 'Nooit!' 'krenkende voorstellingen van belligerente souvereinen'. 'al bewonder ik uwe teekening niet minder dan de vorige van uwe hand'. J. Loudon to Raemaekers, The Hague 19 March 1915.
4 - 114 'Hij heeft gedaan wat zijn ministeriële plicht was; maar in zijn hart – in zijn hart.... M'n kop eraf als hij er niet net zoo over denkt als ik'. Raemaekers, 'Memoires' I, 36-45. See also Moeyes, *Buiten schot* (2014), 240.
4 - 115 'getorpilleerde Engelsche stoomboot'. 'een en ander had hier een allerpijnlijksten indruk gemaakt'. 'de houding van dit blad Nederland meer kwaad [doet] dan wij beseften, de publieke opinie in Duitschland [zal] op den duur niet dulden dat dergelijke uitspattingen onbeantwoord [blijven].' 'dat onderhands pressie zou kunnen worden uitgeoefend op de redactie van de "Telegraaf" evenals vroeger reeds door Uwe Excellentie met tijdelijk succes was gedaan.' 'De Gezant [te Berlijn] (w.g.) Gevers aan Den Heere Minister van Buitenlandsche Zaken', 21 April 1915, NL-HaNa, Ministerraad, 2.02.05.02, inventory no. 906. The visitor referred to was Graf Friedrich von Pourtalès, German envoy in The Hague from 1899 until 1902. He also spoke in the name of Gottlieb von Jagow, the German Minister of Foreign Affairs.
4 - 116 The diplomat Richard von Kühlmann (1873-1948) served, among other places, in London from 1908 to 1914; he was actively involved in German propaganda on the Eastern Front. *Encyclopaedia Britannica* (1922).
4 - 117 Berlin, PA AA R 8316. KDK, Rienäcker to the German Chancellor Von Bethmann Hollweg in Berlin, Amsterdam 12 March 1915. Quotation from Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 82. Ibid pp. 83-96 for Kühlmann.
4 - 118 Letter from Snijders to the Minister of State, 25 May 1915 in NL-HaNa, Ministerraad, 2.02.05.02, inventory no. 906. In the province of Zeeland, where martial law had in fact been declared in August 1914, the Territorial Commander, with the approval of Snijders, prohibited in May 'the display and sale...of the prints "Het Toppunt der Beschaving"...and of the picture postcards "Dessins d'un Neutre"' [*de uitstalling en verkoop...van de plaatwerken 'Het Toppunt der Beschaving'...en van de prentbriefkaarten 'Dessins d'un Neutre'*] (see Chapter 5). Territorial Commander to the Commander of the Army in the Field, 6 May 1915; idem 12 May 1915; General Snijders to the Territorial Commander in Zeeland, 11 May 1915. In NL-HaNA Hoofdkwartier Veldleger, 2.13.16, inventory no. 184.
4 - 119 'Holland neutral zu erhalten, und alle maßgebenden holländischen Stellen, von der Königin abwärts, waren von dem gleichen Wunsche beseelt.' Quotation from Von Kühlmann's memoirs,

cited from Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 84. See about Von Kühlmann also ibid., 83-96.
4 - 120 C. Smit, *Buitenlandse Politiek* (1962): 'De Duitse Gezant te 's-Gravenhage Von Kühlmann aan de Chef van het Kabinet van de Minister van Buitenlandse Zaken Doude van Troostwijk, 7 augustus 1915', 407.
4 - 121 Vanneste, 'Het eerste IJzeren Gordijn?', *Tijdschrift van Dexia* (2000), 39-82.
4 - 122 '1 Augustus 1914-1 Augustus 1915': 'Gott mit Uns, en met Contractbreuk, Terrorisme, Giftige Gassen, Brandende Vloeistoffen, Lusitaniamoorden, Bronnenvergift, "Heilige Oorlog", Monumentenschending, enz. enz.'
4 - 123 'Ons Oorlogken is vandaag een jaar / Wij zetten nieuw speelgoed voor hem klaar, / We sierden zijn hals met een lintje: / Ge zoudt hem nu stelen, ons kindje.' Mulder, *Inktspot* (1983), 21.
4 - 124 Mulder, 'Politieke Spotprent', in *NKJ* (1977), 178.
4 - 125 'Hij is altijd sterk van kleur en ook persoonlijk van kleur – hij heeft potdorie temperament'. C. Veth, 'Oorlogsprentkunst', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 51 (1916), 84.
4 - 126 Van Weringh, *Albert Hahn* (1983), 179-183. See also Hilkhuijsen, 'De tekenpen als wapen van neutraal Nederland' in *Armamentaria* 39 (2004), 76-106.
4 - 127 'Lange tijd was Hahn onbetwist de meerdere. Maar thans is Raemaekers tot breedere ontplooiing kunnen komen. Hahn had reeds altijd zijn verzet tegen de maatschappelijke inrichting, en putte zijn kracht voornamelijk daaruit.... Raemaekers...moest meer lachende de waarheid zeggen. De kracht van de caricaturist is de oppositie. Nu heeft Raemaekers die gevonden.... Raemaekers heeft richting gevonden en dat heeft zijn talent doen rijpen.'
4 - 128 'dit verschil schuilt in den inhoud en in het uiterlijk van beider werk. Raemaekers teekent los en luchtig, illustreert een gedachte.... Hahn maakt van een prent een grafische compositie. De gedachte beheerscht bij Hahn natuurlijk het geval, en deze is minder tegen de een of andere nationaliteit dan tegen het gruwelijke van den oorlog in het algemeen gericht, maar tevens is hij in den goeden zin des woords zwart en wit-kunstenaar, d.w.z. hij weet zijn zwart en wit in den teekening tot een schoon harmonisch geheel te maken.' R.W.P. de Vries, jun., 'Boekbespreking', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 53 (1917), 241.
4 - 129 'Een zwerftocht langs de grens. II.
– Kent u soms den teekenaar van de "Telegraaf"? U weet wel, die Louis Raemaekers?
– Misschien wel.
– Heewel, aan mij en aan nog verschillende andere Hollandsche soldaten hier is een fooi van 12.000 Mark beloofd, als we dien Raemaekers aan gene zijde van dien draad daar kunnen krijgen.
– Vriend... Dan is je fortuin gemaakt!
– Hoezoo, meneer? ...
– Wil je 12.000 Mark verdienen, pak me dan vast en gooi me d'r over!
– Wâblief? zegt de schildwacht, terwijl hij achteruitspringt. – U is toch die Louis Raemaekers niet?
– Om je te dienen, vriend!
Op dat oogenblik-zèlf draaiden de Duitschers een electrische lamp op, die bij hun wachthuisje aangebracht is en... Daar stonden we allen in volle licht! ...
– Doe me nu 't pleizier, zei Raemaekers tot den Hollandschen schildwacht, en vertel dadelijk eens die heeren dat ze nu Louis Raemaekers in levenden lijve hebben gezien.
– Ik zal 't doen, meneer!
En wèg waren we.
De Telegraaf 6 October 1915.'
4 - 130 See also Wolf, *Geheim van De Telegraaf* (2009), 150-152, and Tames, *Oorlog voor onze gedachten* (2006), 83.
4 - 131 [A. Monet] 'Een zwerftocht langs de grens', parts I to IV, *De Telegraaf*, 5 October 1915, 6 October 1916 (morning edition), 6 October 1916 (evening edition) and 8 October 1915. Raemaekers' sketchbook was confiscated, but shortly after sent back to him at home.

4 - 132 *The Great War*, with an 'Appreciation by H. Perry Robinson' (1916), xxii. For the visit to Vaals, see also 'Journalistieke spionage', *De Toekomst* 1, 16 October 1915, 606, in which the group were accused of spying. They were supposed to have sent postcards to *De Telegraaf* with information about the railway line to Aachen. Raemaekers replied to this accusation in a letter to the *De Telegraaf*, 23 October 1915.
4 - 133 'Er hat vor einiger Zeit natürlich durch den Telegraaf und das Echo Belge die Ente in die Welt gesetzt, dasz der deutsche Kaiser auf seinen Kopf einen Preis von 25,000 Mark gesetzt habe!'
4 - 134 Article by Werner von der Schulenburg, reprinted in *De Telegraaf*, 28 December 1915. Various different amounts and currencies are given for the price on Raemaekers' head.
4 - 135 This anecdote was recently still referenced in the invitation for an exhibition in Wageningen entitled *Louis Raemaekers, een cartoonist van wereldfaam* [Louis Raemaekers, a World-famous Cartoonist] (2012-2013) and in an article by the German historian Bernd Lindenthal, 'Wir Barbaren', in *Mitteilungen* (2013), 202. Neither of these texts cites a German source.
4 - 136 '[Loudon vroeg nog] of ik wel steeds gewapend was.... Ik toonde mijn browning en zeide op tien meter afstand een knoop te treffen.' Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 181.
4 - 137 Posthumus Meyjes: 'Gij met Uw staf van vreemde medewerkers, met uw dominé Giran, die niets beters te doen schijnt te hebben dan, als vreemdeling, hier onrust te stoken.... Gij, "*De Telegraaf*"-redactie, die u van heinde en ver alles laat [voor]schrijven, wat haat ademt tegen Duitschland en in het voordeel is van de tegenpartij; gij, die de zoo bij uitstek suggestieve macht van de prentkunst van Raemakers misbruikt om door dik en dun Duitschland te tarten en te hoonen..., – gij zijt het, die bezig zijt, hier in Nederland het ridicule verschijnsel van een "oorlogspartij" in het leven te roepen....'. Schröder: 'ter meerdere kennis der Nederlandsche hardhoofdigheid...nog wel eens uiteenzetten wat de houding van "*De Telegraaf*" bepaalt: In het centrum van Europa bevindt zich een groep gewetenlooze schurken die dezen oorlog veroorzaakt hebben. In het belang van de menschheid, waartoe ons land, als wij ons niet te zeer vergissen, ook behoort, is het zaak dat deze misdadigers onschadelijk worden gemaakt.... Tegen deze misdadigers gaat onze strijd, tegen hen roepen wij den onafhankelijkheidszin van ons volk in het geweer, tegenover hen stellen Raemaekers en Giran het Geweten en het Recht, geeselen wij den angst en de kleinzieligheid van de moreel-neutralen en de verachtelijkheid der onder Pruisische censuur staande Nederlandsche bladen.' J.C. Schröder, *De Telegraaf*, 16 June 1915, 8.
4 - 138 'uit hoofde van gewichtige redenen van maatschappelijke vrijheid, te weten vrees voor vlucht van den verdachte en herhaling van het misdrijf'. Moeyes, *Buiten schot* (2014), 278. The Berlin newspaper *Tägliche Rundschau* already reported Schröder's article in 'Die Sudeleien eines "Neutralen"' on 30 June.
4 - 139 'De arrestatie van den redacteur van *De Telegraaf* heeft in geheel Europa grooten indruk gemaakt. In Engeland en ook in Frankrijk wordt gezegd dat het op aandrang van de Duitsche regeering is geschied. In Nederland is vrij algemeen de afkeuring sterk, men wil hier niet dat aan de vrijheid van het woord worde geraakt'. *Dagboeken en aantekeningen van W.H. de Beaufort*, (1993), 763: 8 December 1915.
4 - 140 For days, *De Telegraaf* had published pages full of protests, including from Alphons Diepenbrock, *De Telegraaf,* 8 December 1915. Diepenbrock, *Geschriften* (1950), 296, 411. Raemaekers produced a number of drawings about the case (10, 14, and 20 December 1915) in which Schröder fights against press censorship and injustice with 'Freedom', 'Justice' and 'Independence' on his side.
4 - 141 The Schröder case in fact dragged on for a long time. The Public Prosecution Service lodged a cassation appeal against his release with the Supreme Court [*Hoge Raad*], which referred the case to the Court of Appeal in The Hague. In March 1917, the Court of Appeal sentenced Schröder to three months imprisonment. The Public Prosecution Service then lodged a further cassation appeal, with the Supreme Court referring the case to the Court of Appeal in 's-Hertogenbosch. On 15 October 1917, the latter Court of Appeal ultimately made Schröder's acquittal final. The case has been the subject of extensive discussion, for example in C. Smit, *Buitenlandse politiek* (1962), vol. 116, 90; Moeyes, *Buiten schot* (2014), 278-281; Wijfjes, *Journalistiek in Nederland* (2004), 134-137; Wolf,

Geheim van De Telegraaf (2009), 141-149, and Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 269-272.

4 - 142 Raemaekers to Harry Perry Robinson, [Brussels] 5 October 1926.

4 - 143 'Ik beweer dat ik beeter vriend van Duitschland ben dan de Duitsche keizer'. *Ik beschuldig! (J'accuse!)* (1915). This title is of course taken from the open letter to the French President in which Émile Zola denounced the Dreyfus Affair in 1898. F.W. van Eeden, 'Eindelijk één!', *De Amsterdammer* 23 May 1915. See (including for the identity of the author of *J'accuse*) Tames, *Oorlog voor onze gedachten* (2006), 84-86.

4 - 144 'Ik ben vervuld van het boek J'accuse'. 'Ik publiceerde ook een voorrede voor "j'accuse". Ik verwacht dit jaar de Vreede.' Frederik van Eeden, *Dagboek* (1972), 1436, 1454, and 1479.

4 - 145 'een protest op te stellen en in 't buitenland te publiceeren, teegen de laauwheid van onze regeering'. 'Waarde strijdmakker'. 'Gisteren lunchte ik bij Ramaekers [*sic*], en wij bespraken het protest'. 'Ik [zei tegen Loudon] dat we niets zullen onderneemen teegen zijn advies'. 'van anderhalf uur met een Duitscher over den oorlog (Adolf Teutenburg)'. Frederik van Eeden, *Dagboek* (1972), 1466-1467. Van Eeden to Raemaekers, Bussum 26 October 1915 and Van Eeden to Raemaekers, Bussum 4 November 1915. *De Groene* was founded in 1877 under the name *De Amsterdammer*. Being printed in green ink, it was soon nicknamed *De Groene*, i.e. 'the green one'. In 1925, that became its official name (www.groene.nl/pagina/historie).

4 - 146 ['Werbearbeit für den deutschen Gedanken']. Berlin, PA AA R 122694, Adolf Teutenberg to Foreign Office [*Auswärtiges Amt*] in Berlin, Weimar 13-01-1916. Quotation from Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 141.

4 - 147 See Chapter 8.

4 - 148 Reviews appeared in publications including *Algemeen Handelsblad*, 22 January 1915; *NRC*, 23 January 1915; *NRC*, 23 March 1915; *Algemeen Handelsblad*, 25 March 1915; *Nieuws van den Dag*, 3 April 1915 and 14 April 1915; *NRC*, 3 August 1915; *Algemeen Handelsblad*, 5 August 1915 and *Leeuwarder Courant*, 6 August 1915; and *Algemeen Handelsblad*, 29 October 1915 and *Leeuwarder Courant*, 8 November 1915. See also Edgar, *Bellman*, 205-208.

4 - 149 'Twee soldaten...wentelen zich [rond] in krampige stikbenauwdheid, met naar lucht snakkende monden, doodsangstig uitpuilende oogen, hun goed losrukkend op hun bedden in doodsstrijd tengevolge van 't inademen der stikgassen van de Duitschers.... En 't waren deze platen, die de voorbijgangers te hoop deden loopen, in een hoofdentros samenklonterend voor het winkelraam.... Het publiek wakker te schudden in zijn beste gevoelens van menschelijkheid, en hen tevens te waarschuwen voor het gevaar, dat van één natie dreigt, die oorlog voert als de Germanen thans doen, was het doel van deze platen. En zij bereikten dit doel.' Netscher, 'Karakterschets', *Hollandsche Revue* (1915), 672.

4 - 150 For a list of exhibitions and reviews, see appendices.

4 - 151 Exhibition The Hague, *Teekeningen* (1915). The painter Albert Roelofs invited Raemaekers to take part in the exhibition. Roelofs to Raemaekers, The Hague 9 August 1915.

4 - 152 Exhibition catalogue Amsterdam, *Oorlogsprentkunst* (1915).

4 - 153 Forain to Raemaekers, Paris 5 April 1915.

4 - 154 'Was Engeland strategisch en economisch in eenzelfde positie geweest als Nederland, de Engelsche regeering zou gehandeld hebben, zooals de Nederlandsche deed. Doch heel anders stond de enkele mensch tegenover den oorlog, die kon niet neutraal zijn'. *Nieuws van den dag voor Nederlandsch Indië*, 21 June 1919.

5 - 1 Northcliffe to Raemaekers, 10 July 1916.
5 - 2 Marie Berdenis van Berlekom to Raemaekers, The Hague 25 September 1914, quoting a letter to her from Prince Albert de Ligne (the Belgian envoy in The Hague).
5 - 3 Moeyes, *Buiten Schot* (2014), 87-91.
5 - 4 J. Kesteloot to Raemaekers, Ghent 8 December 1914.
5 - 5 'Parfois, un dessin de Louis Raemaekers nous tombait sous la main, que nous déplions en cachette, et dont l'esprit vengeur nous émouvait'. Exhibition catalogue *Dessinateurs Hollandais* (1919), vi.
5 - 6 'On avait réussi à faire entrer en Belgique un exemplaire des admirables dessins de M. Louis Raemaekers: *De Toppunt der Beschaving*. Il passait rapidement d'une maison à l'autre jusqu'au jour où il fut découvert par les Allemands lors d'une visite domiciliaire. Inutile de dire qu'il fut aussitôt retiré de la circulation. Toutefois, l'un des premiers possesseurs de la collection avait eu soin de photographier toutes les planches, et bientôt l'exemplaire unique fut remplacé par une foule de copies.' Massart, *La presse clandestine* (1917), 7.
5 - 7 Berdenis was the chairwoman of the Central Committee of the Dutch Ambulance Service [*Centraal Comité Nederlandsche Ambulance*] in Belgium. Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague, 20 September 1914.
5 - 8 'pour faire disparaître le malentendu qui semble régner entre nos deux pays, et qui est l'œuvre des Allemands'. Quotation from De Ligne's letter; Marie Berdenis to Raemaekers, 25 September 1914.
5 - 9 *La Cravache*, Brussels; *Patrie!*, Antwerp, and *De Vrije Stem*, Antwerp.
5 - 10 'Die Zeichnung rührt her von dem Deutschenfeinde Ramaekers, der...seit vielen Jahren die Abneigung gegen Deutschland schürt.' *Kölnische Volkszeitung*, 17 September 1914.
5 - 11 'Das Volk ist eben vergiftet worden. Nicht wenig haben dann auch die einseitigen, satirischen Bilder im Blatte Telegraaf von der Hand des schon erwähnten Zeichners Louis Raemaekers dazu beigetragen.' *Kölnische Volkszeitung*, 7 October 1914.
5 - 12 'Mijnheer van Kaarsenbril tot Uilenburg [a reference to a Dutch proverb about obtuseness]: Wat zou dat nou of we na den oorlog een beetje geannexeerd worden, als we nu maar neutraal blijven.'
5 - 13 'Hiermit geschieht es zur ersten Mahl, das ein holländisches Blatt seine Deutschfeindlichkeit so weit treibt, dass es fordert, das Land solle seine Neutralität aufgeben. Es muss gesagt werden, dass der 'Telegraaf' mit dieser aggressiven Politik...vollständig allein in Holland dasteht.' *Frankfurter Zeitung*, 18 November 1914.
5 - 14 'Ist aber wirklich in dem Deutschen zu Rheims Ihre Meinung ausgedrückt, so habe ich nichts mehr zu sagen.' A.M. (Adolf Mayer) to Raemaekers, Heidelberg 23 November 1914. Vlak, *Adolf Mayer* (2007), 83. Mayer is referring here to the print *Als de steenen spreken!* (*De Telegraaf*, 23 September 1914).
5 - 15 'Einen größeren Schuft als Sie es sind bescheint die Sonne nicht...Sie Schwein, Sie altes Ferkel'. Neiff to Ramaekers [*sic*], Berlin 4 April 1916. The name is illegible, could also be Muff, the origine of the Dutch epithet 'mof' for German.
5 - 16 Mathilde de la Chapelle to Raemaekers, Paris 26 February 1916; she was writing about the period from late 1914 to early 1915.
5 - 17 John Grand-Carteret (1850-1927) had already published a number of books about political cartoons and caricatures, including *Mœurs et Caricature* (1885 and 1888). During the war, he published *L'Europe Anti-Prussienne* and various collections in the series *Caricatures et images de guerre* (1916).
5 - 18 'Ce que pensent les neutres: Images Hollandaises' in *L'Europe Anti-Prussienne* 2, January 1915, and J.G.-C, 'Honneur aux artistes étrangers défenseurs de la civilisation: le Hollandais Raemaekers…' in *L'Europe Anti-Prussienne*, [April/May] 1915. On 1 December, Grand-Carteret sent a postcard to *De Telegraaf* requesting advertising for his periodical and mentioning that it was available at a bookshop in Amsterdam. Grand-Carteret to *Journal De Telegraaf*, Paris 1 December 1914.

5 - 19 In September 1914, Berdenis sent a copy of the recently published album *Wereld-wee* to one of her contacts in Paris. 'O, ik zal voor U werken'. Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague 29 September 1914.
5 - 20 'Nog een denkbeeld kwam in mij op: Hoe zoudt U er over denken eenige van Uwe prachtige teekeningen...uit te geven? – En ze zoodoende in de heele wereld te verspreiden: America, Engeland, Frankrijk? Wat dunkt U?' Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague 8 November 1914.
5 - 21 Raemaekers, *Dessins d'un Neutre* (1915). Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague 16 January 1915.
5 - 22 'Opgave van meegeluisterde telefoongesprekken' between the 'Fransche Gezant met Franschen Consul te Amsterdam van 27 april 1915 om 12 uur en verschillende gesprekken op voorgaande dagen van den heer GIRAN met den Franschen Gezant en den Consul met Raaymaeckers'. The Hague, NA 2.02.05.02 Council of Ministers inventory no. 906.
5 - 23 'Il a déjà eu son succès; la foule est pour nous; mais il faut pourtant régler cette affaire embêtante; apaisez-le'.
5 - 24 B.W. van de Kamer to the 'Editors of "*De Telegraaf*"', Nice 14 December 1914 and B.W. van de Kamer to Raemaekers, Nice 8 January 1915.
5 - 25 'Le dessinateur hollandais Louis Raemaekers aura été, rien qu'avec son crayon, un des plus remarquables et profonds annalistes de cette guerre…. Son nom, qui est celui d'un grand artiste, mérite de devenir populaire en France'. *Revue Hebdomadaire* 22 January 1915, n.p.
5 - 26 Marie Berdenis to Raemaekers, The Hague 29 September 1914, 8 November 1914, 16 January 1915 and 30 January 1915. The publication appeared with the title *Drawings of a Neutral*, 'Sold for the benefit of the French and British wounded' (1915).
5 - 27 'Vos premiers dessins me sont parvenus alors que je me battais sur l'Iser et jamais je n'oublierai le réconfort qu'ils nous ont apporté!' Charles Touzot to Raemaekers, 29 October 1925. After the war Touzot was the organizer of the yearly Foire [Fair] de Lyon (see page 134).
5 - 28 In October, John Louis Furnée wrote to Raemaekers telling him that his fame had even reached the interior of the United States. J.L. Furnée to Raemaekers, The Hague 13 October 1915. In a number of countries, people made themselves available to organise local distribution. On 19 April 1915, Ernst Trösch wrote to Raemaekers from Berne, telling him that he wished to undertake that work in Switzerland and was going to arrange a review in *Der Weltkrieg und Die Schweiz*.
5 - 29 Raemaekers to Alberto d'Oliveira, 23 December 1934.
5 - 30 In Stanford, HIA, Louis Raemaekers collection, Correspondence, there are nineteen letters from Berdenis van Berlekom, written between September 1914 and June 1915. Raemaekers' letters to Berdenis are kept in Archief Mathilde Wibaut-Berdenis van Berlekom, inv. 34, International Institute of Social History, Amsterdam.
5 - 31 'Ik denk, dat U, evenals ik, hier uiterst gelukkig mede is.' 'uiterst gelukkig'. 'ahum!'. 'bloemen voor Jo van ene Mlle Marie X.' Berdenis van Berlekom to Raemaekers, The Hague 25 September 1914 and Raemaekers, 'Memoires'. 'C'est seulement Melle Berdenis... etc. que je voulais rappeler à l'ordre. Je l'ai fait.' Étienne Giran to Raemaekers, Nîmes 10 August 1915.
5 - 32 This Reuter's report was included, for example in 'Graveyards to the sea', *Pall Mall*, 18 November 1914. During the First World War, the international Reuter's news agency (now Thomson Reuters, New York) was based in London under the name 'Reuter Agency'.
5 - 33 C.E. Tripp, 'special correspondent of the *Daily Chronicle* in Holland' to Raemaekers, Amsterdam 6 March 1915. Tripp imposed the condition that Raemaekers would provide a replacement if his submission was unsuitable for publication in Britain.
5 - 34 Lord Northcliffe (Alfred Charles William Harmsworth) owned several major British dailies and weeklies, including not only the *Daily Mail* but also The *Times,* the *Daily Mirror,* the *Evening News,* the *Daily Dispatch*, and eighty smaller provincial newspapers. Angell, *Public Mind* (1926), 148-171; Fyfe, *Northcliffe* (1930); Hemels, 'Reacties in Kranten', *Handelingen* (1975), 37.
5 - 35 'Memorandum of Agreement' signed by Andrew Caird, 'Director of the Associated Newspapers Limited', 10 December 1915.
5 - 36 Privately owned print.

5 - 37 'Ook zoude ik gaarne een paar [photo's] op zicht zenden aan een kunsthandel in Bond Street, London, die misschien genegen is er een tentoonstelling van uw werk te houden.' J. Baart de la Faille to Raemaekers, Amsterdam 28 November 1914.
5 - 38 London, Fine Art Society, *War Cartoons by Louis Raemaekers*, December 1915-January 1916 (catalogue). The catalogue, which has an introduction by A. Clutton-Brock, includes 153 items, with 7 illustrations.
5 - 39 Marcus B. Huish, chairman of the Fine Art Society, [letter to the editor], *Westminster Gazette*, 14 December 1915.
5 - 40 H. Perry Robinson, 'An appreciation' in Raemaekers, *Great War* (1916), xxvii.
5 - 41 H. Perry Robinson, 'An appreciation' in Raemaekers, *Great War, Victory Volume* (1919), xix.
5 - 42 'Memoires' I, 95.
5 - 43 Arthur Baumann [letter to the editor], *Westminster Gazette*, 4 December 1915.
5 - 44 'The Cartoonist of the War. A Dutchman's genius. Biting Satires.' *The Times*, 18 November 1915.
5 - 45 Herbert Henry Asquith was the British Prime Minister from 1908 to 1916. Raemaekers, 'Memoires' I, 96. The lunch with the press was commemorated by the publication of a collection of six drawings in *Souvenir Luncheon* (1915).
5 - 46 *The Evening Post*, Volume XCI, Issue 36, Wellington (NZ) 12 February 1916, 16.
5 - 47 In January 1916, Raemaekers was made an 'honorary member' of the Royal Society of Miniature Painters; in October, the Royal Society of Literature of the United Kingdom elected him a Foreign Honorary Fellow. Edith M. Hinchley to Raemaekers, London 24 January 1916 and Royal Society of Literature of the United Kingdom to Raemaekers, London 23 October 1916. He was also made an honorary member of the Art Workers' Guild and the Arts Club.
5 - 48 'Some War Impressions of an American Woman', *The Outlook*, 15 March 1916, 635.
5 - 49 Alan Cumyn, *The Sojourn* (2003), 131-133. I am grateful to Freddy Rottey for drawing my attention to Cumyn's novel.
5 - 50 Pepys, *Diary of the Great Warr* (1916), 301. This diary was written by Robert Massie Freeman under the pseudonym 'Samuel Pepys Junior' and imitates the style of the great diarist Samuel Pepys (1633-1703), who alternated eye-witness accounts of important events with personal remarks and observations on daily life.
5 - 51 *The Times*, 2 December 1915 and 9 December 1915.
5 - 52 Marcus Huish to Raemaekers, 16 December 1915.
5 - 53 London, IWM, Raemaekers, 282/6, Fine Art Society to Alfred Yockney, 15 October 1918. Malvern, 'War as it is'. *Art History Magazine* (1986), 491 and note 20.
5 - 54 Fine Art Society Ltd. [Huish] to Raemaekers, London 16 December 1915 and 31 January 1916.
5 - 55 Reproductions were in fact for sale: 'Artist's Proofs, limited to 300 copies, £1 1s. each. Prints, 5s. each'. Exhibition catalogue London, *Reproductions* (1916), 2-3.
5 - 56 Asquith, *Diaries 1915-1918* (1968), 112.
5 - 57 Kew, TNA, CO 323/689. Information from Mantelola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 354.
5 - 58 Raemaekers, 'Memoires'.
5 - 59 As regards the conditions and financial arrangements for the exhibition of reproductions from 1 February to 29 April 1916, see Fine Art Society [Huish] to Raemaekers, London 1 April 1916.
5 - 60 'aan het grootste bezwaar tegen een eventueel eenigszins anti-nationaal karakter van het album tegemoet gekomen.' R. de Marees van Swinderen (Netherland Legation) to Raemaekers, London 25 April 1916. This cautious approach was a direct consequence of the incident concerning the drawing *Beter een levende Duitscher dan een doode Hollander??* [Better a Live German than a Dead Dutchman??] that had taken place in the Netherlands a month earlier.

5 - 61 Raemaekers, *Great War* (1916). Reviews in *The Times*, 15 June 1916 and 22 June 1916; *The Manchester Guardian*, 7 August 1916; *Daily Chronicle*, 12 August 1916. Raemaekers, *Great War in 1916* (1917); Raemaekers, *Great War, Victory Volume* (1919).
5 - 62 There were exhibitions, for example, in Birmingham, Dublin, Edinburgh, Liverpool, Oxford, and York. See also appendices.
5 - 63 In December 1915, Raemaekers returned to the Netherlands to press for the release of *De Telegraaf*'s editor-in-chief Kick Schröder. See Chapter 4.
5 - 64 The *Légion d'honneur* is the highest French decoration and is awarded for *mérites éminents*.
5 - 65 Forain's invitation to the event, directed to 'Messieurs et chers Camarades' (n.d.) can be found in Stanford, HIA, Louis Raemaekers Collection, Correspondence. The National Library of the Netherlands [*Koninklijke Bibliotheek*] in The Hague holds a collection of 55 letters to Grand-Carteret in reply to the invitation, including from artists (Auguste Rodin, Léon Bonnat); writers (Anatole France); politicians (Louis Barthou, Paul Deschanel); senior military officers (General de Lacroix); and other leading French figures (the director of the Musées Nationaux, Paris). The Hague, KB, KW 121 A 5.
5 - 66 Perry Robinson invited Rudyard Kipling to attend the demonstration to honour 'the Allies' greatest neutral friend'. H. Perry Robinson to Kipling, 19 January 1916. The Dutch newspapers printed extensive reports of Raemaekers' reception in Paris. See, for example, *De Telegraaf*, 8, 9, 10, 16, 17, and 23 February 1916; *Het Vaderland*, 8 March 1916. The website www.gaumontpathearchives.com includes unique films made at the time in Paris: one showing Raemaekers leaving the Palais du Trocadéro and another of him standing on the balcony of his hotel and working at his easel.
5 - 67 'Ik kom magen, handen en stem tekort. Mijn gastronomische werkzaamheden nemen het grootste deel van mijn tijd in beslag'. 'Raemaekers onder beeldhouwershanden' in *De Telegraaf*, 16 February 1916.
5 - 68 'mijn ontvangst op het Elysee...was zeer protocollair en tevens zeer hartelijk.' Raemaekers, 'Memoires' I, 24-25.
5 - 69 'le dessinateur Hollandais qui mène une si vigoureuse campagne en faveur de la France. C'est un homme jeune, blond, roux, figure colorée, de culture très française'. Quoted from Poincaré, 'Verdun 1916' in *Souvenirs* VIII (1931) 63, dated 'Friday 11 February 1916', where he refers to 'Roemaekers'.
5 - 70 'in Holland bekend te maken dat de Franse autoriteiten niet de minste waarde meer hechtten aan die valse beschuldigingen tegen Nederland.' Raemaekers, 'Memoires' I, 111-112.
5 - 71 'nog geen enkele maal...in zoo weinig tijds zooveel moois en goeds van ons land [had] hooren verkondigen'. 'aan dezen voornamen artist...te wijten [is], dat de achterdocht en het wantrouwen tegenover Nederland verdwijnen. Het was tijd, maar nu mogen wij ook zeggen, dat het voor goed is.' *Het Vaderland,* quoted from *Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 11 May 1916.
5 - 72 'naar aanleiding van diens benoeming in het Legioen van Eer'. *De Telegraaf*, 27 September 1916. The composer was John Strelitskie and the instrumentation was by the musical director at the Carré theatre, Eugène Beeckman. De Telegraaf, 27 September 1916.
5 - 73 The drawings by twenty of Raemaekers' French colleagues are held at Stanford, HIA, Louis Raemaekers Collection, Box 44.
5 - 74 'een fijn type, grijzend haar, een zachte, lijdende uitdrukking op zijn goed gezicht en zijn naam was Steinlen.' Raemaekers, 'Memoires' I, 110.
5 - 75 'Er heerste een zeer hartelijke stemming en een geest van oprechte genegenheid tusschen de Franschen en de Nederlanders wederkeerig'. The design for this bronze bust by Émile-Antoine Bourdelle (1861-1929) dated from 1893. Eight unnumbered copies and two artist's proofs were cast. Unfortunately, Rodin had to cancel his attendance because 'he felt a bit tired that day' [il se trouvait un peu fatigué ce jour là]. A. Rodin to Louis Raemaekers, Meudon 8 February 1916.
5 - 76 'Ik groet u, gij landgenooten, die voor Frankrijk strijdt. Ik heb het teekenstift ter hand genomen en mijn strijd gevoerd tegen onze gemeenschappelijke vijanden, de barbaren, in 'De

Telegraaf', het eenige Hollandsche dagblad, dat den moed heeft gehad om van het begin van de oorlog af de gevoelens onder woorden te brengen, die bijna ons geheele volk bezielen ten opzichte der barbaarsche Duitschers. Ik drink op Frankrijk en op de zegepraal der Verbondenen.' 'Louis Raemaekers te Parijs', *De Telegraaf*, 17 February 1916; 'Louis Raemaekers in Parijs', Alexander Cohen (1981), 183-184.

5 - 77 These details, and other information about the celebratory events in Paris, are taken from Raemaekers, 'Memoires' I, 99-113.

5 - 78 This was the same collection that had been exhibited at the Fine Art Society in London in December 1915.

5 - 79 'Nu en dan breek ik een oogenblik uit, uit den kring van mijn charmante belegeraars, om bij Georges Petit mijn ten-toon-stelling in orde te maken. Dat is géén sinecure. Ik moet al de titels en teksten van mijn teekeningen natuurlijk vertàlen en dat gaat nièt altijd zoo heel makkelijk. Vooral niet bij de platen die betrekking hebben op speciaal-Hollandsche toestanden of gebeurtenissen.' 'Raemaekers onder beeldhouwershanden' in *De Telegraaf*, 16 February 1916. The conversation between Raemaekers and Cohen took place at the studio of the sculptor Pierre-Luc Feitu (1868-1936), who was modelling a bust of Raemaekers. The author is not aware of the current location of the bust.

5 - 80 Maurice Maeterlinck (1862-1949) received the Nobel Prize for Literature in 1911.

5 - 81 Adrienne Allizé to Raemaekers, The Hague 29 July 1916.

5 - 82 Kew, TNA, FO 395/131, *Rapport sur les Expositions et Conférences faites par Monsieur Willy Rogers.*

5 - 83 De la Sizeranne, 'Caricature II', *Revue des deux Mondes* (1916), 818-825.

5 - 84 *Baïonette, Numéro spécial entièrement consacré à Raemaekers* (1916). The introduction 'un grand artiste qui n'est point neutre: Louis Raemaekers, l'homme et l'œuvre' was written by John Grand-Carteret and 34 drawings were included. 'Kultur Allemande', *Revue Hebdomadaire* (1916).

5 - 85 *Le Figaro*, 27 November 1916.

5 - 86 Hans Sachs, *Verein der Plakatfreunde* to Raemaekers, Charlottenburg, 3 March 1916 and 7 April 1916. In the second of these letters, Sachs told Raemaekers that he was refunding his membership fee for that year. The Raemaekers posters that Hans Sachs (1881-1974) had collected remained in his possession. They were auctioned by his son Peter Sachs in 2013, with some of them being purchased by the Dutch Advertising Arsenal [*Nederlandse ReclameArsenaal*].

5 - 87 'De heer Louis Raemaekers gaat zich, naar wij vernemen, met zijn gezin metterwoon in Engeland vestigen.' *De Tijd*, 19 February 1916.

5 - 88 'groote waardeering voor – en vertrouwen in [het Nederlandse] volk en de meestal uitgesproken overtuiging, dat [zijn] werk daar in hooge mate toe had bijgedragen'. Louis Raemaekers, 'Anti-Nederlandsch??!!', *De Telegraaf*, 2 May 1916.

5 - 89 In his article 'Historie', *Leids Jaarboekje* (1980), 150, Joop Walenkamp states that before establishing himself in Britain Raemaekers had first moved to Belgium. That is not the case; Raemaekers did not set foot in Belgium during the war.

5 - 90 'Ma femme et mes enfants sont ici, et je suis heureux de les revoir et de vivre avec eux ces quelques jours de vacance.' Raemaekers [to Étienne Giran], Fernwood 28 February 1916. Raemaekers wrote in pencil on the letter: 'not delivered' [*niet bezorgd*].

5 - 91 'les gens qui fréquentaient notre maison s'étaient peu à peu retirés de ce foux-furieux de bochophobe que j'étais'. Raemaekers [to Étienne Giran], Fernwood 19 July 1916.

5 - 92 *De Tijd*, 10 April 1916. Raemaekers was the object of a great deal of criticism by the pro-German press for joining the League. *Het Vaderland*, 12 April 1916.

5 - 93 Louis Macon (*Président Ligue des Pays Neutres*) to Raemaekers, Paris 11 March 1916.

5 - 94 Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* (2010), 337-338.

5 - 95 'voortdurend strijd te voeren tegen elk op overheersching gericht streven van eenigen Staat, en zich te verzetten tegen elken aanslag van groote mogendheden op kleinere Staten'. *Onze Zelfstandigheid, Orgaan van den Bond van Neutrale landen*, vol. 1, 15 February 1916, no. 1.

5 - 96 'voordrachten, lezingen, het verspreiden van brochures, door artikelen en mededeelingen in dagbladen, tijdschriften, enz.' 'vrij van allen haat jegens eenig bepaald volk'. *Nieuws van den dag voor Nederlandsch Indië*, 21 April 1917.
5 - 97 'Mon travail était alors organisé sur des principes mondiaux. Dès qu'un dessin était fini, j'en faisais un à deux par jour, une bonne reproduction était faite, et un grand nombre d'épreuves tirées, lesquelles, immédiatement étaient expédiés de Londres aux quatre coins du monde. Ainsi ils pouvaient paraitre au maximum de vitesse en Australie, en Chine en Amérique, partout. J'étais donc obligé de me fixer à Londres...J'y devenais comme une fabrique dont j'étais le Directeur et le seul ouvrier.' Raemaekers to Alberto d'Oliveira, [Brussels] 23 December 1934. Raemaekers, 'Memoires' I, 98.
5 - 98 Raemaekers, 'Memoires' I, 99.
5 - 99 J.F. Niermeyer to Raemaekers, Utrecht 9 February 1918.
5 - 100 On 9 April 1916, for example, the *Weekly Dispatch* published an article entitled: "'Why I mean to join the Dutch Army". Raemaekers, Europe's greatest cartoonist is convinced the Huns will invade Holland'.
5 - 101 'zijn voortreffelijk talent hoe langer hoe meer misbruikt tot het teekenen van smakelooze grofheden aan het adres van Duitschland, en die alle neutraal begrip verloren heeft in zijn critieklooze aanbidding van de Entente' *Het Vaderland*, 12 April 1916.
5 - 102 'Doch vergeten wij niet, dat we in Nederland een teekenaar-karikaturist bezitten, die in alle opzichten Raemaekers' meerdere is: Albert Hahn; dat de oorlogsprentkunst van Jan Sluyters en Piet van der Hem die van Raemaekers overtreft; dat wij knapper, puntiger karikaturisten rijk zijn – Orion, Ton van Tast – dan er Raemaekers een is; en dat oorlogsprentteekenaars als mevr. De Roode-Heijermans, Grauss, Jordaan e.a., met hem op één lijn kunnen worden gesteld'. Koomen, 'Oorlogswaardering', *De Kunst* 8, 8 July 1916.
5 - 103 'dit succes meer de strekking dan de artistieke verdiensten van dit werk geldt'. Buschmann, 'War Cartoons', *Onze Kunst* (1916), 57.
5 - 104 'overproductie en oppervlakkigheid....De hand krijgt een ambachtelijke vaardigheid in het schetsen van zekere types...; zijn werk wordt te zeer tot een conventie, tot een poppenspel, waar spieren en zenuwen vervangen zijn door draadjes, die de kunstenaar met verbazende handigheid weet te bewegen.' Buschmann, 'War Cartoons', *Onze Kunst* (1917), 147.
5 - 105 'Men doorloopt die deerniswaardige uitstalling met een diep gevoel van walging voor zooveel leelijks'. 'zijn teekening...onexpressief en slap'. 'zijn volslagen gebrek aan kennis van het menschelijk lichaam, de armoede zijner techniek, het gemis aan alle rechtstreeksche observatie en aan alle verbeeldingskracht'. Mesnil, 'Raemaekers' teekeningen', *Onze Kunst* (1917), 99. Jacques Mesnil had lived in France since 1906.
5 - 106 'in bijzijn van de heeren Goedemans en van der Veer...zeer toornig dat een dergelijke plagerij was toegepast onder voorwendsel van gebrek aan koper voor groote cliches.' 'uiterst duidelijke en besliste instructies'. 'op de wijze die mij door uw broeder spontaan beloofd was dat nooit meer zou voorkomen....Gaarna zou ik daarover uwe openhartige meening vernemen.' Raemaekers to F.H.J. Holdert, 14 May 1917.
5 - 107 'Je refuse nettement les invitations de beaucoup de clubs, de beaucoup de dames du bon monde qui désirent m'avoir à leur thés ou leur diners pour me montrer a leur hôtes! Merci! J'ai assez de ridicule pour n'avoir pas à endorser [*sic*] encore celui là.' Raemaekers to Étienne Giran, Fernwood 19 July 1916.
5 - 108 Haste, *Home Fires* (1977), 27-28.
5 - 109 Haste, *Home Fires* (1977), 28; Darracott and Loftus, *First World War Posters* (1981), 49.
5 - 110 'Zie jij, jij bent een practische Hollander, die de Sachen nimt so als se sein, maar daar unter das kruis ligt een dumme idealist.' An extensive analysis of the controversy regarding this cartoon is provided in De Ranitz, 'Levende Duitscher', *Oog in 't Zeil* (1986).

5 - 111 'ter hekeling van een zich liever zonder verzet onderwerpen dan een eventueel noodzakelijk geworden vrijheidsoorlog te aanvaarden.' Raemaekers to Henri Mayer (Martinus Nijhoff), 1 February 1929.
5 - 112 'Zijn eigen volk, in het land van den vreemdeling aan diens hoon en verachting prijs te geven, is een daad die Raemaekers niet vergeven worden kan.' J.H. Cohen Stuart, *NRC*, 7 March 1916; Cohen Stuart to Raemaekers, Delft 8 March 1916. Cohen Stuart wrote to Raemaekers in 1915, on the stationery of the secretariat of the 'Propaganda-Comité voor Algemeenen Oefenplicht' [Propaganda Committee for General Military Service], complementing him on the four propaganda prints that he had made for the Committee and that had had a 'splendid impact' [*prachtig inslaan*] and had been 'distributed everywhere' [*overal verspreid*]. Cohen Stuart to Raemaekers, Vogelenzang 27 July 1915.
5 - 113 'uitdrukking gebezigd door von der Lanken in Antwerpen tegenover Nederlandse dagbladdirecteuren'. Baron Oscar von der Lancken-Wakenitz was from 1915-1918 head of the Political Section [*Politische Abteilung, PA*] of the German government-general in occupied Belgium. One of the activities of the PA was to influence public opinion via the press.
5 - 114 'in dezen tijd waarin ieder min of meer los in zijn geestelijk zadel komt te zitten'. C.K. Elout to Raemaekers, Wassenaar 15 March 1916.
5 - 115 'Wanneer ik een enkelen keer toestanden in beeld bracht die reeds maandenlang in de pers besproken waren,...dan was dit geene...beschuldiging van lamlendigheid, maar gaf ik een op eigen waarneming gerustend caricaturaal kijkje op het kwaad, dat uit den weg geruimd moest worden'. Louis Raemaekers, 'Anti-Nederlandsch??!!', *De Telegraaf*, 2 May 1916.
5 - 116 'In Nederland kunt U de Nederlanders wijzen op hun feilen, *buiten* Nederland behoeft u die feiten wel niet te ontkennen of te verbloemen, maar als goed vaderlander behoort U ze niet, vooral niet door zulke aangrijpende beelden als de Uwen van de daken te verkondigen.' Loudon to Raemaekers, The Hague 31 July 1916.
5 - 117 'De plaat...ging uitsluitend tegen Hollanders die zich niet afdoende tegen Duitschland wilden verzetten in tegenstelling met Hollanders die voor onze onafhankelijkheid hun leven wilden geven....Deze zeer vaderlandsche bedoeling [is] vervalscht, tot een smalende vergelijking tusschen een hondschen Hollander en een voor zijn land gesneuvelde Belg. Dus een tegenovergestelde strekking dan de mijne.' Raemaekers to Jos Beyaert (Erkentelijkheidsmuseum, Bruges), Brussels 29 June 1936.
5 - 118 *Haagsche Courant*, 1916.

'Op zijn expositie te Londen
heeft Raemaekers het oirbaar gevonden,
een stel teekeningen te vertoonen,
bedoeld om zijn vaderland te honen.
De eerbewijzen die hij heeft gekregen,
zijn hem blijkbaar naar zijn hoofd gestegen
en benevelen dermate zijn verstand,
dat hij nu zijn eigen land
in den vreemde gaat bekladden.
Wie met slijk gooit naar zijn land,
maakt zichzelf voor goed te schand.'

Literal translation:
'At his exhibition in London,
Raemaekers found it seemly
to display a set of drawings,
intended to sneer at his fatherland.
The honours that he has received
have seemingly gone to his head,
and befuddle his mind so much
that now his own country
he besmirches when abroad.
But someone who flings mud at his country
makes a disgrace of himself for ever.'

5 - 119 Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht to Raemaekers, 4 December 1914 and Adri Bleuland van Oordt to Raemaekers, 17 December 1914. *Een vereeniging van ernstige kunstenaars* (1989), 43.
5 - 120 Drogheda to Raemaekers, 11 December 1916.
5 - 121 See, for example, *Daily Mail* (French edition), 6 and 7 July 1917, and Alice Loother to Raemaekers, 16 November 1916. In 1920, at Sackville-West's request, Raemaekers produced the

cover design for a book with the working title *Rebellion*. He drew a 'single figure of a young man, standing holding a revolver, and with his head bandaged'. Sackville-West wrote *Rebellion* between

May 1918 and November 1919; on 2 March 1920, she changed the title to *Challenge*. She thanked Raemaekers for the design on 24 March, but added that publication had been postponed until next spring. The book finally appeared in the United States in 1923 but not until 1976 in the United Kingdom. Raemaekers' design has never appeared in print. Sackville-West to Raemaekers, Sevenoaks 29 January [1920] and Sackville-West to Raemaekers, [San Remo (I)] 24 March [1920].

5 - 122 Belgian Orphan Fund to Raemaekers, London 27 January 1917; Raemaekers to Margaret Chute, 12 May 1917. For more about the relief organisations, see Cahalan, *Belgian Refugee Relief* (1982) and Wilson, *Faces of War* (1986), 158-159, 774-776.

5 - 123 'Bij eene veiling ten bate van het Roode Kruis in het bekende lokaal van Christie te Londen, werd ook eene teekening van onzen beroemden landgenoot Louis Raemaekers, die hij speciaal voor dat doel had gemaakt, verkocht. …Het stuk werd ter veiling ingezet voor £20, doch werd ten slotte voor £60 toegewezen. De kooper gaf het weder aan den afslager terug, die het opnieuw voor hetzelfde doel veilde. Onder gejuich van het publiek bracht het toen weder £ 50 op, zoodat het Roode Kruis-fonds voor deze eene teekening £110 (of ruim *f* 1300) ontving.' *De Telegraaf*, 27 April 1916.

5 - 124 *The Gleaner*, Kingston (Jamaica) 29 July 1916. This was probably Lord Marmaduke Furness (1883-1940), a shipping magnate.

5 - 125 Dowsing, *War Cartoon Sonnets* (1917/1918), I, 1.

6 - 1 Sorokin, *Man and Society in Calamity* (1942), 255.
6 - 2 Information about British propaganda in the First World War is taken from Squires, *British Propaganda* (1935); Albig, *Public Opinion* (1956); Haste, *Home Fires* (1977); Sanders, *British Propaganda* (1982); Harries, *War Artists* (1983); Gary S. Messinger, *British Propaganda* (1992) (recounted on the basis of biographical notes on the key parties involved); Taylor, *Munitions of the Mind* (2003), and Kew, TNA, INF 4/4a, *British Propaganda during the War 1914-1918.*
6 - 3 A concise overview of the British propaganda services can be found in Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 302-317.
6 - 4 Information about the history of Wellington House and Masterman can be found in Nicholson, 'Wartime Propaganda', *Cornhill Magazine* (1931), 38; Squires, *British Propaganda* (1935), 30-61; Haste, *Home Fires* (1977), 37-38; Harries, *War Artists* (1983), 7-8; Wilson, *Faces of War* (1986), 731-747; Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 12-36; Malvern, *Modern Art, Britain and the Great War* (2004), 17-35, and the chapter about Charles Masterman (1873-1927) in Messinger, *British Propaganda* (1992), 24-53.
6 - 5 The total number of copies published annually is estimated at between ten and twenty million. Harries, *War Artists*, (1983), 6.
6 - 6 Arnold Bennett in Harries, *War Artists*, (1983), 7. Bennett was Director of Propaganda for France at the Ministry of Information.
6 - 7 Letter from Raemaekers to Alberto d'Oliveira ('Ministre de Portugal'), 16 December 1934. Nicholson, 'Wartime Propaganda', *Cornhill Magazine* (1931), 598; Harries, *War Artists* (1983), 6, and Malvern, 'War as it is', *Art History Magazine* (1986), 511, note 8.
6 - 8 For more about the atrocity campaign, see Chapter 4.
6 - 9 Peterson, *Propaganda* (1968), 65.
6 - 10 *Kadaververwertungsanstalt*, literally 'corpse utilisation factory'.
6 - 11 Asquith, *Diaries* (1968), 112. Richard Haldane (1856-1928) was an influential politician, with a heavy build, who was suspected in 1915 of harbouring sympathy with Germany. At the point when Ms Asquith wrote this in her diary, David Lloyd George was the Minister of Munitions. For more about the 'corpse factories', see Ponsonby, *Falsehood in War-time* (1928); Taylor, *Munitions of the Mind* (2003), 180-181 and Neander, 'Media and Propaganda', *Global Media Journal* (2010), 67-82.
6 - 12 The original title was *Report of the Committee on Alleged German Outrages* (1915). Lasswell, *Propaganda* (1927); Buchanan, *European Propaganda* (1935), 1-3; Read, *Atrocity* (1941), 78-103; Link, *Wilson* (1960), 39-42; Haste, *Home Fires* (1977), 38; Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 27-28.
6 - 13 See the chapter on James Bryce (1838-1922) in Messinger, *British Propaganda* (1992), 70-84.
6 - 14 Lasswell, *Propaganda* 1927); Ponsonby, *Falsehood* (1928); Squires, *British Propaganda* (1935), 32, n. 28; Read, *Atrocity* (1941); Peterson, *Propaganda* (1968), 41-42, 52-64; Holt, *Picture Postcards* (1977), 56; Sanders, *British Propaganda* (1982), 119-139; Marlin, *Propaganda* (2002), 62-95. See Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), Chapter 10 'German atrocities and the politics of memory', 366-418.
6 - 15 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 231-235 and Appendix 1.
6 - 16 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 234.
6 - 17 Henry Perry Robinson (1859-1930) was a special correspondent for *The Times* when war broke out. He was dispatched to Belgium and fled to the Netherlands in October 1914. In January 1915, the British government appointed him as war correspondent for *The Times* and the *Daily Mail*. 'Power of Attorney, Dated December 1915 Louis Raemaekers Esqre. to H. Perry Robinson Esqre.' Robinson's work involved organising the distribution of Raemaekers' drawings in newspapers and periodicals and the publishing of albums. The area for his work included Britain, France, and the United States, and he received 10% of each contract. H. Perry Robinson to Raemaekers, Sydenham 8 December 1915.
6 - 18 James Murray Allison (1877-1929).
6 - 19 Murray Allison reported on his work in the chapter 'The Thousand Million Cartoons' in *Land & Water Extra* (1918), 4. Sanders, *British Propaganda* (1982), 176. In France and Latin America, the work was carried out by Willy Rogers.

6 - 20 See, for example, Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 29-30.
6 - 21 'Miss Cavell 's nachts om 2 uur afgemaakt', caption: 'Ziezo, breng me nu maar het protest van den Amerikaanschen gezant' [*De Telegraaf* 23 October 1915]; 'Bij het lijk van Miss Cavell', caption: 'De Kultur smult' [*De Telegraaf* 28 October 1915]; 'De uitvoering van het "Kultur" vonnis', caption: 'Nadere bijzonderheden over het afmaken van Miss CAVELL' [*De Telegraaf* 27 December 1915].
6 - 22 For a discussion of this cartoon, see 'Raemaekers' London Debut', *Cartoons Magazine* 9 (1916), 315. That article is taken almost word for word from 'The Cartoonist of the War', *The Times*, 18 November 1915.
6 - 23 From 1905 to the end of 1915, the periodical was called *The County Gentleman and Land & Water*; from January 1916 to 1920 it was *Land & Water*.
6 - 24 Quoted from a letter from Hilaire Belloc (1870-1953) to G.K. Chesterton, one of the other authors on Masterman's list, 12 December 1917. Speaight, *Life of Hilaire Belloc* (1957), 347-348, 355-356; Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 39.
6 - 25 *Raemaekers Cartoons*, Parts 1-26. London (Land & Water) [1916/1917].
6 - 26 The first album was announced as: 'The first Thirteen Parts of this edition of Raemaekers Cartoons are now available in volume form, handsomely bound in red half-leather, gilt. Price 20/- net. Binding Cases for Volume I....can also be obtained. Price 6/- net'.
6 - 27 *The Land & Water Edition of Raemaekers' Cartoons*, 2 parts, (1916/17). London (Land & Water) [1916/1917].
6 - 28 It is possible that this collection was also published on the instructions of Wellington House.
6 - 29 *Raemaekers' Cartoons* (1916), 204. The author will not go any further into the propaganda nature of the texts accompanying Raemaekers' prints.
6 - 30 *War Pictorial* (1916-1919). This was published in five different editions: 'Latin', 'North-European', Russian, Japanese, and English (for the United States). Kew, TNA, INF 4/11 *Report of Proceedings at Wellington House*, 8-14 (22 November 1917); Kew, TNA, T 1/11992, *Third Report*, 9-1916, 99; Harries, *War Artists* (1983), 7.
6 - 31 Nicholson, 'Wartime Propaganda', *Cornhill Magazine* (1931), 600; Harries, *War Artists* (1983), 7, 9-13. Bone was followed by, amongst others, C.R.W. Nevinson, Paul Nash, and Francis Dodd. Malvern, 'War as it is', *Art History Magazine* (1986), 498.
6 - 32 For a long time, the War Office had prevented direct reporting of the war. In May 1915, the first correspondents were allowed to go up to the front. These included Philip Gibbs (*Daily Telegraph* and *Daily Chronicle*), Percival Phillips (*Daily Express* and *Morning Post*), and Perry Robinson (*The Times* and *Daily News*). Photographers and film crews followed in October, but artists were not permitted to get close to the fighting until the spring of 1916. Haste, *Home Fires* (1977), 32, 45; Knightley, *First Casualty* (1975), 63-96.
6 - 33 *Western Front* (1916-1919) 'Published by authority of the War Office from the offices of Country Life'. Malvern, 'War as it is', *Art History Magazine* (1986), 492-497.
6 - 34 London, IWM, Louis Raemaekers Collection, Western Front, Paget to Watt (1917) from Malvern, 'War as it is', *Art History Magazine* (1986), 495, 497 and note 44; Harries, *War Artists* (1983), 78. Muirhead Bone to Office of Lord Mayor of London, Petersfield 6 April 1919.
6 - 35 Kew, TNA, INF 4/5, Alexander Gray, 'Holland' in *Report of the work of the Bureau established for the purpose of laying before Neutral Nations and the Dominions the case of Great Britain and her Allies*, 24-26. It was through Gray's influence, for example, that *Oorlog en Duitsche Propaganda* was published in the Netherlands, dealing with German influence on small countries.
6 - 36 Alexander Gray to Raemaekers, Carshalton 22 October 1914 and 17 November 1914.
6 - 37 War Office to Raemaekers, 27 July 1915.
6 - 38 Johannes Koenraad van der Veer, a Dutchman who had been living in England since 1898 and who was using propaganda to agitate for British involvement in the war, distributed the booklets to the delegates personally. Van der Veer was also a correspondent for *De Telegraaf* in London. Kew, TNA, FO 371/2576, War General, Schuster to Locock (1915). Harries, *War Artists* (1983), 78 and Malvern, *Modern Art, Britain and the Great War* (2004), 17, 204.

6 - 39 MacInnes, 'King's Guests', *Encounter* (1956), 59.
6 - 40 Holt, *Picture Postcards* (1977), 56. Peterson, *Propaganda* (1968), 239, writes 'Raemaekers, the Hollander, immortalized the atrocity stories...'.
6 - 41 Sanders & Taylor, *British Propaganda* (1982), 176-177.
6 - 42 *Raemaekers Cartoons*, 40 pp., [price] 2d. By the permission of the proprietors of "Land and Water", London (Hodder & Stoughton) [1916]. Review in *The Spectator*, 15 January 1916.
6 - 43 'Van de 2d. uitgave,...werd aan iedere Engelsche soldaat een exemplaar uitgereikt. Dit was de Hodder & Stoughton editie waarvoor mij £100 werd aangeboden. Toen ik hoorde dat dit de Engelsche regering was, streepte ik dat cijfer door en veranderde dat in 1 farthing. Mijn vrouw heeft deze farthing lang aan een armband gedragen.' Raemaekers, 'Memoires' II, 2. The farthing (in use until 1971) was the smallest British coin, worth a quarter of a penny.
6 - 44 'in großer Zahl bei gefangenen Engländern gefunden'. Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936), 136.
6 - 45 Editions were published in English-Dutch, Arabic, Basque, Catalan, Danish, French (2), German, Greek, Hindustani, Italian, Norwegian, Portuguese, Romanian, Russian, Spanish, Swedish, and Turkish. The number of drawings sometimes differed, and the titles were also not always the same. The title of the Portuguese edition, for example, was *Desenhos de Louis Raemaekers, o celebre artista Hollandez* while that of the Danish edition was *En neutral Kunstner om Krigen: Raemaekers berømte Tegninger*.
6 - 46 For more about British propaganda in the Basque Country, see Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 299-387. The Spanish translation, incidentally, was extremely poor, as is clear from various critical comments. A second, corrected edition was published, with a significant addition on the cover: 'el celebre artista Hollandès' in order to indicate that the cartoonist came from a neutral country. Ibid., 364 and Kew, TNA, FO 395/44.
6 - 47 Kew, TNA, T 1/11992, Percy A. Koppel, 'Spain' in *Third Report*, 9-1916, 58.
6 - 48 Kew, TNA, FO 185/1261, News Department to Chancery Madrid, 4 September 1916.
6 - 49 Kew, TNA, FO 395/36, P.A. Koppel to S. Gaselee, 18 July 1916.
6 - 50 Translation from Basque into English from Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 375-377 and 393-394.
6 - 51 Kew, TNA, T 1/11992, Percy A. Koppel, 'Spanish-speaking republics' in *Third Report*, 9-1916, 63.
6 - 52 Kew, TNA, CO 323/727/25, London, Masterman to Steel-Maitland, 1 February 1916. In 1916, Raemaekers also drew a portrait of the first Prime Minister of the Union of South Africa, Louis Botha. Botha thanked him as follows: 'It is my pleasure to take this opportunity to express my heartfelt thanks for your pen drawing of myself, which you were so good as to send me. I wish to assure you that I greatly appreciate this token of your esteem, and that I shall always consider this work of art as one of my most precious possessions. It remains my intention to continue along the chosen path'. ['Het is mij een genoegen om van deze gelegenheid gebruik te maken om U zeer hartelijk te danken voor uw pentekening van mijzelf die U zo goed waart mij toe te zenden. Ik wens U te verzekeren dat ik dit blijk van uwe achting hoog op prijs stel, en dat ik het kunstwerk steeds als een mijner kostbaarste bezittingen zal beschouwen. Het is en blijft mijn voornemen om naar beste vermogen voort te gaan in de ingeslagen weg'.] Louis Botha to Raemaekers, Pretoria 27 June 1916.
6 - 53 Raemaekers to Alberto d'Oliveira, [Brussels] 16 December 1934.
6 - 54 Kew, TNA, FO 395/36, Spain, Gowers to Montgomery (1916).
6 - 55 'Zai ebben mai niet geraakt in Antwerpen, maar ier ebbe zai main brave vrouw en main kleine Tineke gefusilleerd lijk als franc-tireurs.' For *francs-tireurs*, see Chapter 4. The figures given vary somewhat depending on the source.
6 - 56 *Raemaekers' Cartoon History of the War*, ed. Murray Allison (1918).
6 - 57 Westwood, *Modern Caricaturists* (1932), 56.
6 - 58 Quoted from *The New York World* from 'Louis Raemaekers – Artist and Antidote', *The Outlook*, 8 August 1917, 536.

6 - 59 E. Marsh to Raemaekers, London (10 Downing Street) 18 May 1916.
6 - 60 S.A. Guest to Raemaekers, London 14 June 1916.
6 - 61 Letter to Raemaekers on behalf of Herbert Asquith, London 18 May 1916: The request 'to arrange for your visit to the English front in France' was being dealt with. James Baird to Raemaekers, London 17 July 1916 and Raemaekers, 'Memoires' II, 4-6.
6 - 62 'Oui je pars enfin, invité par le Gouvernement Anglais…et puisque les deux fronts se touchent dans les batailles glorieuses de la Somme je compte aussi bien voir les braves Tommy's que les glorieux Poilus.' 'Tommy' and 'Poilu' were the nicknames given to the British and French infantryman, respectively. Raemaekers to Étienne Giran, Fernwood 19 July 1916. The almost daily letters that Raemaekers wrote to his wife from the front were lost shortly after the war.
6 - 63 *Land & Water Extra* (1918): Murray Allison, 'Raemaekers' Sketch Book', 21. Stanford, HIA, Louis Raemaekers Collection, Artwork, includes some six hundred drawings and watercolours torn out of Raemaekers' sketchbooks. Private archives also includes sketchbooks and separate sketches. Stanford, HIA, Louis Raemaekers Collection, Photographs, includes a number of photographs of Raemaekers at the front.
6 - 64 Raemaekers, 'Memoires' II, 5.
6 - 65 Raemaekers, *Great War* (1919), xvi.
6 - 66 'Raemaekers at the Front', *Answers* 12 October 1918.
6 - 67 Kew, TNA, INF 4/11, *Report* November 22nd, Interview with I. Nicholson (1917), 8-14. Before working for Wellington House, Nicholson had been employed by *The Times* in James Murray Allison's department.
6 - 68 *British Cigarette Card Issues* (1978), 4, and Evans, *Mothers of Heroes* (2007), 61-63. In the text an error has occurred: the first name of Kipling is Rudyard, not Roger.
6 - 69 'Men moet zich de gevolgen van zulk eene propaganda helder voorstellen. Vijftig millioen paar oogen zien den keizer en het Rijk met Raemaekers oogen – d.w.z. als de verschrikking in persoon, het uitvaagsel der menschheid, de type van laagheid en willekeur. Deze sigarettendoosjes zullen aan alle fronten en in alle koloniën komen; de plaatjes zullen in de handen geraken van burgers in oorlogvoerende en neutrale landen, van kinderen zelfs, die zulke indrukken het gemakkelijkst opnemen en met dien indruk zullen opgroeien'. 'Sigarettenplaatjes van Raemaekers', *De Tijd*, 24 August 1916.
6 - 70 'De geniale teekeningen van onzen Hollandschen kunstenaar verschijnen thans avond aan avond op het doek van verschillende Londensche bioscopen.' 'vaste, buitengewoon geoefende hand...niet slechts de lijnen van zijn voorbeeld weergeeft, doch ook zoo juist mogelijk den stijl van elke teekening [tracht] te reproduceeren.' 'terwijl het van alle kanten wordt beschenen door een aantal electrische lampjes, welke een sterkte hebben van 1200 kaarsen. Boven hem is een bizonder soort opname-toestel geplaatst, dat door den kunstenaar met behulp van een in te schakelen motor aan het draaien en opnemen wordt gezet....Met de linkerhand regelt hij het tempo van opneming. En vóór hem staat het voorbeeld, dat hij lijn voor lijn na-teekent.' 'honderden paren oogen de lijnen totdat de laatste streep gezet is en een oorverdoovend applaus los breekt, dikwijls vergezeld van minder vriendelijke opmerkingen aan onze oostelijke buren.' *Bioscoop-Courant* 5, August 1917, 10. See also *De Telegraaf*, 9 August 1917.
6 - 71 The Savage Club to Raemaekers, 15 July 1916.
6 - 72 Quotations from *Bioscope* 18 July 1918 and 'Uit de Film-wereld', *Algemeen Handelsblad*, 16 August 1920. See also Dodsworth, 'British Animated Cartoon', *Bioscope* (1918) and Low, *History of British Film* (1973), 172-173. The film historian Geoffrey Donaldson was kind enough to send me a number of articles about the Raemaekers films.
6 - 73 'Raemaekers in movies', *The New York* Times, 12 December 1916.
6 - 74 Ludendorff, *Ludendorff's Own Story* (1919), 427-428. Ludendorff deals with Allied propaganda at length. The English translation of his memoirs can be found via www.archive.org.
6 - 75 Ludendorff, *Ludendorff's Own Story* (1919), 449-453. For German propaganda, see also: Avenarius, *Das Bild als Narr* (1918); Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936); *Bild als Waffe* (1984); Demm, *Der Erste Weltkrieg* (1988); Hünig, *British and German Cartoons* (2002); Eversdijk, *Kultur*

als politisches Werbemittel (2010) and Lindenthal, 'Wir Barbaren' in *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins* (2013), with more than 150 illustrations of German and Allied prints.
6 - 76 *Land & Water Extra* (1918): Murray Allison, 'The Thousand Million Cartoons', 4-5.
6 - 77 Raemaekers, *The Great War in 1916*, 25. According to this source, the German text is from the *Düsseldorfer General-Anzeiger* for 25 October 1916.
6 - 78 Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 384.
6 - 79 'Vincente Gay, Muerto en duelo; Prudencio Iglesias Hermida es el matador'.
6 - 80 'Dès la première reprise, M. Gay se lança à fond sur M. Hermida, qui...parant difficilement une botte dangereuse....Dans une pause, les témoins conseillèrent à M. Gay de se modérer. Celui-ci répliqua qu'il voulait tuer M. Iglesias Hermida. Le combat reprit. M. Hermida, d'une dextérité remarquable à l'épée…, para, et sur une riposte, M. Gay tomba, la gorge traversée. Huit heures après, il expirait'. *Le Figaro*, 30 November 1916; *El Liberal*, 27 November 1916, *Le Temps*, 30 November 1916; *Daily Mail*, 30 November 1916; *De Telegraaf*, 2 December 1916; *The New York* Times, 15, 29, 30 November 1916. The whole affair concerning this exhibition is extensively documented in Spanish and French newspapers, clippings from which are included in the albums of clippings in Stanford, HIA, Louis Raemaekers Collection.
6 - 81 For example in *The New York Times*, 18 November 1916.
6 - 82 Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons* (2012), 368-374.
6 - 83 Exhibition catalogue Geneva (1917).
6 - 84 Charles Vuille to Raemaekers, Geneva 19 December 1916; Vuille to Raemaekers, Geneva 23 May 1917 and report on the case in *La Tribune de Genève*, 31 January 1918, 1 February 1918 and 2 February 1918. The lawyer provided an extensive account of the matter in Vuille, *L'Affaire Raemaekers* (1918). See also Read, *Atrocity* (1941), 16-17.
6 - 85 Kew, TNA, FO 395/131, Letters, Raemaekers to Montgomery, Bournemouth 11 April 1917; Montgomery to Raemaekers, London 13 April 1917; Willy Rogers to P.A. Koppel (Foreign Office), Paris [April 1917]; P.A. Koppel to Willy Rogers, London 3 May 1917; Willy Rogers to P.A. Koppel, Lisbon 6 June 1917.
6 - 86 'die lijkwit werd en haast niet kon spreken van de schrik'.
6 - 87 Raemaekers, 'Memoires' II, 13-14.
6 - 88 'tegen duizenden moeilijkheden in, tegen leugen en halve waarheden, tegen verdachtmaking en bedreiging, met gevaar voor mijn leven dikwijls en altijd met enthousiasme omdat ik geen edeler, geen heiliger taak weet dan deze.' *De Telegraaf*, 24 March 1917.
6 - 89 Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 157.
6 - 90 Kew, TNA, INF 4/11, *Report* November 19th, Interview met Guest (1917), 13-23 and Kew, TNA, INF 4/5, *Second Report*, S.A. Guest, 'Holland', 28-34.
6 - 91 S.A. Guest to Raemaekers [telegram], London 19 August 1917. The telegram is wrongly dated 1918, probably by the hotel; Raemaekers stayed there in August 1917.
6 - 92 Raemaekers to S.A. Guest [telegram], Washington, DC [August 1917].
6 - 93 See also Lindenthal, 'Wir Barbaren', in *Mitteilungen* (2013) for an overview of cartoons from various countries.
6 - 94 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 297.

7 PROPAGANDA TOUR OF THE UNITED STATES – AND THE END OF THE WAR (1917-1918)

7 - 1 John Buchan to Lord Robert Cecil (Under-Secretary of State for Foreign Affairs), Kew, TNA, FO 395/36, Letters, 1 June, 1916.
7 - 2 Raemaekers, 'Memoires' II, 7.
7 - 3 For American intervention in the war see, for example, Tuchman, 'How we entered World War I', *Practicing History* (1981, ed. princ. 1967), 158-172.
7 - 4 Haste, *Home Fires* (1977), 38 ff.
7 - 5 Cruttwell, *Great War* (1982), 359-365.
7 - 6 Harries, *War Artists* (1983), 6-7; Knightley, *First Casualty* (1975), 104-105; Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 54-67, and the chapter on Gilbert Parker (1862-1932) in Messinger, *British Propaganda* (1992), 53-69.
7 - 7 'Louis Raemaekers', *Cartoons Magazine* (1915), 364-369.
7 - 8 *The Bellman*, 21 and 28 August 1915. See also 'Raemaekers in America', *The Bellman*, 25 August 1917, 205-206.
7 - 9 'Raemaekers' London Debut', *Cartoons Magazine* (1916), 315.
7 - 10 *American Art News*, Vol. XIV, 16. New York, 22 January 1916, 5.
7 - 11 'Seven Cartoons', *The North American Review*, Vol. 203, No. 723 (February 1916).
7 - 12 *The Sun*, 27 February 1916 and 5 March 1916; Elon Jessup, 'Louis Raemaekers', *Harper's Weekly*, 11 March 1916, 252-253.
7 - 13 Frederick Franklin Schrader to Raemaekers, New York (*Dramatic Mirror*), 16 March 1916.
7 - 14 Information in this section is taken from letters and reports on the distribution of Raemaekers' work in the United States. Kew, TNA, FO 395/131, Letters and Sanders & Taylor, *British Propaganda* (1982), 176-177.
7 - 15 'An appreciation from the Prime Minister' and Francis Stopford, 'Introduction' in Raemaekers, *"Land & Water" Edition* (1916/17). See also Malvern, 'War as it is', *Art History Magazine* (1986), 487.
7 - 16 Kew, TNA, FO 395/131, Foster to Buchan, 8 August 1917 et al. and Manterola Ispizua, *Raemaekers' Cartoons*, 361.
7 - 17 Kew, TNA, FO 395/131, Reports.
7 - 18 Kew, TNA, FO 395/131, Statistics and Report September 1917; Sanders & Taylor, *British Propaganda* (1982), 195. Taylor, *Munitions of the Mind* (2003), 185.
7 - 19 Sanders & Taylor, *British Propaganda* (1982), 177.
7 - 20 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report July 1916-January 1917; *Cartoons* (New York 1916). In 1917, the Century Company took over the five-dollar publication: Raemaekers, *Kultur* (New York 1917); this was reprinted in 1971: Raemaekers, *Cartoons* (1971).
7 - 21 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report May 1917.
7 - 22 Freeman, 'Louis Raemaekers', *The Outlook* (1916), 626.
7 - 23 In October 1916, a sales exhibition took place in Boston for the benefit of the National Allied Relief Association and there was a small-scale exhibition in New York at the United Arts Club. Exhibition catalogue Boston, *War Cartoons* (1916); Kew, TNA, FO 395/36, Land & Water publishers to John Buchan, 31 May 1916. See appendices.
7 - 24 Quotations from Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report July 1916-January 1917.
7 - 25 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report 28 January 1917.
7 - 26 Tent. cat. New York, *Raemaekers' Cartoons* (1916). White, Allom & Co. was owned by the British interior designer Charles Allom, whose clients included both Buckingham Palace and Henry Clay Frick.
7 - 27 *New York Times*, 18 November 1916.
7 - 28 'Raemaeker's [*sic*] works thrill'. *New York Tribune* 19 November 1916. In January 1917, there were exhibitions in Chicago (IL), Washington (DC), New Haven (CT), Oklahoma City (OK), Des Moines (IA), and Monte Vista (CO). See appendices.
7 - 29 *New York Tribune*, 3 December 1916.

7 - 30 Kew, TNA, FO 395-131, Murray Allison, Report July 1916-January 1917; Philadelphia Public Ledger, Philadelphia 6 January 1917.
7 - 31 Kew, TNA, FO 395-131, Murray Allison, Report 22 January 1917.
7 - 32 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report February 1917.
7 - 33 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report February 1917 and Report March 1917.
7 - 34 See regarding this matter: Tuchman, *Zimmermann Telegram* (1981).
7 - 35 On the mobilisation of the US forces, see *American Military History*, Vol. 2 (2010), 7-18.
7 - 36 Creel describes the work of the Committee on Public Information in Creel, *How We Advertised America* (1920). See also Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 68-78.
7 - 37 Raemaekers, *Edition de Luxe* (New York 1917).
7 - 38 This copy is to be found in the Library of Congress. Washington, LC, Woodrow Wilson Papers.
7 - 39 Theodore Roosevelt disagreed with the passive stance adopted by the US government. He wrote numerous articles which are collected in Roosevelt, *America and the World War* (1915). See also Buitenhuis, *Great War of Words* (1987), 57-59.
7 - 40 Lloyd George succeeded Herbert Asquith as Prime Minister in December 1916.
7 - 41 See the chapter on John Buchan (1875-1940) in Messinger, *British Propaganda* (1992), 85-98.
7 - 42 See the chapters on Lord Beaverbrook and Lord Northcliffe in Messinger, *British Propaganda* (1992), 122-161. For the reorganisation of British propaganda, see: Squires, *British Propaganda* (1935), 34-41.
7 - 43 *The Great Anti-Northcliffe Mail*, March/April 1917, no. 1, 4. Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936), 228; *Fake? the art of deception* (1990), 77.
7 - 44 Messingen, *British Propaganda* (1992), 90-91.
7 - 45 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report May 1917.
7 - 46 Kew, TNA, FO 395/131, Neville Foster to David Lloyd George, London 22 May 1917.
7 - 47 Kew, TNA, FO 395/131, H. Montgomery to Neville Foster, London 15 June 1917.
7 - 48 Lord Northcliffe to Raemaekers, London 19 and 24 April 1917; Raemaekers, 'Memoires' II, 26-27.
7 - 49 Raemaekers to F.H.J. Holdert, 14 May 1917.
7 - 50 'Men kende al te goed mijn alles overheersende overtuiging dat bij een Duitse overwinning heel Europa en in de eerste plaats [mijn] eigen land en zijn koloniën tot Pan-Germaanse vazallen gemaakt zou worden, om niet te weten dat door een beroep daarop al mijn andere overwegingen zouden vervallen'. Raemaekers, 'Memoires' II, 27; Raemaekers to Lord Reading, Brussels 29 March 1933. Raemaekers later told a friend that Lloyd George had asked him to campaign in the United States. Raemaekers' wife had objected but the Prime Minister had insisted. Raemaekers to Alberto d'Oliveira, Brussels 23 December 1934.
7 - 51 Wood, *Note-Book of an Intelligence Officer* (1917), 113-122. Eric Fisher Wood (1889-1962) was an American engineer, soldier, and writer.
7 - 52 Kew, TNA, FO 395/131, Neville Foster to James Murray Allison, London [July 1917] (telegram).
7 - 53 Raemaekers, 'Memoires' II, 28.
7 - 54 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report June 1917.
7 - 55 William Randolph Hearst (1863-1951). After taking over control of his first newspaper, the *San Francisco Examiner*, from his father, Hearst set up a chain of newspapers and magazines. By extending his network to the east coast of the United States, he came to dominate the world of American newspapers, bringing him success and wealth. Hearst had a brief career in politics but never managed to attain really high office. Orson Wells' film *Citizen Kane* (1941) is based on the life of William Randolph Hearst.

7 - 56 Peterson, *Propaganda* (1968), 164-165, 234-238; Kew, TNA, FO 395/131, 'Raemaekers and Hearst', *Cartoons Magazine* (1917), 718. Letters, John Buchan to Neville Foster, London 21 November 1917.
7 - 57 *New York Tribune*, 26 August 1917.
7 - 58 'dagelijks vergiftigd door tendentieuze artikelen, welke aan de zaak der Geallieerden, waartoe toen ook Amerika behoorde, enorm veel kwaad deden'. 'Raemaekers and Hearst', *Cartoons Magazine* (1917); Raemaekers, 'Memoires' II, 29-30.
7 - 59 'Mijnheer, Hoe is het mogelijk dat gij uw kunt bezig houden met een Hypocrit en verrader als Hearst. Natuurlijk hij is Rijk en geld voor uw is veel waart maar daar wij hadden gedacht en nog denken een man van principels te zijn, ben ik verwonderd uw iets te doen te hebben met een paper dat ieder echten American kent als verrader.' Anonymous to Raemaekers, New York 24 September 1917.
7 - 60 'Raemaekers' first American Cartoon', *New York American*, 29 July 1917. For the New York newspapers, see: O'Keefe, *Thousand Deadlines* (1972).
7 - 61 Winsor McCay (1869-1934) is primarily known as a comic strip artist (*Little Nemo in Slumberland*) and animator; he was one of the first people to produce cartoon films. During the war, he also drew political cartoons.
7 - 62 Harvey, 'Crusader against Kultur', *Cartoons Magazine* (1917), 502.
7 - 63 Frank L. Mott, *A History of American Magazines* (1938), 532. Once it became the property of Hearst, the magazine was filled with theatre reviews and society stories; it ceased publication in 1918.
7 - 64 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report June 1917.
7 - 65 *Evening Post*, quoted from 'The World's Most Famous Cartoonist', *Literary Digest* (1917), 25.
7 - 66 *New York Tribune*, quoted from 'The World's Most Famous Cartoonist', *Literary Digest* (1917), 24.
7 - 67 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report June 1917.
7 - 68 Philadelphia Wellesley Club to Raemaekers, New York 20 August 1917.
7 - 69 Margaret McAllister to Raemaekers, n.p. 15 August 1917.
7 - 70 'Raemaekers and Hearst', *Cartoons Magazine* (1917), 718.
7 - 71 Raemaekers, 'Memoires' II, 35. Kew, TNA, FO 395/131, J. Murray Allison to N. Foster, New York 11 September 1917 and John Buchan to N. Foster, 16 October 1917.
7 - 72 Creel, 'Raemaekers – Man and Artist', *Century Magazine* (1917), 259.
7 - 73 Kew, TNA, FO 395/131, J. Murray Allison to Neville Foster, New York 11 September 1917 and 22 September 1917.
7 - 74 'Raemaekers to quit Hearst?', *Cartoons Magazine* (1917), 862.
7 - 75 These propaganda activities were organised with the aid of, respectively, The Committee on Public Information, The Committee on Patriotism through Education, and The National Security League; Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report October 1917. The tram posters were published in the Barron Collier Series of Patriotic Cartoons.
7 - 76 The archives of UCLA include one such exhibition in its entirety. Los Angeles CA, UCLA, Library Special Collections, Louis Raemaekers reproductions of World War I political cartoons, approx. 1914-1916.
7 - 77 Kew, TNA, FO 395/131, Neville Foster 'A memorandum on Raemaekers propaganda in the United States', enclosure with letter from Foster to Montgomery, 30 August 1917. Foster requested an additional £ 3000 on top of costs of £ 10,000 that had already been incurred. He ultimately received £ 1500.
7 - 78 New York NY, Ehrich Print Gallery, July 1917. Review *New York Times*, 8 July 1917.
7 - 79 Worcester MA, CUA, Louis N. Wilson Papers, Collection Louis Raemaekers, Raemaekers to Louis Wilson (August 1917). Louis N. Wilson (1857-1937) was a librarian. He had been collecting material about the war for the library of Clark University since August 1914.
7 - 80 Raemaekers, 'Memoires' II, 33-35; Harvey, 'Crusader against Kultur', *Cartoons Magazine*, 508.

7 - 81 Raemaekers, 'Memoires' II, 39. Raemaekers met Lansing again at the funeral service for Edith Cavell in 1919. Lansing to Raemaekers, Paris 25 May 1919. Fridtjof Nansen (1861-1930) was in Washington to negotiate with the American government about the supply of foodstuffs and other goods to Norway.
7 - 82 Raemaekers, 'Memoires' II, 43. After the war, Roosevelt's daughter-in law wrote 'I cannot tell you what a great source of satisfaction your drawings were to us during the war, nor how eagerly and with what enthusiasm we greeted each new one. …As a family we were bitterly opposed to the neutrality of the United States.' Eleanor Roosevelt (Mrs Theodore Roosevelt Jr.) to Raemaekers, New York 20 March 1928.
7 - 83 Shelton Caswell, 'Drawing Swords', *American Journalism* 21 (2) 2004, 28.
7 - 84 Mak, *Reizen zonder John* (2012), 273.
7 - 85 Kew, TNA, FO 395/131, Statistics and report September 1917; Sanders & Taylor, *British Propaganda* (1982), 195. Taylor, *Munitions of the Mind* (2003), 185.
7 - 86 'één miljard reproducties in één jaar'. Raemaekers, 'Memoires', 35.
7 - 87 See, for example, Creel, *How We Advertised America* (1920).
7 - 88 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report June 1917.
7 - 89 *America in the War* (New York 1918); *Raemaekers' Cartoon History* (New York 1918/1919) and *Raemaekers' Cartoon History* (London 1919).
7 - 90 Quotation from J. Murray Allison, 'Foreword' in Raemaekers, *Kultur* (New York 1917).
7 - 91 Kew, TNA, FO 395/131, J. Murray Allison to N. Foster, 22 September 1917; Memorandum of Agreement, entered into this eighteenth day of October, 1917, between International News Service…and Louis Raemaekers; N. Foster to J. Murray Allison [telegram], London 23 October 1917 and N. Foster to J. Buchan, London 23 October 1917. 'Raemaekers to quit Hearst?', *Cartoons Magazine* (1917), 862.
7 - 92 Kew, TNA, FO 395/131, Jim Murray Allison to Neville Foster, 17 November 1917.
7 - 93 'Ik had al uit New York aan mijn vrouw per brief een mooie auto cadeaux gedaan, die ze – gelukkig genoeg – nooit gekocht heeft'. Raemaekers to Schröder, [Brussels] 3 June 1923.
7 - 94 'op de redactioneele beschouwingen dier bladen een merkbaren invloed [uitoefenden]. Aanvankelijk verscheen geregeld op de voorste pagina der "New York American" een teekening van Raemaekers, waarvan de geest indruischte tegen dien der hoofdartikelen van dat blad. Raemaekers transigeerde desondanks niet, totdat van lieverlede de hoofdartikelen der "New York American" overeenkomstig den geest der teekeningen van Raemaekers geraakten'. 'om zakelijk geen schade te lijden'. *De Telegraaf*, 17 January 1918; Hemels, 'Reacties in kranten', *Handelingen* (1975), 34.
7 - 95 He designed a recruitment poster for the United States Navy, for example, 10,000 copies of which were printed. *Recruiting Posters issued by U.S. Navy* (1918).
7 - 96 'Mijn agent Murray Allison woonde …met zijn vrouw in een mooie suite. Hij had ook een mooie auto, waarvan hij zei dat hij van mij was – maar waar ik, geloof ik, net ééns in heb gezeten –, met chauffeur. Tevens had hij een villa buiten, waar hij de warme periode doorbracht.' Raemaekers, 'Memoires', 35.
7 - 97 Raemaekers, 'Memoires' II, 47.
7 - 98 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report July 1917.
7 - 99 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report September 1917.
7 - 100 Kew, TNA, FO 395/131, James Murray Allison to Neville Foster, New York 19 October 1917.
7 - 101 'althans door de "pot"; volgens contract moesten we elk 50 % krijgen van de opbrengsten van mijn in de hele wereld gepubliceerd werk. In feite nam hij 100 % en kreeg ik geen cent'. Raemaekers, 'Memoires' II, 45-47.
7 - 102 Raemaekers, 'Memoires' II, 45-47; Raemaekers to Henri Allizé, Bath 26 January 1919; interviews with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers.
7 - 103 'Gekregen van Murray Allison in plaats van de 5 zeer groote albums die mijn eigendom zijn en die hij niet heeft willen afleveren ook niet na herhaald verzoek. Deze zijn waarschijnlijk door hem

vernietigd om controle te beletten evenals de Land & Water albums met afdrukken van àl mijn cliché's vernietigd zijn, ja evenals zijn geheele boekhouding over mijn zaken door hem zijn vernietigd ten einde zijn bedrog en schandelijke oplichting te bedekken.' Stanford, HIA, Collection Louis Raemaekers, Scrapbooks.

7 - 104 Raemaekers to Mr Pulman, [Brussels] 5 January 1928.

7 - 105 Woodrow Wilson to Raemaekers, 'En route' 6 November 1917.

7 - 106 Kew, TNA, FO 395/131, Raemaekers to Montgomery, 7 December 1917.

7 - 107 *Bulletin for Cartoonists*, 22 (1918); quotation from Peters, *Geistigen Kriegsführung* (1964), 81.

7 - 108 Creel, *How We Advertised America* (1920), 226; Hecht, *War in Cartoons* (1919), 3.

7 - 109 Kew, TNA, FO 395/131, Murray Allison, Report February 1917 and Press, *Political Cartoon* (1981), 160-161.

7 - 110 Shelton Caswell, 'Drawing Swords', *American Journalism*, 21 (2) 2004, 29.

7 - 111 Raemaekers, 'Memoires' II.

7 - 112 Dawson, *Living Bayonets* (1919), 70-71.

7 - 113 Arthur Baker to Raemaekers, London 1 January 1917. *Daily Mail* to Raemaekers, London 21 December 1917 and Unsigned [Perry Robinson?] to Donald (*Daily Chronicle*), n.p. 6 January 1918.

7 - 114 Unsigned [Perry Robinson?] to Foster, 6 January 1918; unsigned [Perry Robinson?] to Mr [Thomas] Marlowe, 6 January 1918 and Robert Donald (*Daily Chronicle*) to Raemaekers, London 18 January 1918.

7 - 115 Aitken, *Men and Power* (1956), 267 ff.; Haste, *Home Fires* (1977), 40.

7 - 116 Quotation taken from Squires, *British Propaganda* (1935), 39, n. 43.

7 - 117 Raemaekers, 'Memoires' II, 51-53.

7 - 118 'le bon combat que vous avez toujours si énergiquement mené contre les Barbares.' Philippe Pétain to Raemaekers, 'Aux armées' 27 October 1918.

7 - 119 Letter taken from the *New York Tribune*, 26 June 1918. For the American Expeditionary Forces (with illustrations by American artists), see *American Military History* 2 (2010), 31-43.

7 - 120 Raemaekers, 'Memoires' II, 55.

8 - 1 Zwartendijk, 'Raemaekers', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 71 (1926), 234-235.
8 - 2 From Peters, *Geistigen Kriegsführung* (1964), 84 (speech, 28 November 1918 in New York).
8 - 3 'we hebben de grootste vlag in Bath uithangen'. 'ik was...weer ziek als een hond'. 'terwille van het onderwijs'. Raemaekers, 'Memoires' II, 55.
8 - 4 London, Fine Art Society, *War Cartoons* (November 1918); London, Fine Art Society, *Victory and after* (January 1920).
8 - 5 *Ezra Pound*, ed. Zinnes (1980), 90.
8 - 6 'in de plaats een pathos [geeft] van zeer banalen aard. ...Ik heb in de laatste jaren van den oorlog, in deze steeds achteloozer geconcipieerde en uitgevoerde prenten, met bevreemding en verdriet het sarkasme tot smaad zien worden, de geestdrift tot frazerie.' C. Veth, *Politieke prent* (1920), 99 and C. Veth, *Geschiedenis Nederlandsche Caricatuur* (1921), 268-269.
8 - 7 'Stellen wij...eischen aan de teekeningen...die in dit boekje zullen worden besproken en opgenomen, dan valt al dadelijk heel wat af, dat misschien wel als propaganda-middel op het oogenblik van zijn ontstaan zijn uitwerking heeft gehad, maar geen blijvende waarde bezit.' Veth, *Revolutionnaire beeldende kunst* (1934), 5.
8 - 8 Raemaekers to F.H.J. Holdert, Bath 2 October 1918 and F.H.J. Holdert to Raemaekers, Amsterdam 21 October 1918.
8 - 9 'Raemaekers toch wel sedert lang zijn besten tijd schijnt te hebben gehad'. Cornelis Veth, 'Holswilder', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 58 (1919), 74.
8 - 10 'On télégraphie de La Haye que Raemaekers, le dessinateur bien connu, qui avait quitté Londres la semaine dernière pour rendre visite à sa mère malade, est tombé lui-même malade', *Le Figaro*, 15 February 1919.
8 - 11 'De beroemde tekenaar deelde ons mede, dat hij reeds geruimen tijd sukkelende was en telkens van zijn bezoeken aan het front ongesteld thuis kwam. De strenge koude hier schijnt hem te hebben aangepakt: beide longen zijn aangetast en hij zal nog minstens twee weken het bed moeten houden'. 'Raemakers ongesteld', *De Telegraaf*, 2 March 1919. See also 'Een onderhoud met Louis Raemaekers' during his stay in Scheveningen, dealing with the political situation in Europe, in *De Telegraaf*, 2 March 1919. 'De Boschjes' refers to the Scheveningen Woods between The Hague and Scheveningen.
8 - 12 During the service, Raemaekers met the American Secretary of State Robert Lansing, with whom he had previously had dinner in Washington DC (see Chapter 7). Lansing was in Europe as a negotiator at the Peace Conference in Paris in 1919. Lansing to Raemaekers, Paris 25 May 1919.
8 - 13 Raemaekers, 'Memoires' II, 68.
8 - 14 Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 13 July 1983.
8 - 15 Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 182.
8 - 16 Raemaekers' work was displayed, for example, at an exhibition in Brussels organised by the *Ligue des Pays Neutres* (*Les Dessinateurs Hollandais et la Guerre*, 1919), in Antwerp (1919), in Liège (*Exposition Louis Raemaekers*, 1921-1922), and again in Brussels (*Exposition Louis Raemaekers*, 1923).
8 - 17 'Voor een groot gedeelte onzer bevolking zal deze tentoonstelling een openbaring zijn. Af en toe heeft men tijdens de bezetting kunnen vernemen, welk een groot succes de Hollandsche teekenaar Louis Raemaekers in de Ententelanden oogstte met zijn albums en plakkaten.... Het publiek in België zal thans met eigen oogen kunnen zien, dat het Nederlandsche volk de neutraliteit tijdens den oorlog niet precies zoo verstaan heeft als de Nederlandsche bladen, die hier bij de gratie van den overweldiger mochten binnenkomen, en het was zeker niet zoo volkomen overbodig, dat dit bewijs eens geleverd werd.' 'Hollandsche kunst te Antwerpen', *De Telegraaf*, 6 July 1919.
8 - 18 The large house faces onto Avenue de l'Hippodrome (no. 7) at the front and backs onto Avenue Des Klauwaerts, where it looks out over one of the Ixelles ponds.
8 - 19 Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 3 August 1983.
8 - 20 E. Ruzette, *Cabinet du Roi*, to Raemaekers, Brussels 17 August 1927; Raemaekers to Ruzette, Brussels 14 May 1928; King Albert to Raemaekers, Brussels 1 October 1929; De Caraman Chimay, Laeken Palace [telegram], Brussels [n.d.]. For other honours that Raemaekers received after the war, see the appendices.

8 - 21 'een keukenmeisje en een binnenmeisje voor direct: loon 150 en 125 francs, reiskosten en pas vergoed; enige kennis van Fransch gewenscht, doch niet noodzakelijk.' *De Nieuwe Koerier* (1906-1930), 7 October 1922, 3.
8 - 22 'Louis Raemaekers is in Nederland aangekomen, waar hij tien dagen zal blijven om de muurschilderingen van de Leidsche universiteit te restaureeren.' *De Telegraaf*, 22 August 1919.
8 - 23 'den jongen mensch, gepakt en gezakt de ouderlijke woning...verlaten en zich naar Leiden begeven'. 'op den tweesprong waar Pallas Athene hem wenkt, terwijl ook 'de geurige druif uit vollen beker hem tegenlacht'. '[ziet men] den jeugdigen advocaat, met een paar solide bakkebaarden pro Deo de onschuld bepleiten van een verstokten tuchthuisboef.' François Haverschmidt, 'Muurschilderingen', *Eigen Haard* (1886), 352-356. See also J. Huizinga, *Briefwisseling* (1989), 187-189; Jan Veth, 'Een zonderling bedrijf', *NRC* 15 May 1916; P.J. Blok, 'Gradus ad Parnassum', *NRC* 18 May 1916 and Walenkamp, 'Historie', *Leids Jaarboekje* (1980), 145-154.
8 - 24 If he had passed the examination, the student would then sign his name on the wall (a tradition that still continues today). To the left of the drawing the words *HIC SUDAVIT SED NON FRUSTRA* [Here he was sweating, but not in vain] are added; the artist is unknown.
8 - 25 P.R. Blok, 'De Stuers' Muurteekeningen', *Eigen Haard* (1919), 596. P.R. Blok was the son of P.J. Blok. Raemaekers to P.J. Blok, Sydenham 2 August 1919.
8 - 26 'Alle personen voorkomende op de muurschilderingen zijn portretten: de heer, de oude dame, het meisje die den jongen student bij zijn thuiskomst verwelkomen zijn mijn grootouders en mijn tante Alice, die op 20-jarige leeftijd stierf. ...Zijn eigen caricatuur heeft mijn vader dikwijls gemaakt in den persoon van den student, herkenbaar aan een lokje haar dat weerspannig rechtop staat. Ik hoop dat Louis Raemaekers dat in zijn restauratie niet vergeten heeft.' Leiden, Academisch Historisch Museum, Alice de Stuers to P.J. Blok, 22 October 1919. From Walenkamp, 'Historie', *Leids Jaarboekje* (1980), 153. The drawings were restored again in 2013.
8 - 27 'een koket Hollandsch dienstmeisje [met] zwart japonnetje, kanten mutsje'. 'jeugdige verschijning..., blond, blozend, blij lachend. Heel correct, geen decoratie. Prettig, echt Limburgsch type, soms even druk gesticuleerend, dan weer ingetogen betoogend, met korte gebaren. Zeer correct in kleeding en slobkousen, kleine snor, een begin van een sikje. Het haar correct in scheiding gekapt.' For the decoration of artists' studios, see Lethève, *Vie quotidienne* (1968), 56-61 and Gregg, *Artist's Studio* (1983). Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 183.
8 - 28 *De Telegraaf*, 8 May 1921.
8 - 29 'er zoo dikwijls naast tast dat driekwart er van op zijde moet gelegd.' Raemaekers to J.C. Schröder, n.p., n.y. [page 1 missing]. Raemaekers, 'Memoires' II, 95-100; Schröder to Raemaekers and Raemaekers to Schröder, 18 May 1923 to 6 June 1923; H.M.C. Holdert to Raemaekers, Amsterdam 17 June 1923.
8 - 30 Piccolo d'Arsac to Raemaekers, Brussels 18 September 1924; Raemaekers to Victor Rossel, Directeur du Soir, Brussels 18 March 1934; d'Arsac to Raemaekers, 24 March 1923 and 4 August 1934; B. Nierstrasz to Raemaekers, Heemstede 21 February 1935. None of his letters makes clear which cartoons were refused.
8 - 31 See, for example, *The Times*, 11 September 1919; *Westminster Gazette*, 26 May 1921; a number of French newspapers and a number of articles in *De Telegraaf*, including his polemics with De Louter (1927) and Van Beuningen (1929). On accession to the League of Nations, see *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 14: A.F. Manning, 'Nederland en het buitenland' (1979), 341-344, and on *De Telegraaf* and the League of Nations, Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 224.
8 - 32 Westwood, *Modern Caricaturists* (1932), 63.
8 - 33 Raemaekers, 'Memoires' II, 71.
8 - 34 'Duitschland kan betalen en moet betalen'. Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 180.
8 - 35 '[De Engelschen] weten niets van de internationale politiek op het continent. Een Brit leest nooit een buitenlandsche courant, die zijn trouwens in Engeland bijna niet te krijgen'. Van L., 'Raemaekers', *Hollandsche Revue* (1924), 181.
8 - 36 Raemaekers to H. Perry Robinson, Brussels 5 October 1926 and 12 October 1926.

8 - 37 *Land & Water*, 14 November 1918.
8 - 38 Raemaekers to Perry Robinson, Brussels 5 October 1926 and 12 October 1926.
8 - 39 'liet geen gebied van het leven...zonder commentaar'. 'Bij zijn zeventigsten verjaardag', *De Telegraaf*, 5 April 1939.
8 - 40 See illustrations: L.W. 'Jaarbeurs-affiche', *Het Vaderland* 20 August 1928. The writer was probably unaware that red and white are the heraldic colours of Utrecht.
8 - 41 Raemaekers' contribution to this campaign is described in Van Heiningen, *Wee den vergetenen!* (1985), 150-166, 203-204.
8 - 42 'stelt zijn belangrijke gaven als teekenaar in dienst van de bestrijding der tuberculose door het aanprijzen van een welbestede zorg voor de gezondheid'. Raemaekers, *Gezondheid* (1927). Raemaekers had already drawn *Plichten* [1915], which was reprinted in 1921 as *Ten Commandments [Tien Geboden]*. Quoted from Cornelis Veth, from *De Telegraaf*, 8 September 1927.
8 - 43 'een Olympiade uit eigen middelen, zonder subsidie'. *De Telegraaf*, 16 May 1925.
8 - 44 Raemaekers, *Il était une fois* (1927).
8 - 45 'een voortreffelijk kenner van den volkshumor'.'verbluffend eenvoudig,...geniaal juist door hun eenvoud'; 'waarmee R. zijn vorige idée nog verre overtrof'. Meyer, 'Louis Raemaekers als schepper van reclame-typen', *De Reclame* (1923), 83-84; *Meyer*, 'Zakelijke Humor', *Groene Amsterdammer* (1926), 13.
8 - 46 'Wij moeten een fijnvoelend kunstenaar, die zooveel voor ons gedaan heeft, niet bederven door hem stukwerk op te dragen, dat niet in zijn genre ligt, en hij behoort ook zichzelf niet te bederven.' *Het Vaderland*, 13 January 1920.
8 - 47 See, for example, the letter from Raemaekers entitled 'France and ourselves' published in *Westminster Gazette*, 26 May 1921. Raemaekers wrote, amongst other people, to Leon Bourgeois, *President du Sénat* (Paris), Pau 26 April 1920, and a number of letters to Winston Churchill.
8 - 48 Raemaekers defended each country's stance and pressed for mutual understanding between them. See, for example, Raemaekers to Leon Bourgeois, *President du Sénat* (Paris), Pau 26 April 1920.
8 - 49 A.N. Oddman [*sic*] to Raemaekers, London 26 May 1921.
8 - 50 Raemaekers, 'Memoires' II, 69-70.
8 - 51 'zijn vrolijke, ongecompliceerde natuur vaak iets sombers en zwaarmoedigs gegeven'. Interview with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers.
8 - 52 Westwood, *Modern Caricaturists* (1932), 63, 66.
8 - 53 'Interview with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers', by Cornelieke Lagerwaard, 5 July 1983 and 13 July 1983.
8 - 54 'zoolang er in ons land helaas sterke stroomingen bestaan die Nederland en Vlaanderen graag willen verkwanselen aan het Pangermanisme, zoolang heb ik geen kans, en zal ik mij dienen te troosten over het gemis van zoo'n eerbetoon'. Raemaekers, 'Onwaardig en laf', letter to *De Telegraaf*, 6 December 1922.
8 - 55 An example is the letter from K. Olivier to *De Telegraaf*, Amsterdam 29 March 1926, in which the writer requests that the paper 'no longer give space to the cartoons by Dr L. Raemaekers when they have such a pronounced anti-Dutch character' [geen plaats meer te verleenen aan de teekeningen van Dr L. Raemaekers, wanneer die een zoo uitgesproken anti-Nederlandsch cachet dragen].
8 - 56 Raemaekers, *Album de Dessins* (1923); Raemaekers, *Caxton Edition* (1923). In the years that followed, Raemaekers received various other international decorations (see appendices). In France, his cartoons continued to be published, including in *Le Phare de la Loire* (Nantes). In 1922, they appeared in book form.
8 - 57 Raemaekers, 'Memoires', 47.
8 - 58 'uit zeer hooge en gezaghebbende kringen'. *De Telegraaf*, 25 November 1922, 26 November 1922. Exhibition The Hague, Kunstzalen Kleykamp (1922) (cancelled).
8 - 59 'dat [hij] de parmantigheid [heeft] om als Beschermer van Nederland te poseeren'. 'Och, och, meneer E., deze gratuite beschuldiging geeft meer kijk op uw eigen karakter dan op het mijne. Zij die

mij kennen, en onder allerlei omstandigheden gezien hebben, weten wel beter'. *Algemeen Handelsblad*, 21 November 1922; *De Telegraaf*, 25 November 1922.

8 - 60 'indien [uw] liefde [voor het geboorteland] zich bijwijlen heeft geuit op een wijze, die men gaarne anders had gewild, stelle men zich de vraag of men zelf nooit verkeerd beoordeeld is geworden.' *Het Vaderland*, 20 February 1923.

8 - 61 'de eerste letter van zijn naam is Elout'. *NRC*, 18 February 1923 and *De Telegraaf*, 18 February 1923.

8 - 62 'een beroemd tijd- en landgenoot, die evenzeer vergood is geworden als verguisd. ...Men verweet hem anti-Hollandsche gevoelens, omdat men niet wilde aannemen, dat deze vaderlander het land zag niet in, maar ruimer, van over zijne grenzen. ...Een rancune, een verguizing is zóó gauw de wereld niet uit, en wat de vijanden van Raemaekers eens rondgestrooid hebben, is te vergelijken met een vetvlek, die zich nog een tijdlang gestadig kan uitbreiden.' 'aan een zekere leegte, een zekere gedesoeuvreerdheid niet [ontkomt]'. Zwartendijk, 'Raemaekers', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 71 (1926), 233-235.

8 - 63 Exhibition catalogue Amsterdam, Gebouw voor Beeldende Kunst (1923); exhibition The Hague, Pulchri Studio (1923); exhibition Rotterdam, Rotterdamsche Kunstkring (1924). For reviews, see appendices.

8 - 64 'het publiek eenigszins beu [is] van oorlogsonderwerpen'. 'anti-nationaal karakter'. Henri Mayer (Martinus Nijhoff), The Hague 28 January 1929.

8 - 65 'een protest op te stellen...teegen de laauwheid van onze regeering'. For more about the plans for the protest, see Chapter 4. For Van Eeden's visit to England, see also Van Eeden, *Dagboek* (1971), 1551-1563, 1566; Van Eeden to Raemaekers, Bussum, 18 April 1917; Amsterdam, UBA, Van Eeden Genootschap, Van Eeden to Raemaekers (1917).

8 - 66 'éven een woord om je te vertellen dat de lunch gisteren heeft plaats gehad en dat ik mijn doel heb bereikt'. Hij eindigt met een dankwoord 'voor de gastvrijheid die mij het pijnlijke wachten veraangenaamde...[en voor] je bemiddeling. Zonder die was ik er niet gekoomen.' F. van Eeden to Raemaekers, London 19 January 1917.

8 - 67 Van Eeden, *Dagboek* (1971), 1538, 1553, 1560-1563.

8 - 68 Van Eeden, *Dagboek* (1971), 1563.

8 - 69 'een vredespoging, voordat Duitschland verpletterd was, niet veel meer [*sic*] dan een misdaad'. *Het Centrum*, 12 January 1924.

8 - 70 'dat Duitschland geneigd was een privaatpersoon af te zenden om met een Engelsch persoon een bespreking te houden'. '[E]n voor de rest: "zwijgen!"'. Van Eeden, *Berliner Tageblatt*, 12-1923; Raemaekers, 'Diplomatie of ... misbruik van vertrouwen?', *De Telegraaf*, 3 January 1924; Van Eeden, 'Valsche betichtingen van Louis Raemaekers', *De Tijd*, 9 January 1924; Raemaekers, 'Mijn antwoord', *De Telegraaf*, 24 January 1924. C.J.M. Schaepman was entirely in agreement with Raemaekers' article: Schaepman to Raemaekers, The Hague, 3 January 1924; H. Mol wrote to Raemaekers, The Hague 4 January 1924, saying that he was not the right person to offer criticism: 'you're finished as a Dutchman' [als Hollander heeft u afgedaan]. Raemaekers' response to this was that 'the best thing would be a bromide and a cold shower every morning' [Broomkali en elke morgen een koude douche is het beste].

8 - 71 Correspondence Raemaekers-H.M.C. Holdert, 1919-1930.

8 - 72 'je begrijpt toch óók wel dat dit om jou te doen is!'. 'met *De Telegraaf* zou staan en vallen, evenals [hij] in de oorlog had gedaan en dat géén aanbod, hoe schitterend ook, [hem] daarvan kon afbrengen.' Raemaekers, 'Memoires' II, 48-50; Holdert to Raemaekers, 17 June 1923.

8 - 73 On this matter, see also Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 174-178, and letters in the 'Correspondence' section of the website www.louisraemaekers.com.

8 - 74 'basis persoonlijke sympathie onherstelbaar geschaad – acht daarom elke demarche noodlottig'. J. Verbiest to Raemaekers and Raemaekers to Verbiest, 7 December 1929 to 18 December 1929. See also Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 212.

8 - 75 Raemaekers, 'Memoires' II, 144.

8 - 76 'Vol bewondering voor uw onuitputtelijk talent biedt de hoofdredactie van *De Telegraaf* u bij uw 60sten verjaardag alsook mevrouw Raemaekers haar hartelijke gelukwenschen aan.' Editor-in-chief of *De Telegraaf* to Raemaekers [telegram], Amsterdam 6 April 1929.
8 - 77 J.P.J.H. (Hens) Clinge Doorenbos (1884-1978) wrote the texts for genres ranging from children's books to operettas and also appeared in reviews; he normally signed only with his double-barrelled surname. In 1921, he became a permanent member of staff of *De Telegraaf*, producing a daily poem about some current event.
8 - 78 'Wegens ongesteldheid van den tekenaar, den heer Raemaekers Jr., kan Flippie Flink hedenavond niet verschijnen.' *Flippie Flink*, 2 parts (1935). The *Volkstoneel* theatre company run by Jan Nooij later put on a stage version of the comic strip, with the well-known actress Corry Vonk playing the leading role. At the premiere, Clinge Doorenbos was honoured as the spiritual father of the character, and a garland was hung round his neck by Jan Nooij. The cartoonist for the successful strip did not receive any such reception.
8 - 79 '*Flippie Flink* door CLINGE DOORENBOS en LOUIS RAEMAEKERS Jr.' *De Telegraaf*, 1 November 1933, 5 March 1935, 1 September 1935, 26 October 1935, 23 November 1935 and 29 November 1936.
8 - 80 Robert was in fact quite seriously ill for a time; this is shown, for example, by letters from Raemaekers to Ernest Dumolin, 9 July 1935, and to G. Driesen, 15 July 1935.
8 - 81 When Louis Raemaekers was first starting out as a cartoonist, his father had put him in touch with *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, for which he illustrated his first story in 1892. See Chapter 2, note 16.
8 - 82 The newspaper announcement of his marriage in 1935 referred to him as an 'engineer-electrician in Kortrijk'. *Le Sud* 24 November 1935.
8 - 83 Letter to Marchant recommending Robert as a 'technical official in consular or diplomatic service' [technisch ambtenaar in consulairen of diplomatieken dienst], 20 December 1934, and letter to Churchill requesting him to arrange for Robert to be made an officer in the British army. The latter appeal was in fact successful and on 9 January 1941 Raemaekers was informed that his son had been appointed 'to the Intelligence Corps as a 2nd Lieutenant'. Private collection, War Office to Raemaekers, London 9 January 1941. Private collection, Raemaekers to Churchill and Churchill to Raemaekers, 1940-1941.
8 - 84 'On a trouvé son dessin très jeune et une de nos amis qui est très versée dans les arts décoratifs a été plus sévère'. E. Giran to Raemaekers, Sèvres 29 October 1933.
8 - 85 'Ik schenk met Dr Louis Raemaekers het leven aan een avontuurlijk jongetje ten name van Flippie Flink en leg een band tussen proza en poëzie'. '...de grote Louis kreeg niet zéven, maar 1414 tekeningen te maken; hij kweet zich even sportief als meesterlijk van de kinderlijke, maar lang niet kinderachtige taak'. Clinge Doorenbos, *Zingend door het leven* [1948], 96-98.
8 - 86 'Onze grote tekenaar uit die dagen, Louis Raemakers, voelde zich niet te groot om bij mijn vertelling de plaatjes te tekenen en zo is uit ons beider samenwerking Flippie Flink ontstaan.' *De Telegraaf*, 19 October 1966.
8 - 87 In response to her request for clarification of who actually drew 'Flippie Flink', the author of this book told Mariëtte Wolf in 2009 that the drawings were by Louis Raemaekers. She now sees the matter differently and would like to apologise to Ms Wolf. Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (2009), 188-189. Robert did still publish cartoons now and again, as a student in Brussels in the early 1930s, using the name 'RAM' or 'RMKS' (see also *Les fleurs du mâle*, 1935), and in 1950 in a British publication, which stated: 'Our cartoon is the work of [Robert Raemaekers]. It will be seen that he has inherited much of the talent of his father, Louis Raemaekers, whose cartoons during the first great war achieved so great a fame.' *The Arbitrator, Journal of the International Arbitration League* 79, no. 2. London 1950, 8.
8 - 88 'te oud en te weinig strijdlustig'. The controversy was conducted in *De Telegraaf* between 1 October 1927 and 19 November 1927; De Louter to Raemaekers, Hilversum 20 November 1927.
8 - 89 *De Telegraaf*, 4 April 1929 and 9 April 1929.

8 - 90 'Aan elke polemiek moet een einde komen. Wij hebben Dr. R. nu driemaal aan 't woord gelaten om zijn verwarde en verwarringstichtende denkbeelden voor onze lezers uit te stallen, en de eindindruk is, dat de inzender zich zelf een dienst bewijst, wanneer hij bij zijn vaardige teekenstift blijft en het schrijven over nationale en internationale politieke vraagstukken aan anderen overlaat.' "'*De Telegraaf*' en de ontstemming in Limburg', *De Tijd*, 7 December 1927, 9-10. Letter to the editor from Louis Raemaekers.
8 - 91 Mulder, *Groote Laars* (1985), 30.
8 - 92 'Manifest over de Joden-ontrechting in Duitschland'. Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 222. See also 'De Joden-ontrechting in Duitsland', *Algemeen Handelsblad*, 5 May 1933.
8 - 93 Raemaekers to H.P. Marchant, [Brussels] 10 February 1934.
8 - 94 'te scherp anti-Duits'. *Raemaekers Fights again for Democracy* (1940); Raemaekers, 'Memoires' II, 118. Raemaekers' cartoons also appeared in *Le Matin*. This newspaper had been prohibited for a time in Germany in September 1933 because it contained a cartoon that showed Germany in a bad light. *Le Matin*, 16 September 1933. For Goedemans, see also Chapter 4. For more information about *De Telegraaf* in the 1930s and about its editors-in-chief Gerrit Jan van Heuven Goedhart and Jaap Goedemans, see Stoop, *Niederländische Presse* (1978), 248-251; Corduwener, *Riemen om de kin!*, 59-71, and in particular Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 215-238.
8 - 95 A list of owners of Raemaekers' cartoons kept by his wife Jo shows that some of these refused works came into possession of Brendan Bracken (successor to Duff Cooper at the British Ministry of Information). Private collection, *Lijst van ons bekende Eigenaars van teekeningen van Louis Raemaekers*.
8 - 96 'aangezien overal de heersende opinie was: "Er komt geen oorlog!"'. Raemaekers, 'Memoires' II, 73.
8 - 97 'in een zuiverder richting te orienteeren'.
8 - 98 Led by Anton Mussert, the *Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland* [National Socialist Movement in the Netherlands, NSB] was a Dutch fascist party. It was the only political party permitted during the German occupation of the Netherlands (1940-1945) and collaborated openly with the Germans.
8 - 99 'Ik wensch door te gaan om mijn invloed te handhaven aan een blad, dat met zijn populaire uitgave respectievelijk over de 110,000 en over de 280,000 Nederlandsche gezinnen bereikt, te zamen dus weldra 400,000.' Raemaekers to H.P. Marchant, [Brussels] 10 February 1934.
8 - 100 Raemaekers had a slight stroke in December 1932 and, on medical advice, spent two months in Lugano in the Italian-speaking part of Switzerland. Raemaekers to *Action et Civilisation*, Brussels 2 January 1933.
8 - 101 See also the 'In Germany' section in Chapter 6 and the similar ideas of the German General Erich Ludendorff and Zeman, *De propaganda van de nazi's* (1966), 15-18.
8 - 102 '…unerhört[e] Geschicklichkeit und wahrhaft genialer Berechnung. An dießer feindlichen Kriegspropaganda habe auch ich unendlich gelernt.' Hitler, *Mein Kampf* 1 [1925], 193-194.
8 - 103 'für die Größe der späteren Bewegung den Boden vorzubereiten' Idem, *Mein Kampf* 2 [1927], 657.
8 - 104 Interestingly, Goebbels had probably been registered as a pupil, in about 1917, at a boys boarding school in Kerkrade, in the Dutch province of Limburg. The school was associated with the Rolduc minor seminary nearby.
8 - 105 For German war propaganda, see Lindenthal, 'Wir Barbaren', in *Mitteilungen* (2013), 149-254 and Zeman, *De propaganda van de nazi's* (1964).
8 - 106 Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936), 170-171.
8 - 107 'Ein grauenhafter, grenzenloser Haß paarte sich mit einer großen künstlerischen Begabung und einer unerschöpflichen Einbildungskraft. Raemaekers Zeichnungen hatten mehr Propagandawert als ganze Bande englischer Propagandaliteratur zusammen.' Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936), 136, 170-172.
8 - 108 'vrij naar Louis Raemaekers 1914-1918'.

8 - 109 'Uit dàt oogpunt beschouwd...'. 'Zò gezien, is de invasie toch niet eens zo'n groot succes voor de Geallieerden.' Amsterdam, NIOD, Korpershoek, 'Illegaal moppenblaadje' (1944) and Korpershoek, *Oorlog met tekenpen* (1944).
8 - 110 Raemaekers to Jacob Landau (*Jewish Daily Bulletin*), 23 October 1933. In his doctoral dissertation *Was getekend* (1987), Rinus Wagenaar examined the image of Germany presented in political cartoons in *Het Volk* and *De Telegraaf* in the period from 1932 to 1940. He analysed Raemaekers' cartoons on the basis of a number of different themes. His dissertation has unfortunately not been published but it can be consulted at the Dutch Press Museum in Amsterdam.
8 - 111 A large number of letters in Raemaekers' correspondence in the Hoover collection dates from 1932-1935. Raemaekers to Cecil and Cecil to Raemaekers, 1931; Raemaekers to Churchill and Churchill to Raemaekers, 1931-1939.
8 - 112 Raemaekers to Lord Reading, [Brussels] 29 March 1933.
8 - 113 Raemaekers to Winston Churchill, Brussels 14 September 1938 and Churchill to Raemaekers, Westerham, Kent, 19 September 1938.
8 - 114 See the appendices for a list of honorary memberships and decorations received by Raemaekers.
8 - 115 'Om zijn sterk pro-Entente-gevoelens m.i. een dubieus geval. Een handig en goed tekenaar, maar...geen groot kunstenaar.' Stukken betreffende voordrachten en toekenningen van koninklijke onderscheidingen..., 1929. NL-HaNA, OKW / Kabinet, 1918-1940, 2.14.20, inventory no. 406.
8 - 116 'Hij heeft onder den afkeer van De Telegraaf en de beschuldigingen daartegen veel geleden. Hij is lang als een landverrader beschouwd en nu nòg ondervindt hij er onaangename bejegening door. Ik geloof dat hij verdient door een decoratie te worden gerehabiliteerd. Daar komt nog deze politieke overweging bij, dat daardoor zijn positie bij De Telegraaf zal worden versterkt en daardoor het blad onder zijn invloed uit de richting van het Nationaal-Socialisme zal zijn te houden.' Various documents from February 1934 regarding the award of the decoration can be found in NL-HaNA, OKW / Kabinet, 1918-1940, 2.14.20, inventory no. 349/1934.
8 - 117 '*Betreffende Kon. onderscheiding Louis Raemaekers*', NL-HaNA, OKW / Kabinet, 1918-1940, 2.14.20, inventory no. 349/1934.
8 - 118. 'Deze dank is des te grooter, daar zijn werk geheel en al voortspruit uit zijn eigen sterke persoonlijkheid. Niet wij inspireeren hem, maar hij inspireert ons.' *De Telegraaf*, 18 February 1934.
8 - 119 'Het is de uiteindelijke rechtzetting van veel grievende valsche voorstellingen, welke berustend op intentioneele verdraaiingen, rekenende op de oppervlakkige goed(kwaad)geloovigheid van het groote publiek, even als elke laster een lang leven hebben gehad.' Raemaekers to A.R. Zimmerman (former Mayor of Rotterdam and Commissioner-General with the League of Nations), 6 March 1934. In 1934 and 1935 Raemaekers made several drawing for the frontpage of *Headway, a monthly Review of the League of Nations.*
8 - 120 'de heer Raemaeckers [*sic*] als politiek teekenaar van de Telegraaf gedurende den wereldoorlog van zich [had] doen spreken in verband met zijn zeer sterke anti-Duitsche en pro-geallieerde houding'. 'Brief van De Minister aan den Heer Minister van Buitenlandsche Zaken', NL-HaNA, OKW / Kabinet, 1918-1940, 2.14.20, inventory no. 354/1939.
8 - 121 See the appendices for a list of honorary memberships and decorations.
8 - 122 'elk politiek onderwerp wordt glad gestreken tot een luchtig, vooral niet zwaartillend tafereeltje'. Mulder, *Groote Laars* (1985), 30, 48. After 1996 Hans Mulder published as 'Hans IJsselstein Mulder'.
8 - 123 Van Weringh, 'Beeld van Duitsland' in *Nederland en het Duitse Exil* (1982), 56-58.
8 - 124 Raemaekers to McGaw, [Brussels] 29 April 1936.
8 - 125 Raemaekers to Leon Friend, Brussels 28 July 1936; Raemaekers to Garvin (*The Observer*), Lugano 26 March 1938.
8 - 126 'het oude standpunt, waarbij begrip voor Duitsland en de Duitse buitenlandse politiek gemist wordt, nog steeds wordt ingenomen'. Report by Von Rheinbaben, 11 October 1939 (translation in *Telegraaf* archive G boxes: Goedemans dossier). From Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 235.

8 - 127 Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 235.
8 - 128 De Jong, *Koninkrijk der Nederlanden* 4 (1972), 630-635. For the position of *De Telegraaf* during the Second Word War, see the section '*De Telegraaf of "het geniale spel van H.M.C. Holdert"*' in Vos, *Niet voor Publicatie* (1988), 226-249 and Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), Chapter 5, in particular about H.M.C. and Hakkie Holdert, 247-256.
8 - 129 Rothuizen, 'Gans van De Telegraaf' in *Luizen in de Pels* (1964), 11.
8 - 130 'Uw teekenstift heeft wonderen verricht en velen in dankbare vervoering gebracht. Gij hebt de kunst gediend als een meester. Al tekenend hebt gij geschiedenis geschreven, geweld gehekeld, beschaving verdedigd, recht en vrijheid helpen herstellen'. *Nieuwe Koerier*, 11 January 1938.
8 - 131 *De Telegraaf*, 10 January 1938; *Algemeen Handelsblad*, 11 January 1938. For more articles, see the National Library's website.
8 - 132 'Hij beschikt over gaven die weinigen toebedeeld zijn.... Dr. Raemaekers werkt met gemak, concipieert snel, beschikt over een paraat voorstellingsvermogen, is een meester van de mise-en-page. Hij treft zonder inspanning elke gelijkenis, typeert zijn sujetten niet alleen daarin maar ook in houding en gebaar, vindt voor elke situatie een passende gelaatsuitdrukking en schijnt even gemeenzaam met Dr. Colijn als met den Führer.' H. 'Tentoonstellingen'. *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 15 (1938), 25-26. Hendrik Colijn (1869-1944) was the Dutch Prime Minister from 1925-1926 and again in four cabinets between 1933 and 1939.
8 - 133 'van Duitsche zijde...op attent [wordt] gemaakt, dat een zestal teekeningen, waarop de persoon van Hitler in min of meer potsierlijke houdingen is uitgebeeld, van kwetsenden aard voor het betrokken staatshoofd geacht [wordt]'. 'hier in de grensstreek bestaande goede verhoudingen tot Duitschland'. The Roermond exhibition ultimately took place in 1949, with the six cartoons being among those on display. They are now held by the town's Cuypershuis museum. See Roermond, GAR *Gemeentepolitie van Roermond*, 1841-1945, inv. 259, 136: Letter from Maastricht Police Commissioner to Roermond Police Commissioner, Maastricht, 27 January 1938.
8 - 134 'door omstandigheden buiten uw en mijn schuld'. Reymer said this a few months later, at an event honouring Raemaekers in Maastricht. *Nieuwe Koerier*, 19 June 1939. Before becoming the Mayor of Roermond, Paul Johan Reymer (originally Reijmer, 1882-1952) had been the Mayor of Hilversum and the Minister of Public Works. As Mayor of Roermond he was not a success, and after the Second World War was suspected of collaboration with the occupying Germans. T. Beckers, 'Reijmers keus', *Spiegel van Roermond* 2009, 6-85.

9 THE SECOND WORLD WAR – AND RAEMAEKERS' LAST YEARS (1939-1956)

9 - 1 'Ik haat den oorlog...omdat ik weet dat Duitschland, héél Duitschland practisch gesproken, vanaf het oogenblik hunner onderwerping op 9 November 1918, van niets anders droomt dan van het oogenblik waarop het weer gereed zou zijn voor een nieuwen, en thans succesvoller sprong van het Pruisische bloeddier naar de keel van vrij Europa.'
9 - 2 Exhibition catalogue Amsterdam, *Teekeningen* (1937); Exhibition catalogue Maastricht, *Tentoonstelling Raemaekers* (1938); 'Louis Raemaekers 70 jaar: De Napoleon der politieke teekenaars', *De Telegraaf* 5 April 1939.
9 - 3 Stanford, HIA, Collection Louis Raemaekers, Biographical File: menu Taverne Royale, 5 April 1939.
9 - 4 For more about the Dutch press in the 1933-1940 period, see Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 231-233, and the works referred to in note 308.
9 - 5 'In vele groote wereld steden zyn my in koude stadhuizen en Paleizen ontvangsten bereid, die uitmunten door hun grootsch ceremonieel en officieel karakter....[maar er ligt] in de erkenning die van de geboorte-streek, van de geboorteplaats uitgaat een charme van oude herinneringen, die door niets worden overtroffen'. Louis Raemaekers to P.J. Reymer, 22 June 1939. Roermond, GAR B-207531.
9 - 6 Kemp, 'Een kunstenaarsleven', *De Nedermaas* (1938), 23-26. He also received 'a portfolio...with the coats of arms of Limburg and Roermond' [*een schrijfmap...met de Limburgsche en de Roermondsche wapens*]. *Nieuwe Koerier*, 6 June 1939. Both the portfolio and the album amicorum with the drawings are in a private collection.
9 - 7 'Limburgers huldigen "Onze Louis"', *De Telegraaf*, 5 June 1939; *Het Vaderland*, 19 June 1939; *De Telegraaf*, 19 June 1939.
9 - 8 '[Ik] zou een te prachtige prooi voor de op komst zijnde Duitsers zijn geweest.' *Gazet van Limburg*, 2 April 1949.
9 - 9 Private collection, David Lloyd George to Raemakers [*sic*], Churt (Surrey), [1939].
9 - 10 *Sunday Chronicle*, 12 November 1939.
9 - 11 *The New York Times*, 1 July 1940. During a subsequent voyage to Canada, the ship, which had left Liverpool on 29 August, was torpedoed on 30 August. One crew member died, but all the passengers and the ship itself were saved. Source: www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/36/a4296936.shtml.
9 - 12 'In die periode arriveerde ook de tekenaar Raemaekers met zijn vrouw en als oud-inwoner van Roermond richtte hij zich tot mij om hem een beetje te gidsen.' Nicolas, *Werk is mijn redding* (2011), 38. Joep Nicolas (1897-1972), one of a family of Roermond glass workers, lived in the United States from 1939 to 1958. His best-known creation are the windows in the Oude Kerk in Delft (1958-1972). He had a relationship with Gisèle van Waterschoot van der Gracht (1912-2013), to whom he wrote love letters from the United States.
9 - 13 *Life Magazine* (1939), 49-50.
9 - 14 Private collection, 'Letter Duff Cooper to Louis Raemaekers', 6 June 1940.
9 - 15 The *New York Herald Tribune* published a pamphlet entitled *Raemaekers Fights again for Democracy* (1940); *Gazet van Limburg*, 2 April 1949.
9 - 16 Endell, *Weltkrieghetze* (1942), 53.
9 - 17 Exhibition catalogue New York, *Cartoons* (1940); Exhibition catalogue New York, *There Will Be No War* (1941).
9 - 18 'om zoo goed als geheel buiten het mondaine ge-doe van New York te zijn.' 'Het heeft mij gedeprimeerd en ik ben tot de conclusie gekomen om niets meer te doen, tenzij de politieke omstandigheden hier totaal veranderen....Het is wel hard voor mij geweest, hiertoe te moeten decideren. Doch ik kom er wel overheen...' 'Moge dat nieuwe jaar de oplossing brengen, d.w.z. de vernietiging van Hitler [en] Hitlerisme met "alles waß da d'rüm und d'ran bammelt" zooals ze in de hoofdstad van die boeven-bende zeggen.... Die heele geperverteerde en geprussifieerde natie moet voorgoed onschadelijk worden gemaakt...'. Private collection, Raemaekers to Freddie and Lout Sandberg, [Mamaroneck NY 1 December 1941].

9 THE SECOND WORLD WAR – AND RAEMAEKERS' LAST YEARS (1939-1956)

9 - 19 'I do not hate the Germans', *Time Magazine*, 30 September 1940.
9 - 20 'War-Maker Raemakers [*sic*]', *Social Justice*, 23 September 1940, 9.
9 - 21 Raemaekers to Winston Churchill, Mamaroneck NY, 29 November 1945.
9 - 22 Raemaekers wrote to Churchill asking for his help in getting back his Brussels home, which had been commandeered by both the Germans and the British. Private collection, Raemaekers to Winston Churchill and Winston Churchill to Raemaekers, 1945.
9 - 23 M. Schneider and Hemels, *Nederlandse Krant* (1979), 341. After the war, Hakkie Holdert received a ten-year prison sentence and was deprived of his Dutch citizenship. He died in Caracas in July 1988. For the final period of the war, see also Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 300-306.
9 - 24 '"Voor Volk en Vrijheid" / "Voor Land en Vorst": Een welkomstgroet van een oud-medewerker'. Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf* (2009), 328-348.
9 - 25 'gezien het feit, dat de heer Raemaekers, en in het bijzonder zijn vader, in onze stad nogal omstreden figuren zijn geweest'. Roermond, AGM, Louis Raemaekers collection, *Commissie van Toezicht* to Municipal Executive (1948). See also Schoolmeesters, 'Pleidooi', *Maas- en Roerpost* (1980), Munnix, 'Louis Raemaekers', *Spiegel van Roermond* (1999), and reports on the exhibition in various daily and weekly newspapers, see the appendices. (The museum is now known as the 'Cuypershuis'.)
9 - 26 Hilversum, *Beeld en Geluid, Polygoon Journaal*, RVD-number: 099-229.
9 - 27 The exhibition lasted two weeks and there were a total of more than 600 visitors. Roermond, CHR, Louis Raemaekers collection, Smeets, *Verslag Tentoonstelling* (1949).
9 - 28 'in de toekomst in het museum een zo waardig mogelijke plaats te geven'. Roermond, CHR, Louis Raemaekers collection, Municipal Executive to Louis Raemaekers, 31 March 1949.
9 - 29 'groot strijder voor recht en waarheid'. From the inscription on Raemaekers' gravestone. Besides reports in dozens of national and regional Dutch newspapers, there were also reports in *Le Monde* (F), 28 July 1956; *Le Figaro littéraire* (F), 28 August 1956; *Het Laatste Nieuws* (B), 27 July 1956; *The Hindu* (IN), 5 August 1956; *Herald Tribune* (US), 27 July 1956.
9 - 30 *De Telegraaf*, 27 July 1956, 7. Doorenbos does not say a word here about the illustrations for *Flippie Flink*.

10 THE SIGNIFICANCE OF RAEMAEKERS FOR ALLIED PROPAGANDA

10 - 1 'Geen Hollandsch teekenaar – en slechts een zeer enkel buitenlandsch – heeft een arsenaal, als het zijne voorzien.' C. Veth, 'Raemaekers bij Buffa', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 273.
10 - 2 Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 297.
10 - 3 An interesting analysis is given in a chapter on Louis Raemaekers that the author only came across after this book had been completed: Vatin, *Voir et montrer la guerre: Images et discours d'artistes en France (1914-1918)* (2013), 121-153.
10 - 4 *Het Toppunt der Beschaving* (1914) and *The "Land & Water" Edition of Raemaekers' Cartoons* (1916/17) included not only newspaper cartoons but also ones that he had drawn especially for those publications. All the cartoons that appeared in *De Telegraaf* can be viewed at www.louisraemaekers.com. *De Telegraaf* is available in its entirety on the website of the National Library of the Netherlands.
10 - 5 See, for example, Chapter 1 'The Political Cartoon' and Chapter 3 'Analysis of Cartoons' in Press, *Political Cartoon* (1981), 11-33, 50-80, and Langeveld, 'Political Cartoons', *International Journal of Political Education* (1981).
10 - 6 The number of times that these subjects are presented in cartoons in *De Telegraaf* is as follows: a.: 20; b.: 216, of which 57 as a villain, 14 as stupid, 25 as a loser, 9 about war loans, 32 about peace proposals, 33 about attitude to allies, 17 about attitude to the Netherlands; c.: 28; d.: 77, of which 14 about neutrality, 18 over about pro-German Dutch people, 8 about smuggling; e. 78, about France: 16, about Britain: 21, about Russia: 25, about other countries: 16; f.: 52. Elaborated versions of sketches from the front: 15.
10 - 7 Peterson, *Propaganda* (1968), 41-42.
10 - 8 Buchanan, *European Propaganda* (1935), 234.
10 - 9 Raemaekers followed a standard formula: 'the Kaiser was portrayed as a monster, the Crown Prince as a weak, treacherous, contemptible wretch'. Peterson, *Propaganda* (1968), 42. The historian W.A. Coupe divides political cartoons into three categories: 'descriptive', 'laughing satirical' and 'destructive satirical', with the cartoons described here falling into the third of these categories. Coupe, 'Observations', *Comparative Studies* (1969), 79-95. See also Press, *Political Cartoon* (1981), 75-78.
10 - 10 See also Horne & Kramer, *German Atrocities* (2001), 299-300.
10 - 11 'in dagbladen blijven prenten vóór alles journalistieke produkten: de begrijpelijkheid heeft voorrang op artistieke expressie en gecompliceerdheid'. Langeveld, *Politiek per prent* (1989), 58.
10 - 12 'Raemaekers is onder onze spotprentteekenaars zeker de vindingrijkste. Het is aardig op te merken aan hoe velerlei gedachtenspheren, landen, tijden, literaturen, vakken, hij de voorstellingen voor zijn prenten ontleent: een paar woorden uit een straatdeun zijn hem evengoed als een toneelstuk uit de oude doos of de bijbel; hij is in het oude Egypte evenzeer thuis als in de astronomie of in Amsterdam's straten en het is alsof het vinden van een beeld, dat hem dienen kan, hem niet de minste moeite kost. En een goed onderschrift, met een woordspeling, een goede, zelfs enigszins literaire grap vindt hij even gemakkelijk.' *Algemeen Handelsblad*, 5 February 1913.
10 - 13 This section makes use of Mulder, 'Politieke spotprent' in *NKJ.* (1977), 197-201, and Langeveld, 'Political Cartoons', *International Journal of Political Education* (1981), 362-363. For symbolic imagery, particularly regarding war, see also Gombrich, 'Cartoonist's Armory', *Meditations* (1985); Holsten, *Allegorische Darstellungen des Krieges* (1976), and Bruckner, *Art against War* (1984).
10 - 14 'die haar kracht in de eerste plaats hierin zoekt, om in de taal van symbolen en allegorieën uitdrukking te geven aan het denken der menschen, in meer algemeenen zin, over den gruwel die oorlog heet.' Hahn, 'Kunst in Machine', *Socialistische Gids* (1916), 9.
10 - 15 Raemaekers uses these symbols in some 300 cartoons, subdivided as follows: a.: 258; b.: 21; c.: 17; d.: 29; e.: 26; f.: 11; g.: 12; h.: 10. In 71 cartoons, he makes use of labels or headings to clarify his intention; more than 100 cartoons can be assigned to more than one category. Before and after the war, he occasionally made use of a theme from painting or from nursery rhymes.
10 - 16 The figure of Brother Jonathan had fallen almost entirely out of use in the United States after 1870. In 1915 he reappeared in a drawing by Bernard Partridge for *Punch*, having now become the

same figure as Uncle Sam. Press, *Political Cartoon* (1981), 218. For Uncle Sam, see also pp. 218-222, 229-231.

10 - 17 *Drawing the line* (2009), Chapter 1.

10 - 18 Gombrich, 'Cartoonist's Armory', *Meditations* (1985), 140.

10 - 19 *Drawing the Line: using cartoons as historical evidence.* Eds Scully & Quartly (2009), Chapter 1.

10 - 20 *The Great War: a Neutral's Indictment* (1916), xvii.

10 - 21 Press, *Political Cartoon* (1981), 74.

10 - 22 Plum, *Die Karikatur im Spannungsfeld* (1998), 92.

10 - 23 The theme of 'Death in the visual arts has been the rewarding subject of many studies. In a Raemaekers context, one can refer to Hilkhuijsen, 'De tekenpen als wapen van neutraal Nederland' in *Armamentaria* 39 (2004), 76-106. For a description of 'Harvest Month 1914', see Chapter 4. Holsten deals with the theme of Death as the Grim Reaper in the 'Variante Schnitter Tod' section of *Allegorische Darstellungen* (1976), 105-106, illus. 362-374.

10 - 24 Plum, *Die Karikatur im Spannungsfeld* (1998), 164-168.

10 - 25 'Der Kaiser als Tod, Deutschland als Totengerippe war ein häufig wiederkehrendes Motiv, wobei die Alliierten symbolisch als „Das Leben" dargestellt, über den Tod siegten.' Wanderscheck, *Weltkrieg und Propaganda* (1936), 171.

10 - 26 The *danse macabre* (Dance of Death) is a centuries-old theme to which countless studies have been devoted. *Der Tod und das Mädchen* is also a familiar theme in art, literature and music, for example in Schubert's lied of that name.

10 - 27 *New York Times*, 18 November 1916.

10 - 28 'The latest: "Onderzeeboot tegen non-combattant"'. *De Telegraaf*, 3 February 1915. Unrestricted submarine warfare meant that German U-boats would sink without warning any vessel belonging to an enemy country that they came across.

10 - 29 Raemaekers' wife Jo came from a Remonstrant family. His children were not baptised, and neither Louis and Jo nor their children were married in church. Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 5 July 1983 and 3 August 1983.

10 - 30 Wageningen, CA, Bevolkingsregister (1900-1920).

10 - 31 'Het gezin van Raemaekers behoort tot de roomsch-katholieke religie. Ofschoon onze artist nooit met de kerk gebroken heeft en nog waardeert wat de roomsche godsdienst z.i. voor moois en goeds in zich heeft, behoort hij toch niet meer tot wat men gewoon is de "kerkschen" te noemen.' *Nieuws voor den Dag voor Nederlandsch Indië*, 8 February 1916.

10 - 32 Raemaekers' use of biblical symbols to express his views about Germany was not always appreciated. The architect Pierre Cuypers – a Catholic and also from Roermond – wrote to him (P.H.J. Cuypers to Raemaekers, Roermond April 1915) expressing his indignation at a cartoon showing the Adoration of the Magi (*De Telegraaf*, 25 December 1914), which Raemaekers had used 'to chastise the shameful attitude of the German Kaiser' [*om de schandelijke houding van den Duitsche keizer af te straffen*]. For Albert Hahn's use of Christian elements, see the chapter on 'Het politieke Christendom en de kapitalistische orde' in Van Weringh, *Albert Hahn* (1969), 184-227.

10 - 33 Gen. 4: 3-7.

10 - 34 Tromp and De Ruyter were heroic Dutch admirals of the seventeenth century.

10 - 35 This is the Dutch equivalent of 'a bird in the hand is worth two in the bush'.

10 - 36 For the relationship between cartoon and text, see Langeveld, 'Political Cartoons', *International Journal of Political Education* (1981), 349, where he expresses the general opinion 'the less text there is, the better the print'. When a cartoon from *De Telegraaf* later appeared in a British newspaper or other publication, the Dutch title and caption were not always translated literally; rather, they were often updated or adapted to a situation more recognisable by the reader. The English edition of this book uses the original *English* titles as far as possible.

10 - 37 'Zie Landgenoot op deze Flesch
Gaat Hollands Vrijheid, maar ik lesch
(de Prijs is hoog doch niet te duur)
daar voor uw Dorst naar Hoog-Kultuur.'

10 - 38 Langeveld, 'Political Cartoons', *International Journal of Political Education* (1981), 364.

10 - 39 The Kaiser is shown offering a howitzer shell in reference to the 'Big Bertha' howitzer; Franz Joseph a Škoda howitzer used to fire such shells; and the Sultan is armed with a Turkish scimitar. I am grateful to Jan Dewilde of the In Flanders Fields Museum (Ypres) for the information he provided.

10 - 40 *The "Land & Water" Edition of Raemaekers' Cartoons*. Part 8 [1916], 190.

10 - 41 Westwood, *Modern Caricaturists* (1932), 56, 66.

10 - 42 'Hij had een missie, hij was geobsedeerd'. Interview Cornelieke Lagerwaard with Ms F.L. Sandberg-Raemaekers, 5 July 1983.

10 - 43 Buchanan, *European Propaganda* (1935), 233. See also Wanderscheck, *Höllenmaschinen* (1940), 20.

10 - 44 'In zijn vaak erg felle tekeningen zijn het voornamelijk de gelaatsuitdrukkingen, de gezichten, die vertellen wat hij zeggen wilde'. F.L. Sandberg-Raemaekers quoted in Van Heiningen, *Watersnood van 1926* (1985), 204.

10 - 45 Gombrich, 'Cartoonist's Armory', *Meditations* (1985), 138-139.

10 - 46 Press, *Political Cartoon* (1981), 19.

10 - 47 'Hij is geboren in Roermond, in Limburg, waar zijn vader redacteur en uitgever was van het éénige liberale blad *De Volksvriend*. ... De pastoors preekten in de kerk tegen *De Volksvriend*, en het lezen van dit blad werd als ketterij en zonde beschouwd. De woede van de clericalen tegen het blad, en daardoor ook tegen den persoon van zijn vader hebben Raemaekers als jeugdige scholier reeds tot verzet en verontwaardiging gebracht, en zijn kunst de bitterheid en het echt "cri du coeur" gegeven, die thans nog zijne wereldberoemde serie "Het Toppunt der Beschaving" kenmerken.' Henri Borel, 'Louis Raemaekers', *Bataviaasch Nieuwsblad*, 18 December 1915.

WII - 1 Sigurd von Ilsemann (1884-1952), *Der Kaiser in Nederland. Aantekeningen van de laatste vleugeladjudant van Keizer Wilhelm II uit Amerongen en Doorn* (Baarn 1968) 46. Von Ilsemann's diaries were published in two parts, and in both German and Dutch. The titles of the German editions are *Der Kaiser in Holland*, *Amerongen und Doorn 1918-1923* (Munich 1967) and *Der Kaiser in Holland. Aufzeichnungen aus den Jahren 1924-1941. Monarchie und Nationalsozialismus* (Munich 1968). References in this article are to the Dutch editions.
WII - 2 Wilhelm II was in fact already on Dutch territory. On compassionate grounds, the government had allowed him to wait at Eijsden station until it reached its decision.
WII - 3 Wilhelm I (1797-1888) was King of Prussia from 1861 to 1888 and the first German Kaiser from 1871 to 1888.
WII - 4 Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen (1815-1898) was Prime Minster of Prussia and from 1871 Chancellor of the German Empire.
WII - 5 Alfred, Count von Schlieffen (1833-1913) was a general (later a field marshal) who served as chief of the German General Staff from 1891 to 1905. The Schlieffen Plan involved the invasion of France via Belgium and the southernmost Dutch province of Limburg.
WII - 6 Paul von Hindenburg (1847-1934) was from 1916 to 1918 one of the supreme commanders of the German army, holding the rank of field marshal. He later became the second President of Germany. Erich Ludendorff (1865-1937) was a German general and politician. He became a prominent nationalist leader who, despite knowing it to be a fiction, propagandised the 'stab-in-the-back myth' [*Dolchstoßlegende*] and was involved in failed coup attempts.
WII - 7 Walter Görlitz, *Regierte der Kaiser? Kriegstagebücher, Aufzeichnungen und Briefe des Chefs des Marine-Kabinetts Admiral Georg Alexander von Müller 1914-1918* (Munich 1990) 53, 55, 67, 97.
WII - 8 The 23 albums form part of the collection of photos held at Huis Doorn and can be accessed via the image database (www.huisdoorn.nl: photo gallery), inventory numbers HuDF-EW01 to HuDF-EW23).
WII - 9 Ariane de Ranitz and Jan Dewilde, *Louis Raemaekers (1869-1956): oorlogsgetuige 1914-1918* (Ypres 2009) 34.
WII - 10 'Lusitania' refers to the British liner torpedoed by a German U-boat in 1915. Edith Cavell is a British nurse shot by the Germans in Brussels for having sheltered Allied soldiers and assisted them to escape to the Netherlands.
WII - 11 Huis Doorn, inventory numbers HuDF-3091. 'Lusitania, 1150 victims' 'Peoples, remember! There are the victims, and here is the murderer!!'
WII - 12 Woodrow Wilson (1856-1924) was President of the United States from 1913 to 1922.
WII - 13 Philipp Scheidemann (1865-1939) was a social democrat member of the Reichstag, the German parliament.
WII - 14 Von Ilsemann (1968) 44.
WII - 15 Von Ilsemann (1968) 46.
WII - 16 Jan Bank, 'Der Weg des Kaisers ins Exil', in Hans Wilderotter et al., *Der letzte Kaiser. Wilhelm II. im Exil* (Berlin 1991) 106-107.
WII - 17 Elisabeth, Countess Aldenburg Bentinck (1892-1971) married Von Ilsemann in 1920.
WII - 18 Von Ilsemann (1968) 52 and 53.
WII - 19 For example, John C.G. Röhl, *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund* (Munich 2008); Christopher M. Clark, *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power* (London 2009); Christopher M. Clark, *The Sleepwalkers. How Europe went to war in 1914*, London 2012.
WII - 20 'Fünf Erdteile forderten den Abgang eines einzigen Mannes. Ein Krieg, der fälschlich als seine Wille galt….' Emil Ludwig, *Wilhelm der Zweite* (Berlin 1926) 460.
WII - 21 Christopher M. Clark, *Kaiser Wilhelm II. A Life in Power* (London 2009) 359 ff.
WII - 22 Von Ilsemann (1968) 58. Theobald von Bethmann Hollweg (1856-1921), German Chancellor from 1909 to 1917. Alfred von Tirpitz (1849-1930), Admiral of the Imperial navy until 1916.

WII - 23 Von Ilsemann (1968) 115. It should be noted, however, that young saplings also counted as 'trees'.
WII - 24 Von Ilsemann (1968) 152.
WII - 25 Sylvia Andler, "'…ein neues Deutsches Reich unter mir erobern", Politische Verbindungen und Verbündete des Kaisers im Exil' in Hans Wilderotter et al., *Der letzte Kaiser. Wilhelm II. im Exil* (Berlin 1991) 147.
WII - 26 J.B. Kan (1873-1947) was Minister of the Interior and Agriculture from 1926 to 1929; acting Minister of Education, Arts and Sciences from 19 November 1927 to 10 February 1928; member of the Council of State from 1931 to 1947.
WII - 27 Children, kitchen, church.
WII - 28 Andler 147.
WII - 29 Von Ilsemann (1969) 179.
WII - 30 Von Ilsemann (1968) 149, 184-187 and 213.
WII - 31 Now in the Corfu Archaeological Museum in Corfu City.
WII - 32 Kaiser Wilhelm II, *Studien zur Gorgo* (Berlin 1936).
WII - 33 The original dates from about 1345 BC and is held by the Neues Museum in Berlin.
WII - 34 Kaiser Wilhelm II, *Vergleichende Geschichtstabellen von 1878 bis zum Kriegsausbruch 1914* (Leipzig 1921) [Comparative Historical Tables from 1878 until the Outbreak of War in 1914].
WII - 35 'Was unsere Feinde über mich sagen, ist mir gleichgültig. Ich erkenne sie als Richter über mich nicht an. … Gott ist mein Zeuge, daß ich immer das Beste für mein Land und mein Volk gewollt habe…Das Wohl meines Volkes und meines Reiches war das Ziel meines Handelns'. Kaiser Wilhelm II, *Ereignisse und Gestalten aus den Jahren 1878-1918* [Events and Figures in the Years 1878-1918] (Berlin 1922) 287.
WII - 36 'Die gewissenloser Hetzer [meaning the leaders of the socialist movement] sind die wahrhaft Schuldigen an dem völligen Zusammenbruche Deutschlands'. Kaiser Wilhelm II, *Ereignisse*, 289. Max von Baden (1867-1929) was a general and (in 1918) the last Chancellor of the German Empire.
WII - 37 Liesbeth Ruitenberg, 'De Duitse keizer Wilhelm II en de Franse stad St. Quentin' in *De Grote Oorlog. Kroniek 1914-1918*, 7 (Soesterberg 2005) 74-97.
WII - 38 '…zu dem von Gott geschenkten gewaltigen Sieg mit den Worten Kaiser Wilhelms des Grossen: Welch eine Wendung durch Gottes Fügung. In allen deutschen Herzen erkling der Choral von Leuthen, den die Sieger von Leuthen des großen Königs anstimmten: Nun danket alle Gott. Wilhelm I.R.' *Friedrich Wilhelm Prinz von Preußen, Das Haus Hohenzollern 1918-1945*, Munich/Vienna 1985. At the Battle of Leuthen (or Lissa) during the Seven Years War, Frederick the Great's forces defeated the much larger Austrian army in 1757.
WII - 39 The officer's widow donated the glass negative to Huis Doorn, where it now forms part of the photographic collection (Huis Doorn, inventory numbers HuDF-G06).
WII - 40 'Sollte Gottes Rathschluß mich dieser Welt abberufen zu einer Zeit, da in Deutschland das Kaisertum noch nicht wieder erstanden, d. h. eine nicht monarchische Staatsform noch vorhanden ist, so ist es mein fester Wille, da ich im Exil in Doorn zur ewigen Ruhe eingehe, auch in Doorn provisorisch beigesetzt zu werden'. 'Die Feier schlicht, einfach, still, würdig. Keine Deputationen von zu Hause. Keine Hakenkreuzfahnen. Keine Kränze'. Louis Ferdinand Prinz von Preußen, *Im Strom der Geschichte* (Frankfurt am Main/Berlin 1991) 284.
WII - 41 Clark 357-358.
WII - 42 Louis Ferdinand 284-285.
WII - 43 Von Ilsemann (1969) 333. Unlike Huis Doorn itself and the surrounding park, the mausoleum is the property of the Hohenzollern family.
WII - 44 Hans Wilderotter, 'Haus Doorn. Die verkleinerte Kopie eines Hofstaats', in Hans Wilderotter and Klaus-D. Pohl, *Der letzte Kaiser. Wilhelm II. in Exil* (Munich 1991) 119.
WII - 45 Friedhild den Toom, *Wilhelm II in Doorn* (Doorn 2007) 63.
WII - 46 Den Toom 63-64.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

ABBENHUIS, Maartje M. *The art of staying Neutral. The Netherlands in the First World War, 1914-1918.* Amsterdam (Amsterdam University Press) 2006.

ADAM, Pearl (ed.). *International Cartoons of the War.* London (Chatto & Windus) 1916.

AITKEN, William M. (Lord Beaverbrook). *Men and Power 1917-1918.* London (Hutchinson) 1956.

ALBIG, William. *Modern public Opinion.* New York [etc.] (McGraw-Hill) 1956. [https://archive.org/details/modernpublicopin00albi]

ALLEN, Tony. *The Cartoons of Louis Raemakers, 1914-1918*. York (Holgate) 1999.

ANDRIESSEN, J.H.J. *De andere waarheid. Een andere visie op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog 1914-1918.* Third revised edition. Soesterberg (Aspekt) 2007 (ed. princ. 1998).

ANDRIESSEN, J.H.J. *Historici en hun hardnekkige mythes over de Eerste Wereldoorlog.* Soesterberg (Aspekt) 2013.

ANGELL, Norman. *The Public Mind.* London (Noel Douglas) 1926.

ARNOLD, Fritz. *Honderd karikaturen uit Simplicissimus uit de jaren 1896-1914: een tentoonstelling van het Goethe-Institut te Amsterdam van 4-21 november 1981* (exh. cat. Goethe-Institut Amsterdam). Amsterdam (Goethe-Institut) 1981.

ASQUITH, Cynthia. *Diaries 1915-1918.* London (Hutchinson) 1968.

AVENARIUS, Ferdinand. *Das Bild als Narr. Die Karikatur in der Völkerverhetzung: was sie assagt und was sie verrät.* Munich (Callwey) 1918.

B. [Paul **BUSCHMANN**]. 'London: Exhibition of War Cartoons by Louis Raemaekers [...]'. *Onze Kunst* 29 (1916), 57-58.

B., P. [Paul **BUSCHMANN**]. 'London: The second Exhibition of War Cartoons by Louis Raemaekers [...]'. *Onze Kunst* 31 (1917), 147.

BASCHWITZ, K. 'Pers, propaganda, openbare mening, reclame' in *Een bundel opstellen [...] aangeboden aan professor dr. Kurt Baschwitz [...].* Leiden (Stenfert Kroese) 1956, 325-344.

BECKERS, T. 'Reijmers keus. De pijnlijke neergang van een burgemeester in oorlogstijd' in *Spiegel van Roermond, jaarboek voor Roermond* 17 (2009), 6-85. Roermond (Stichting Rura).

BEERBOHM, Max. *Fifty Caricatures*. London (William Heinemann) 1913.

BENEZIT, Emmanuel. *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs, et graveurs.* Paris (Gründ) 1976.

BERKO, P. & V. *Dictionary of Belgian Painters born between 1750 & 1875.* Brussels (Laconti) 1981.

BERKVENS, A.M.J.A., H.J.J.M. **VAN DER BRUGGEN** & R.M.L.M. **MAGNEE** (eds). *Rechtspraak in Roermond: van Soeverein Hof van Gelre tot Rechtbank Limburg (1580-2012).* Hilversum (Verloren) 2013.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

BERNARD, Linda & Olga **DUNLOP**. 'Register of the Louis Raemaekers Papers and Artwork'. Hoover Institution Archives, 2003.

BERNARDINI-SJOESTEDT, Leonie. 'Louis Raemaekers. The Arch Enemy of the Kaiser'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 775-780.

BIJL DE VROE, Fusien. *De schilder Jan Veth (1864-1925): chroniqueur van een bewogen tijdperk.* Amsterdam (Thomas Rap) 1987.

BLOK, D.P. et al. (eds). *Algemene geschiedenis der Nederlanden.* 15 Parts. Haarlem (Fibula-Van Dishoeck) 1977-[1983].

BLOK, P.R. 'De Stuers' muurteekeningen in het Leidsche Academiegebouw'. *Eigen Haard* 45 (1919), 594-596.

BLUM, André. 'La Caricature de guerre à l'étranger'. *Gazette des Beaux-Arts* 63 (1921), [159]-174.

BOS, L. 'Van vitalisme via ontdekking van virussen naar biotechnologie'. *Gewasbescherming* 31 (2000), 109-113.

BOUDIER-BAKKER, Ina. *De klop op de deur*. Amsterdam (P.N. Kampen & Zoon) 1930.

BRANTS, Chrisje & Kees. *Velden van weleer: Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam (Nijgh en Van Ditmar) 2014.

BRITTAIN, Vera. *Chronicle of Youth: the War Diary 1913-1917*. Ed. Alan Bishop. New York (Morrow) 1981.

BROERSMA, Marcel. 'Botsende stijlen. De Eerste Wereldoorlog en de Nederlandse journalistieke cultuur'. *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 2 (1999) 2, 40-69.

BRUCKNER, D.J.R. et al. *Art against War: 400 Years of Protest in Art.* New York (Abbeville Press) 1984.

BRYANT, Mark. 'The Man with the Poison Pen'. *History Today*. 56 (2006) 11.

BRYCE, James et al. (eds). *The Bryce Report. Report of the Committee on alleged German Outrages.* London (H.M. Stationery Off.) 1915.

BUCHANAN, Albert R. 'European Propaganda and American Public Opinion 1914-1917' (diss. Stanford University) 1935.

BUITENHUIS, Peter. *The Great War of Words. British, American and Canadian propaganda and fiction, 1914-1933*. Vancouver (UBC Press) 1987.

BUNING, L. 'Kips, Jan Hendrik (1862-1942)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 1. The Hague (Nijhoff) 1979, 297-298.

CAHALAN, Peter. *Belgian Refugee Relief in England during the Great War.* New York (Garland) 1982.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

CARCO, Francis. *Les Humoristes*. Paris (Librairie P. Ollendorff) [1921], 53.

CATE, Phillip D. & Susan **GILL**. *Théophile Alexandre Steinlen: Catalogus.* Layton, UT (Gibbs M. Smith) 1982.

CHURCHILL, Winston S. *Thoughts and Adventures*. London (Odhams Press Limited) [1948]. Essay 'Cartoons and cartoonists' has been published earlier in *The Strand magazine* 81, (June 1931), 486.

CLARK, Christopher. *The Sleepwalkers: How Europe went to War in 1914.* London (Allen Lane) 2012.

CLINGE DOORENBOS [J.P.J.H.] *Zingend door het leven.* Amsterdam (Strengholt) [1948].

COHEN, Alexander. *Van anarchist tot monarchist.* Amsterdam (Van Oorschot) 1961. [www.dbnl.org/tekst/cohe002vana01_01]

***Colijn in de caricatuur**. 100 uitgezochte caricaturen met een voorwoord van Dr. Colijn zelf.* Baarn (Bosch & Keuning) [1936].

CONRAD VON HÖTZENDORFF, Franz. *Aus meiner Dienstzeit, 1906-18.* 5 Parts. Wenen (Rikola) 1921-1925.

CORDUWENER, Jeroen. *Riemen oom de kin!: biografie van Mr.Dr. Gerrit Jan van Heuven Goedhart* (diss. University of Groningen). Amsterdam (Bert Bakker) 2011.

COUPE, W.A. 'Kaiser Wilhelm II and the Cartoonists'. *History Today* 30 (1980), 16-22.

COUPE, William A. 'Observations on a Theory of political Caricature'. *Comparative Studies in Society and History* 12 (1969), 79-95.

CREEL, George. 'Raemaekers – Man and Artist'. *The Century Magazine* (1917), 256-259.

CREEL, George. *How we advertised America [...].* New York-London (Harper & Bros.) 1920.

CRUTTWELL, C.R.M.F. *A History of the Great War 1914-1918.* London [etc.] (Granada) 1982 (ed. princ. 1934).

CULL, Nicholas. 'Raemakers, Louis (1869-1956)' in *Propaganda and Mass Persuasion: a historical Encyclopedia, 1500 to the Present.* Eds. Nicholas J. Cull, David Culbert & David Welch. Santa Barbara, CA (ABC-CLIO) 2003, 334.

CUMYN, Alan. *The Sojourn*. Toronto (McClelland & Stewart Ltd.) 2003.

DARRACOTT, Joseph & Belinda **LOFTUS**. *First World War Posters.* London (Imperial War Museum) 1981 (ed. princ. 1972).

DAWSON, Coningsby. *Living Bayonets a Record of the Last Push*. Norwood MA, USA (The Plimpton Press) 1919.

DE BOTH, Saskia. *De verbeelders: Nederlandse boekillustratie in de twintigste eeuw.* Nijmegen (Vantilt) 2014.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

DE BOTH, Saskia. *Prentenboeken, ideologie en illustratie, 1890-1950.* Amsterdam (Ludion) 2003.

DE JONG, E. et al. (eds). *Het Rijksmuseum. Opstellen over de geschiedenis van een nationale instelling. Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 35. Weesp (Fibula-Van Dishoeck) 1985.

DE JONG, L. *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.* Part 4: Mei '40 - maart '41. The Hague (Nijhoff) 1972.

DE LA SIZERANNE, Robert. 'La caricature et la guerre I'. *Revue des Deux Mondes* (1916), [481]-502.

DE LA SIZERANNE, Robert. 'La caricature et la guerre II'. *Revue des Deux Mondes* (1916), [806]-841.

DE LOOS-HAAXMAN, J. *Verlaat Rapport Indië. Drie eeuwen westerse schilders, tekenaars, grafici, zilversmeden en kunstnijveren in Nederlands-Indië.* The Hague (Mouton) 1968.

De oorlog en de Duitsche propaganda. *Het oordeel van een Zwitser over Duitschland's plannen als door Duitschers zelven onthuld.* In het Nederlandsch overgezet door Mr. W. de Veer. London (Thomas Nelson & Sons) [ca. 1915].

DE RANITZ, Ariane. 'Beter een levende Duitscher dan een doode Hollander??: controverse over een tekening van Louis Raemaekers'. *Het Oog in 't Zeil* 3 (1986), 27-33.

DE RANITZ, Ariane. '"Met een pen en een potlood als wapen". Louis Raemaekers (1869-1956), schets van een politiek tekenaar' (diss. University of Amsterdam) 1989.

DE RANITZ, Ariane. 'Raemaekers, Louis (1869-1956)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 3. The Hague (Nijhoff) 1989. [www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata]

DE RANITZ, Ariane & Jan **DEWILDE**. *Louis Raemaekers 1869-1956. Oorlogsgetuige 1914-1918.* Issued at the exhibition of the same name in the In Flanders Fields Museum from 24 October 2009 until 3 January 2010. Ieper (In Flanders Fields) 2009.

DE RIDDER, André. 'Het toppunt der beschaving door Louis Raemaekers'. *De Vlaamsche Stem*. Brussels 19 March 1915.

DE ROODT, Evelyn. *Oorlogsgasten. Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog.* Zaltbommel (Europese Bibliotheek) 2000.

DE SCHAEPDRIJVER, Sophie. *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Antwerp/Amsterdam (Atlas) 1997.

DE VALK, J.P. 'Katholiek en liberaal te Roermond in de negentiende eeuw. Twee momentopnamen: 1857/1858-1874/1875' (master thesis Radboud University Nijmegen) 1971.

DEKKER, Stijn. 'Aan den rand van den ondergang. Pers, politiek en neutraliteit rond de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog' (master thesis Utrecht University) 2010. [http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/179798]

DEMM, Eberhard. *Der Erste Weltkrieg in der internationalen Karikatur.* Cologne (Fackelträger) 1988.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

DEN HERTOG, Johan & Samuël **KRUIZINGA** (eds). *Caught in the Middle. Neutrals, Neutrality and the First World War*. Amsterdam (Amsterdam University Press) 2011.

DEREZ, Mark (ed.). *Leuven brandt 25-26 augustus 1914* (exh. cat. University Library Leuven). Leuven (Balder) 1989.

DIEPENBROCK, Alphons. *Verzamelde geschriften van Alphons Diepenbrock bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser in samenwerking met Thea Diepenbrock.* Utrecht (Het Spectrum) 1950.

DODSWORTH, Jack. 'British animated Cartoons'. *The Bioscope*. London (Ganes) 1918, 108.

DOOIJES, Dick & Pieter **BRATTINGA**. *A History of the Dutch Poster 1890-1960*. Amsterdam (Scheltema & Holkema) 1968.

DOWSING, William. *War Cartoon Sonnets: being Sonnets based on Louis Raemaekers' War Cartoons.* 6 Parts. Sheffield (J.W. Northend) 1917/1918.

'**A Dutchman's Wartime Cartoons**'. *Life* 6 (1939) 18, 48-50.

ECONOMIST. *Tijdschrift voor alle standen tot bevordering van volkswelvaart door verspreiding van eenvoudige beginselen van staatshuishoudkunde*. Amsterdam (Gebhard) 1875.

EDGAR, William C. 'A Master of pictorial Irony'. *The Bellman* 19 (1915), 208.

ELOUT, C.K. 'Nederlandsche caricaturisten'. *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* 2000 (1915), 12-13.

ENDELL, Fritz. *Weltkriegshetze der U.S.A.-Presse in Schlagzeilen und Zerr-bildern.* Munich-Berlin (Lehmann) 1942.

ENDT, Friso (ed.). *Weet je nog wel ... Een boek vol pluche en pleizier (1900-1928).* Amsterdam (De Bezige Bij) 1957.

EVANS, Suzanne. *Mothers of Heroes, Mothers of Martyrs: World War I and the Politics of Grief.* Montreal (McGill-Queen's) 2007.

EVERSDIJK, Nicole P. *Kultur als politisches Werbemittel: ein Beitrag zur deutschen kultur- und pressepolitischen Arbeit in den Niederlanden während des Ersten Weltkrieges*. Münster (Wasmann) 2010.

FAXON, Alicia C. *Jean-Louis Forain: catalogue raisonné of the prints.* New York/London (Garland) 1982.

FEITH, Jan. De *oorlog in prent. Karikaturen uit de verschillende landen.* Amsterdam (Scheltens & Giltay) 1915.

FISHER WOOD, Eric. *The Note-book of an Intelligence Officer.* New York (The Century Co.) 1917.

FOLLETT, Ken. *Fall of Giants* (Century Trilogy). New York (Signet) 2010.

FRANTZEN, Allen J. *Bloody good: Chivalry, Sacrifice, and the Great War*. Chicago/London (University of Chicago Press) 2004.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

FREEMAN, Lewis R. 'Louis Raemaekers and his War Cartoons'. *The Outlook* (1916), 626-627.

FUCHS, Edvard. *Der Weltkrieg in der Karikatur*. 3 Parts. Munich (Langen) [1915].

FUGLIE, Gordon L. *Images of the Great War: 1914-1918: Catalogus.* Ed. Lucinda H. Gedeon. Los Angeles (UCLA) 1983.

FYFE, Henry H. *Northcliffe: an intimate Biography.* London (Allen & Unwin) 1930.

GEUDEKER, Nienke. 'Onafhankelijkheid en neutraliteit. De Nederlandse pers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een vergelijkend onderzoek naar *De Telegraaf*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *Het Volk*' (master thesis Utrecht University) 2006. [http//:igitur-archive.library.uu.nl]

GIJSEN, J.M. *Joannes Augustinus Paredis (1795-1886): bisschop van Roermond en het Limburg van zijn tijd.* Assen (Van Gorcum) 1968.

GIRAN, Etienne. *Parmi les zouaves.* Illustrations par Paul Ledoux. Paris (Editions du Monde nouveau) [1923].

GLENDINNING, Victoria. *Vita: The Life of V. Sackville-West.* New York (Knopf) 1983.

GOMBRICH, Ernst H. 'The Cartoonist's Armory' (lecture 1962). Reprinted in *Meditations on a Hobby Horse and other essays on the theory of art.* Chicago (University of Chicago) 1985 (ed. princ. 1963), 127-142.

GRAND-CARTERET, John (ed.). *l'Europe Anti-Prussienne. Images et documents pour servir à l'histoire de la guerre.* Paris 1914-1915.

GRAND-CARTERET, John. *Kaiser, kronprinz & cie.* (Caricatures et images de guerre, 1). Paris (Chapelot) 1916.

GRAND-CARTERET, John. *La Kultur et ses hauts faits.* Frontispice en couleurs de Louis Raemaekers. (Caricatures et images de guerre, 2). Paris (Chapelot) 1916.

GRAND-CARTERET, John. *Les moeurs et la caricature en Allemagne, en Autriche, et en Suisse.* Paris (Westhausser) 1885.

GRAND-CARTERET, John. *Les moeurs et la caricature en France.* Paris (La Librairie illustrée) 1888.

GRAND-CARTERET, John. *Verdun. Images de guerre.* Paris (Chapelot) 1916.

GRAUTOFF, Otto. 'Kriegsgraphik in Frankreich'. *Das Plakat: Zeitschrift des Vereins der Plakatfreunde [...]* 8 (1917), 40-60.

GRAVES, Robert. *Good-bye to all that.* Manchester (Carcanet) 2007 (ed. princ. 1929).

GREGG, Richard N. *The Artist's Studio in American Painting 1840-1983: Catalogus.* Allentown (Allentown Art Museum) 1983.

GRESHOFF, Jan. *Afscheid van Europa. Leven tegen het leven.* The Hague/Rotterdam (Nijgh & Van Ditmar) 1969.

GROOTHUIS-VAN LOENEN, A. 'J.P. Stricker, een bescheiden Wageningse figuur'. Oud-Wageningen. Mededelingen van de vereniging "Oud-Wageningen" 9 (1981), 30-31.

H. 'Tentoonstellingen: Amsterdam. Teekeningen van Dr. Louis Raemaekers [...]'. *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 15 (1938), 25-26.

HABETS, Jos. 'Cronijkje van Limburg door (e)enen dorpskapelaan'. *De Maasgouw. Tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde* 96 (1977), 111-122.

HAHN, Albert jun. *Caricatuur.* Amsterdam (Arbeiderspers) 1935.

HAHN, Albert. 'Kunst en Machine'. *De Socialistische Gids* 1 (1916).

HAMEL, Anke (ed.). *Mijn liefste lief. Brieven van Jean-Louis Pisuisse aan Fie Carelsen.* The Hague (SDU) 1989.

Handbuch der Auslandpresse. *Bearbeitet von der Auslandstelle des Kriegspresseamts.* Berlin (Mittler) 1918.

Handbuch der Weltpresse. *Eine Darstellung des Zeitungswesens aller Länder, [...].* Leipzig-Frankfurt am Main (Armanen-verlag) [1937].

HANFSTAENGL Ernst (ed.). *Tat gegen Tinte. Hitler in der Karikatur der Welt. Neue Folge: ein Bildsammelwerk.* Berlin (Braune Bücher) 1934.

HANSSEN, Léon, W.E. **KRUL** & Anton **VAN DER LEM** (eds). *J. Huizinga, Briefwisseling I 1894-1924*. Utrecht (Veen-Tjeenk Willink) 1989.

HARDIE, Martin & Arthur K. **SABIN**. *War Posters, issued by belligerent and neutral Nations 1914-1919.* London (A. & C. Black) 1920.

HARRIES, Meirion & Susie. *The War Artists. British official War Art of the twentieth Century.* London (Imperial War Museum & Tate Gallery) 1983.

HARVEY, Harold M. 'A Crusader against Kultur'. *Cartoons Magazine* 12 (1917), 500-508.

HASTE, Cate. *Keep the Home Fires burning.* London (Allen Lane) 1977.

HAVARD, Henry. *De bedreigde grenzen: een togt door de provinciën Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg.* Haarlem (Schalekamp) 1876. (Translated from French: *La Hollande pittoresque. Les frontières menacées. Voyage dans les provinces de Frise, Groningue, Drenthe, Overyssel, Gueldre et Limbourg*. Paris (Plon) 1876).

HAVARD, Henry. *La Hollande à vol d'oiseau.* Eaux-fortes et fusains par Maxime Lalanne. Paris (Decaux & Quantain) 1881.

HAVERSCHMIDT, François. 'De muurschilderingen in het Leidsche Academiegebouw'. *Eigen Haard* 29 (1886), 352-356.

HECHT, George J. (ed.). *The War in Cartoons.* With a new Introduction for the Garland Edition by Charles Chatfield. New York-London (Garland) 1971 (ed. princ. 1919).

HECHT, George J. *The War in Cartoons: A History of the War in 100 Cartoons by 27 of the Most Prominent American Cartoonists.* New York (E.P. Dutton) 1919.

'**The Height of Civilization**, a Series of Cartoons by Louis Raemaekers originally published by the Amsterdam Telegraaf'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 301-307.

HEIJ, Jan Jaap (ed.). *Een vereeniging van ernstige kunstenaars: 150 jaar maatschappij Arti et Amicitiae 1839-1989.* Amsterdam (Thoth) 1989.

HELDRING, J.L. 'Boissevain, Charles (1842-1927)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 2. The Hague (Nijhoff) 1985.

HELDRING, J.L. 'Elout, Cornelis Karel (1870-1947)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 4. The Hague (Nijhoff) 1994.

HEMELS, J.M.H.J. 'Het gelukkige moment van een ongelukkige oorlog. Reacties in Westeuropese kranten op de gebeurtenissen medio 1914'. *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 29 (1975), [29]-54.

HEMELS, J.M.H.J. *Op de bres voor de pers. De strijd voor de klassieke persvrijheid.* Assen (Van Gorcum) 1969.

HEPBURN, Andrew Dousa. *Manual of English Rhetoric.* Cincinnati, OH (Van Antwerp, Bragg) 1875.

HESS, Stephen & Milton **KAPLAN**. *The Ungentlemanly Art.* New York (MacMillan) 1968.

HILKHUIJSEN, Jos (J.W.L.). 'De tekenpen als wapen van neutraal Nederland ten tijde van de Eerste Wereldoorlog'. *Armamentaria* 39 2004-2005, 76-106.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf.* 2 Parts. Munich (Franz Eher) [1925/27]. *Mijn Kamp: Nederlandstalige bewerking* (ed. princ. Nederlandse vertaling 1939).

HOLSTEN, Siegmar. *Allegorische Darstellungen des Krieges 1870-1918. Ikonologische und ideologiekritische Studien.* Munich (Prestel) 1976.

HOLT, Tonie & Valmai. *Till the Boys come Home. The Picture Postcards of the First World War.* London (Macdonald & Jane's) 1977.

HOOGMOED-BAKKER, A. 'Tabakstrippen als huisindustrie in Wageningen, 1900-1914', *Historische reeks 'Oud Wageningen'*. Wageningen 2 (1983), 69-76.

HORN, Maurice (ed.). *The World Encyclopedia of Cartoons.* 2 Parts. New York-London (Gale Research) 1980.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

HORNE, John & Alan **KRAMER**. *German Atrocities, 1914: a History of Denial*. New Haven/London (Yale University Press) 2001.

HUBBARD, H.P. *Leading Newspapers of all Kinds in all Countries on the Earth*. New Haven (International Newspaper Agency) 1884.

HUBRECHT, P.F. *De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering: administratieve verzameling*. 5 Parts. The Hague (Stemberg) 1880-1882.

HÜNIG, Wolfgang K. *British and German cartoons as weapons in World War I: invectives and ideology of political cartoons, a cognitive linguistics approach*. Frankfurt am Main (Peter Lang) 2002.

HUSSEM, Koos (ed.). *Roermond. Beeld van een stad*. Roermond (X-CAGO) 2012.

JENKS, Tudor. 'Artist and Emperor' (gedicht). *Cartoons Magazine* 12 (1917), 508.

JESSUP, Elon. 'Louis Raemaekers'. *Harper's Weekly* 11-3-1916, 252-253.

JEURGENS, Charles & Wim **KLINKERT**. 'Symbool en stereotype in de Nederlandse politieke prent (1880-1980)'. *Spiegel Historiael* 21 (1986), 376-384.

JONES, Mark, Paul **CRADDOCK** & Nicolas **BARKER** (eds). *Fake?: The Art of Deception* (exh. cat. British Museum London). Berkeley (University of California Press) 1990.

JOOSTEN, J.M. *De brieven van Johan Thorn Prikker aan Henri Borel en anderen 1892-1904*. Nieuwkoop (Heuff) 1980.

KAHN, Gustave. 'Louis Raemaekers'. *Mercure de France* 114 (1916), 443-447.

KEEGAN, John. *The First World War*. London (Hutchinson) 1998.

KEMP, Mathias. 'Een kunstenaarsleven: Louis Raemaekers, teekenaar in oorlogstijd'. *De Nedermaas* 16, (1938) 2, 23-26.

KESSEMEIER, Siegfried & Heiko K.L. **SCHULZE** (eds). *Ereignis Karikaturen. Geschichte in Spottbildern 1600-1930: Catalogus*. Münster (Landschaftsverband) 1983.

KEYERS, Francis. 'Verslag van het literatuuronderzoek naar het proces van verzuiling in Roermond'. For the research project "Geschiedenis van de verzuiling in Nederland in het bijzonder op lokaal niveau, 1850-1925" (paper Historisch Seminarium, University of Amsterdam) 1981.

KLINKERT, Wim, Paul **MOEYES** & Samuël **KRUIZINGA**. *Nederland neutraal: de Eerste Wereldoorlog 1914-1918*. Amsterdam (Boom) 2014.

KNIGHTLEY, Phillip. *The First Casualty. From the Crimea to Vietnam: the War Correspondent as Hero, Propagandist, and Myth Maker* (paperback edition). London (Quartet Books) 1978 (ed. princ. 1975).

KOOMEN, Pieter. 'Oorlogswaardeering: Louis Raemaekers'. *De Kunst, een algemeen geïllustreerd en artistiek Weekblad* 8 (08-07-1916), 459-460.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

KORPERSHOEK, Rob. *Oorlog met de tekenpen.* Hilversum 1944 (underground press).

KOSSMANN, E.H. *De lage landen 1780-1940: anderhalve eeuw Nederland en België.* 3rd revised edition. Amsterdam-Brussels (Elsevier) 1982.

KRAUSE, Gerhard. *Die britische Auslandspropaganda. Organisation, Methoden, Inhalt 1914-1940.* Berlin (Stubenrauch) 1940.

Kriegs-Rundschau. *Zeitgenössische Zusammenstellung der für den Weltkrieg wichtigen Ereignisse, Urkunden, Kundgebungen, Schlacht- und Zeitberichte.* Bd. 1: *Von der Ursachen des Krieges bis etwa zum Schluß der Jahres 1914*. Berlin (Verlag der Täglichen Rundschau) 1915.

'**La Kultur Allemande**. 30 Dessins de Louis Raemaekers'. *Revue Hebdomadaire de la presse française* 2, no. spécial [1916], 59.

KUMMER, Stefan. *Mythen, Märchen und Gräuel – Kriegspropaganda im Ersten Weltkrieg: Die Hetz- und Gräuelpropaganda am Beispiel der Karikatur.* Munich (GRIN) 2011.

Kunst aan het Volk. *Catalogus der internationale tentoonstelling van oorlogsprentkunst* (exh. cat. Stedelijk Museum Amsterdam). Amsterdam (Vooruitgang) 1915.

La Baïonnette. *Numéro spécial, entièrement consacré à Raemaekers* 32 (10-2-1916).

La caricature de la "Conférence de la Paix". *233 Images de tous les pays [...].* Amsterdam (Vivat) 1907.

LAKER, Ian A. & F.C. **DOGGETT** (eds). *British Cigarette Card Issues 1888-1919.* [z.p.] 1978 (ed. princ. 1950, ed. C.L. Bagnall).

LAKO, D. *Overzicht van de geschiedenis van het teekenonderwijs meer bepaald met het oog op de ontwikkeling van het teekenonderwijs in Nederland.* Tiel (Mijs) 1899.

LANCELLOTTI, Arturo. 'Le impressioni di guerra di un artista olandese. Louis Raemaekers'. *Emporium* 65 (1917), 303-310.

LANGEMEYER, Gerhard (ed.). *Bild als Waffe: Mittel und Motive der Karikatur in fünf Jahrhunderten.* Revised edition (ed. princ. exh. cat. Wilhelm-Busch-Museum Hannover). Munich (Prestel) 1984.

LANGEVELD, Willem. 'Political Cartoons as a Medium of political Communication'. *International Journal of Political Education* 4 (1981), 343-371.

LANGEVELD, Willem. *Politiek per prent. Een inleiding tot de politieke beeldcommunicatie.* [z.p.] (Ambo) 1989.

LASSWELL, Harold D. *Propaganda Technique in the World War.* New York (Knopf) 1927.

LETHÈVE, Jacques. *La vie quotidienne des artistes Français au XIXe siècle.* Paris (Hachette) 1968.

LINDENTHAL, Bernd. 'Wir Barbaren. Über Propaganda im Ersten Weltkrieg'. *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*. 46 (2013), 149-254.

LINK, Arthur S. *Wilson: the Struggle for Neutrality 1914-1915*. Princeton (Princeton University Press) 1960.

LINSSEN, G.C.P. *Vorming* en *onderwijs. Schets van vijf en zeventig jaar ontwikkeling van het technisch onderwijs in Roermond en omstreken.* Roermond (Vereniging "Ambachtsonderwijs voor Roermond en Omstreken") [1983].

LOOSJES-TERPSTRA, A.B. *Moderne Kunst in Nederland 1900-1914*. Utrecht (Veen-Reflex) 1987 (ed. princ. diss. Utrecht University 1959).

'**Louis Raemaekers – Artist and Antidote**'. *The Outlook* (1917). New York (Outlook Company), 536.

'**Louis Raemaekers: Is he a second Daumier?**' *Cartoons Magazine* 8 (1915), 364-369.

'**Louis Raemaekers**'. *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 1 (1924), 157-158.

LOW, Rachael. *The History of the British Film 1914-1918*. Part 3. London (Allen & Unwin) 1973 (ed. princ. 1948).

LUCIE-SMITH, Edward. *The Art of Caricature.* London/Ithaca, NY (Cornell University Press) 1981.

LUCIE-SMITH, Edward. *The Dance of Death.* Cv/Visual arts research series 179, s.l. (Cv Publications) 2013.

LUDENDORFF, Erich. *Ludendorff's own story 1914-1918.* New York (Harper) 1919. Original title: *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918.* Berlin 1919.

LUNS, Huib. 'Henri Leeuw †'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 57 (1929), 369-376.

LURASCO, F.M. *Onze moderne meesters.* Amsterdam (Veldt) 1907.

LUTZ, Ralph H. 'Studies of World War Propaganda 1914-1933: bibliographical Article'. *The Journal of Modern History* 5 (1933), 496-517.

LYNX, J.J. (ed.). *The Pen is mightier: The Story of the War in Cartoons.* [London] (Lindsay Drummond) 1946.

MACINNES, Colin. 'The King's Guests'. *Encounter.* London (Panton House) VII (1956) 5, 55-61.

MAK VAN WAAY, S.J. *Lexicon van Nederlandsche schilders en beeldhouwers, 1870-1940.* Amsterdam (Wereldbibliotheek) 1944.

MAK, Geert. *Reizen zonder John: Op zoek naar Amerika.* Amsterdam/Antwerpen (Atlas) 2012.

MALVERN, Sue. '"War as it is': The Art of Muirhead Bone, C.R.W. Nevinson and Paul Nash, 1916-17". *Art History Magazine* 9 (1986), [487]-515.

MALVERN, Sue. *Modern Art, Britain and the Great War: Witnessing, Testimony and Remembrance*. New Haven/London (Yale University Press) 2004.

MANTEROLA ISPIZUA, Ismael. *Raemaekers' Cartoons: British propaganda in Spain and the Basque Country during the First World War*. [Publication in three languages: Basque, Spanish and English]. [San Sebastiàn] (University of the Basque Country Press) 2012.

MARCHIONI, Nadia. *La Grande Guerra degli Artisti: Propaganda e Iconografia bellica in Italia negli anni della Prima Guerra Mondiale: Catalogus.* Florence (Polistampa) 2005.

MARLIN, Randal, *Propaganda & the Ethics of Persuasion*. Toronto (Broadview Press) 2002.

MARTIS, Adi. 'Het ontstaan van het kunstnijverheidsonderwijs in Nederland en de geschiedenis van de Quellinusschool te Amsterdam (1879-1924)' in *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 30. Haarlem 1980, 79-171.

MASSART, Jean. *La presse clandestine dans la Belgique occupée.* Paris-Nancy (Berger-Levrault) 1917.

MESNIL, Jacques. 'Parijs: tentoonstelling van Raemaekers' teekeningen, in de Galerie Devambez'. *Onze Kunst* 31 (1917), 92-99.

MESSINGER, Gary S. *British Propaganda and the State in the First World War*. Manchester/New York (Manchester University Press) 1992.

MEYER, Wybo. 'Louis Raemaekers als de schepper van reclame-typen: Een reclame-toovenaar (Louis Raemaekers)'. *De Reclame. Maandblad voor reclame en reclamekunst* 2 (1923), 83-84

MEYER, Wybo. 'Louis Raemaekers en Mr. Polis'. *Bedrijfsreklame, officieel Orgaan van de Vereeniging tot Bevordering der Bedrijfsreklame* 2 (1917), 45-49.

MEYER, Wybo. 'Zakelijke humor'. *De Groene Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* 2547 (1926), 13.

MOEYES, Paul. *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918*. Amsterdam (Arbeiderspers) 2014. Revised and expanded edition (ed. princ. 2001).

MOKVELD, L. *De Belgische franc-tireurskwestie*. Internationale bibliotheek vol. 5. The Hague (Hofstad) 1917.

MOKVELD, L. *De overweldiging van België. Ervaringen, als Nederlandsch journalist opgedaan, tijdens een viermaandelijksch verblijf bij de Duitsche troepen in België.* Door 'den bekenden oorlogscorrespondent van "De Tijd"'. Cover illustration by Louis Raemaekers. Rotterdam (W.L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij) 1916.

MOLHUYSEN P.C. & P.J. **BLOK** (eds). *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Leiden (Sijthoff) 1911-1937.

MOTT, Frank Luther. *A History of American Magazines 1865-1885.* Cambridge, MA (Harvard University Press) 1938.

MOULIN, René. 'Les Allemands vus par un neutre. Les dessins du peintre hollandais Raemaekers'. *Lectures pour tous* 17 (1915), 1289-1292.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

MULDER, Hans & Adri **DEN OUDSTEN**. *Natuurlijk met potlood: Sjoerd Kuperus.* Leeuwarden (De Tille) [1981].

MULDER, Hans. 'De politieke spotprent tussen de beide wereldoorlogen' in *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 28. Haarlem 1977, 169-208.

MULDER, Hans. *Een groote laars, een lompe voet. Nederland en de nazi's in spotprent en karikatuur 1933-1945.* With a preface by Marten Toonder. Amsterdam/Brussels (Thomas Rap) 1985.

MULDER, Hans. *Inktspot. Honderd jaar politieke spotprent in Nederland 1880-1980: Catalogus.* [Utrecht] (Stichting Pers & Prent) 1983.

MUNNIX, Peter. 'Louis Raemaekers werd beroemd door spotprenten'. *Spiegel van Roermond, jaarboek voor Roermond* 7 (1999), 81-85.

MURRAY ALLISON, J. (ed.). *Land & Water Extra. Raemaekers' Number* (21 oktober 1918), [1]-55. London 1918.

***'Naar gothieken kunstzin'**. Kerkelijke kunst en cultuur in Noord-Brabant in de negentiende eeuw: Catalogus.* 's-Hertogenbosch (Noordbrabants Museum) 1979.

NEANDER, Joachim & Randal **MARLIN**. 'Media and Propaganda: The Northcliffe Press and the Corpse Factory Story of World War I'. *Global Media Journal – Canadian Edition* 3(2) (2010), 67-82.

NETSCHER, Frans. 'Raemaekers, Louis. Karakterschets (en zijn oorlogsprentkunst)'. *Hollandsche Revue* 20 (1915), [672]-684.

NICHOLSON, Ivor. 'An Aspect of British official Wartime Propaganda'. *Cornhill Magazine*, New Series 70 (1931), 593-606.

NICOLAS, Joep. *Werk is mijn redding. Brieven aan Gisèle (1935-1957).* Ghent (Hortulus) 2011.

NIJPELS, Charles. 'Louis Raemaekers: 25 jaar journalistiek teekenaar'. *Het Grafisch Museum [...]* 4 (1934), 3, 34-36.

NISSEN, Peter (ed.). *De akkoorden van het gemoed. Het literaire leven in Roermond in de negentiende eeuw.* Roermond (Stichting Rura) 1986.

NISSEN, Peter J.A. *Emile Seipgens 150 jaar.* Roermond (Stichting Rura) 1987.

NISSEN, Peter J.A. & Hein **VAN DER BRUGGEN**. *Roermond. Biografie van een stad en haar bewoners.* Maaslandse Monografieën, Grote serie 12. Hilversum (Verloren) 2014.

NISSEN, Peter. 'De beeldhouwer Jean Henri Leeuw (Arcen 1819-Nijmegen 1909): eerste aanzet tot een biografie' in *Verwoord verleden: opstellen over het Noordlimburgse Maasdal en aangrenzend Duits gebied [...].* Ed. A.J. Geurts. (Cahiers van de Historische Werkgroep Arcen-Lomm-Velden, 5). Lomm 1982, 73-84.

NORD, Max (ed.). *Alexander Cohen. Uiterst rechts: journalistiek werk 1906-1920.* Kwartaalschrift De Engelbewaarder 6 (1981).

NUYENS, L.M.Th.W. *De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot 1839*. Maastricht (Limburg geschied- en oudheidkundig Genootschap) 1956.

O'KEEFE, Kevin J. *A thousand Deadlines. The New York City Press and American Neutrality. 1914-17*. The Hague (Nijhoff) 1972.

ORMELING, Ferjan. 'Een Satirieke Kaart van Europa uit 1914'. *Caert Thresoor. Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie* 33 (2014) 1, 3-8.

OUD, P.J. *Honderd jaren. Een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland 1840-1940*. 7th revised edition. Assen (Van Gorcum) 1979 (ed. princ. 1946).

PATENAUDE, Bertrand M. *A Wealth of Ideas. Revelations from the Hoover Institution Archives*. Stanford, CA (Stanford University Press) 2006.

PEPYS Junior, Samuel [pseud. for Robert Massie Freeman]. *A Diary of the Great Warr*. London (John Allen) 1916.

PETERS, Detlef. *Das 'US-Committee on Public Information': ein Beitrag zur Organisation und Methodik der geistigen Kriegsführung in den USA im Ersten Weltkrieg* (diss. Freie Universität Berlin). Minden (Kohler) 1964.

PETERSON, H.C. *Propaganda for War. The Campaign against American Neutrality, 1914-1917*. Norman OK (University of Oklahoma Press) 1968 (ed. princ. 1939).

PHILIPPE, Robert. *Political Graphics: Art as Weapon*. Oxford (Phaidon) 1982. [Original title: *Linguaggio della grafica politica*, 1981.]

PICTOR. 'Louis Raemaekers'. *De Prins* 6 (1906), 212.

PLASSCHAERT, Albert. 'Raemaekers te Dordrecht (in Pictura)'. *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland,* 4-4-1915.

PLASSCHAERT, Albert. *Korte geschiedenis der Hollandsche schilderkunst van af de Haagsche School tot op den tegenwoordigen tijd.* Amsterdam (Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur) 1923.

PLEMP VAN DUIVELAND, L.J. *Journalistiek in Nederland.* The Hague (Leopold) 1924.

PLUM, Angelika. *Die Karikatur im Spannungsfeld von Kunstgeschichte und Politikwissenschaft. Eine ikonologische Untersuchung zu Feindbildern in Karikaturen* (diss. RWTH Aachen). Aachen (Shaker) 1998. [http://darwin.bth.rwth-aachen.de/opus3/volltexte/1999/9/pdf/Plum_Angelika.pdf]

POINCARÉ, Raymond. *Au service de la France. Neuf années de souvenirs.* 11 Parts. Paris (Plon-Nourrit) 1926-1974.

POLAK, N. 'De geheime historie van *De Telegraaf*', *HP magazine*, 23 juli 1977, 18-25.

PONSONBY, Arthur M.P. *Falsehood in War-time: containing an Assortement of Lies circulated throughout the Nations during the Great War*. London (Allen & Unwin) 1928.

PRESS, Charles. *The political Cartoon.* Rutherford, NJ [etc.] (Fairleigh Dickinson University Press) 1981.

R., H. [Herman ROBBERS], 'Nieuwe kinderboeken', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 30 (1906), 289-290.

R.W.P. jun. [R.W.P. DE VRIES jun.]. 'Boekbespreking'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 53 (1917), 241.

RAEMAEKERS, Louis. 'Mémoires van Louis Raemaekers'. Combined together from his notes by Johanna Raemaekers-van Mansvelt. Unpublished. [Mamaroneck, NY 1943].

RAEMAEKERS, Louis. 'Schoonheids- en kunstonderwijs voor het volk. Hervorming van het teekenonderwijs door J.D. Ros [...]' (book review). *Den Gulden Winckel, Maandschrift voor de Boekenvrienden in Groot-Nederland* 4 (1905), 86-89.

READ, James M. *Atrocity Propaganda 1914-1919.* New Haven (Yale University Press) 1941.

REBENTISCH, Jost. *Die vielen Gesichter des Kaisers: Wilhelm II in der deutschen und britischen Karikatur (1888-1918).* Berlin (Duncker & Humblot) 2000.

***Recruiting Posters issued by U.S.** Navy since the Declaration of the War.* [Washington, D.C.] (U.S. Navy Recruiting Bureau) 1918.

REMARQUE, E.M. *Im Westen nichts neues.* Berlin (Propyläen) 1929.

RIEWALD, J.G. *Max Beerbohm's mischievous Wit: a literary Entertainment.* Assen (Van Gorcum) 2000.

RITTER, P.H. (ed.). *Eene halve eeuw 1848-1898. Nederland onder de Regeering van Koning Willem den Derde en het regentschap van Koningin Emma. Historisch gedenkboek uitgegeven door het Nieuws van den Dag bij de huldiging van Wilhelmina.* 2 Parts. Amsterdam (Beijers & Funke) 1898.

RITTER, P.H. jun. *De donkere poort. Een boek, behelzende tal van persoonlijke herinneringen van vooraanstaande mannen, stemmingsbeelden, indrukken, beschouwingen, belangrijke en onbelangrijke gebeurtenissen, verhalen en anecdoten over Nederland in de jaren 1914-1918.* 2 Parts. The Hague (Daamen) 1931.

ROBERTS, Frank C. (ed.). *Obituaries from the Times 1951-1960.* Reading (Newspaper Archive Developments) 1979.

ROESSINGH, H.K. 'Schets van het ontstaan van de Landbouwhogeschool te Wageningen: van gemeentelijke landbouwschool in 1873 tot Landbouwhogeschool in 1918'. *Bijdragen en Mededelingen van 'Gelre'* 68 (1974/1975), 191.

ROGERS, William A. *America's Black and White Book. One Hundred pictured Reasons why we are at War.* New York (Cupples & Leon) 1917.

ROGGE, Helmuth. 'Harden, Maximilian Felix Ernst'. In: *Neue Deutsche Biographie* (NDB), Band 7. Berlin (Duncker & Humblot) 1966.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

ROMEN, Karel. 'Oorsprong en opkomst der drukkunst in Roermond'. *Limburg's Jaarboek* 11 (1905), [10]-64.

'**RONDUIT**', Kapitein [pseud. voor Jan Joseph van Voorst tot Voorst]. *De manoeuvre om Limburg: eene studie over de strategische positive van Limburg.* Utrecht (A.W. Bruna & Zoon) 1919.

ROOSEVELT, Theodore. 'The Genius of Raemaekers', *'Land & Water' Magazine*, June 7, 1917.

ROOSEVELT, Theodore. *America and the World War.* London (John Murray) 1915.

ROSS, Stewart H. *Propaganda for War: how the United States was conditioned to fight the Great War of 1914-1918.* Jefferson, NC (McFarland) 1996.

ROTHUIZEN, William. 'Jacques Gans van *De Telegraaf*. Kon je daar wel bij aan tafel gaan zitten? De opkomst, bloei en ondergang van de Nieuwezijds' in *Luizen in de pels: 100 jaar journalistiek in Nederland.* Eds. Martin van Amerongen et al. Amsterdam [1984], 8-15.

RUGGENBERG, Rob. 'Why America should have stayed out: the 1936 Churchill interview in the New York Enquirer' [13 paragraphs]. *The Heritage of the Great War* [www.greatwar.nl/frames/default-churchill.html].

S. 'Louis Raemaekers'. *Wagenwegen, mededelingen van de vereniging "Oud Wageningen"* 4 (1976) 4, 40.

SANDERS, M.L. & Philip M. **TAYLOR**. *British Propaganda during the First World War, 1914-18.* London-Basingstoke (Macmillan) 1982.

SCHEEN, P.A. *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars, 1750-1880.* The Hague (Scheen) 1981.

SCHEFFER, H.J. 'Holdert, Hendrikus Marinus Cornelis (1870-1944)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 1. The Hague (Nijhoff) 1979, 249-251.

SCHEFFER, H.J. 'Tindal, jhr. Hendrik Pieter (1852-1902)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 3. The Hague (Nijhoff) 1989.

SCHEFFER, H.J. *Henry Tindal: een ongewoon heer met ongewone besognes.* Bussum (Fibula-Van Dishoeck) 1976.

SCHEFFER, H.J. In *vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw.* Leiden (Stenfert Kroese) 1960.

SCHILLINGS, Harry. *Toneel en theater in Limburg.* Assen-Amsterdam (Van Gorcum) 1976.

SCHNEIDER, M. & Joannes M.H.J. **HEMELS**. *De Nederlandse krant 1618-1978. Van 'nieuwstydinghe' tot dagblad.* 4th revised edition. Baarn (Wereldvenster) 1979.

SCHNEIDER, Paul. 'Kriegsgraphik in Frankreich II'. *Das Plakat, Zeitschrift des Vereins der Plakatfreunde [...]* 9 (1918), 125-133.

SCHÖFFER, I. et al. (eds). *Biografisch Woordenboek van Nederland: 1880-2000.* (Rijksgeschiedkundige publicatiën). 2 Parts. The Hague (Nijhoff) 1979-[1985].

SCHOOLMEESTERS, M. 'Pleidooi voor een dr. Louis Raemaekersstraat in Roermond'. *De Maas- en Roerpost* 2-12-1980.

SCHULZ-BESSER, Ernst. *Die Karikatur im Weltkriege.* Leipzig (Seemann) 1915.

SCHULZE, Sabine, Leonie **BEIERSDORF** & Dennis **CONRAD** (eds). *Krieg und Propaganda 14/18* (exh. cat. Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg). Munich (Hirmer Verlag) 2014.

SCULLY Richard & Marian **QUARTLY** (eds). *Drawing the Line: using Cartoons as historical Evidence.* Clayton VIC, Australië (Monash University Press) 2009 [http://books.publishing.monash.edu/apps/bookworm/view/Drawing+the+Line/77/xhtml/frontmatter01.html].

SEIPGENS, Emile. *In en om het kleine stadje: Limburgsche schetsen en novellen*. Amsterdam 1887. New edition: 1979 Roermond (Boekhandel Willems).

SEIPGENS, Emile. *Schinderhannes*. Roermond (Société Dramatique et Littéraire de Ruremunde) 1864.

SEIPGENS, Emile. *Uit Limburg. Novellen en Schetsen*. Arnhem (J. Rinkes) 1881.

SHELTON CASWELL, Lucy. 'Drawing Swords: War in American Editorial Cartoons'. *American Journalism*, 21 (2) (2004), 13-45.

SHIKES, Ralph E. *The indignant Eye: the Artist as social Critic in Prints and Drawings from the fifteenth Century to Picasso.* Boston, MA (Beacon Press) 1969.

'**The short-lived War-Cartoons**'. *The Literary Digest* 53 (1916), 1464.

SIMONS, L. 'De oorlog en de pers'. *De Nieuwe Gids* 30 (1915) 873.

SMIT, C. *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland, derde periode 1899-1919.* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie). The Hague (Nijhoff) 1962. [www.inghist.nl/retroboeken/bupo14-19]

SMIT, C. *Nederland in de Eerste Wereldoorlog (1899-1919).* 3 Parts. Groningen (Wolters-Noordhoff) 1972.

SMITS, Jozef (ed.). *De memoires. Gaston Eyskens*. Tielt (Lannoo) 1993.

'**Some War Impressions of an American Woman**'. *The Outlook* (1916). New York (Outlook Company), 632-637.

SOROKIN, Pitirim A. *Man and Society in Calamity: the Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, social Organization and cultural Life*. New York (E.P. Dutton) 1942.

SPEAIGHT, Robert. *The Life of Hilaire Belloc*. London (Hollis & Carter) 1957, 355-356.

SQUIRES, James D. *British Propaganda et Home and in the United States. From 1914-1917.* (Harvard Historical Monographs, 6). Cambridge, MA (Harvard University Press) 1935.

STEENHOFF, W. 'Tentoonstelling Louis Raemaekers bij Buffa'. *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* 2-2-1913.

STEINLEN, Théophile. *Croquis de temps de guerre, 1914-1915-1916*. No. 1. Paris (Edition La Guerre) [1916].

STEWART, Richard W. (ed.). *American military History. Volume 2: The United States Army in a Global Era, 1917-2008*. Washington D.C. (Center of Military History) 2010 (ed. princ. 2005).

STOELINGA, Th.H.J. *Russische revolutie en de vredesverwachtingen in de Nederlandse pers, maart 1917 - maart 1918* (diss. Utrecht University). Bussum (Fibula-Van Dishoeck) 1967.

STOKS, M. *De Telegraaf*. Roermond (J.J. Romen & Zonen) 1913.

STOKS, M. *Weg met "De Courant"! II. Een treurige trits van werkers aan "De Courant". III. Is "De Courant" rood?* Roermond (J.J. Romen & Zonen) 1916.

STOOP, Paul. *Niederländische Presse unter Druck. Deutsche auswärtige Pressepolitik und die Niederlande 1933-1940* (diss. VU University Amsterdam). Munich (Saur) 1987.

'**The Story of Raemaekers's Cartoons** which have powerfully affected Public Opinion in Europe, especially in arousing Pity for Belgium and Indignation against the German Kaiser'. *The World's Work* 31, March 1916, 532-537.

STRACHAN, Hew. *The First World War*. London (Simon & Schuster) 2003.

STREUVELS, Stijn. *In oorlogstijd. Het volledige dagboek van de Eerste Wereldoorlog*. Bruges/Nijmegen (Orion/B. Gottmer) 1979 (ed. princ. 1915-1916).

STUART, Campbell. *Secrets of Crewe House. The Story of a famous Campaign*. London/New York/Toronto (Hodder & Stoughton) 1920.

TAMES, Ismee. *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat 1914-1918*. Hilversum (Verloren) 2006.

TAMIS, J.A. 'Pruissische manieren? Een onderzoek naar het overheidsbeleid ten aanzien van het dagblad De Telegraaf 1914-1915' (master thesis Leiden University) 1988.

TAYLOR, Philip M. *Munitions of the Mind: A History of Propaganda*. Manchester (Manchester University Press) 2003 (ed. princ. 1990).

'**Le témoignage des neutres**: Maurice Barraud et la guerre'. *Le Trait d'union* 7-5-1917.

TER LAAN, K. & Lode **ROELANDT** (eds). *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*. The Hague/Djakarta (Van Goor) 1952.

The War Pictorial. [London 1917-1919].

The Western Front. *Drawings by Muirhead Bone*. With an Introduction by General Sir Douglas Haig. With text by C.E. Montague. 2 Parts. London ("Country Life" & Newnes) 1917.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

THIEME, U. & F. **BECKER**. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart 1907-1947*. 36 Parts. Leipzig (Engelmann) 1908-1947.

THIMME, Hans. *Weltkrieg ohne Waffen. Die Propaganda der Weltmächte gegen Deutschland, ihre Wirkung und ihre Abwehr*. Stuttgart/Berlin (Cotta) 1932.

THOMPSON, John Gilbert & Inez **BIGWOOD**. *Lest we forget: World War Stories.* Boston-New York-Chicago (Silver & Burdett) 1918, 301-308.

TRICHT, H.W. van (ed.). *Frederik van Eeden, Dagboek 1878-1923*. 4 Parts. Culemborg (Tjeenk Willink-Noordlijn) 1971-1972.

TUCHMAN, Barbara W. 'How we entered World War I', *Practicing History: selected essays*. New York (Alfred A. Knopf) 1981 (ed. princ. 1967), 158-172.

TUCHMAN, Barbara W. *The Guns of August* (pocket edition). New York (Bantam Books) 1976 (ed. princ. 1962).

TUCHMAN, Barbara W. *The Zimmermann Telegram*. London (MacMillan) 1981 (ed. princ. 1958).

v. E. [Frederik **VAN EEDEN**]. 'De student Beets [...] Met teekeningen van Louis Raemaekers'. *Den Gulden Winckel* 13 (1914), 165-167.

V., C. [Cornelis **VETH**]. 'Oorlogsprentkunst'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 51 (1916), 84-86.

V., C. [Cornelis **VETH**]. 'Oorlogsteekeningen'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 49 (1915), 335-336.

V., C. [Cornelis **VETH**]. 'Tentoonstelling Louis Raemaekers bij Frans Buffa & Zonen'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 45 (1913), 272-274.

VALK, J.P. & M. **VAN FAASSEN** (eds). *Dagboeken en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort*. The Hague (Huygens Institute for the History of the Netherlands) 1993. [www.inghist.nl/retroboeken/beaufort]

VAN DAMME, Paul. *Vriend over vijand. De Grote Oorlog in spotprenten.* Tielt (Lannoo) 2013.

VAN DE SCHOOR, Rob. '*De Volksvriend: weekblad van Roermond*. Culturele nieuwsvoorziening voor de liberale elite van een provinciestad'. *TS - Tijdschrift voor Tijdschriftstudies* 1 (1997-1998), nr. 3 [juni 1998], 27-44.

VAN DEN AARDWEG, H.P. & J.P.J.C. **HÜLLSTRUNG** (eds). *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld. Nederlanders en hun werk [...]*. Inleiding van H. Brugmans. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) 1938. Part 5, 1196.

VAN DEN DUNGEN, Peter. 'Raemaekers, Louis' in *Biographical Dictionary of modern Peace Leaders.* Ed. Harold Josephson. Westport, CT (Greenwood Press) 1985, 782-784.

VAN DER MEER MOHR, Jim & Jeroen **JEKEL**. *Het beste jaar! Het rijke Utrechtsche studentenleven. Het rijke Utrechtsche studentenleven* (exh. cat. Christie's Amsterdam). Utrecht (Stichting Corpsmuseum & Archieven van het Utrechtsch Studenten Corps) 2010.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

VAN DIEREN, E. *Is "De Telegraaf" een ... Engelsche krant? [...].* Amsterdam (Ten Have) 1915.

VAN HALL, H. *Repertorium voor de geschiedenis der Nederlandsche schilder- en graveerkunst sedert het begin der 12de eeuw tot het eind van 1932.* 2 Parts. The Hague (Nijhoff) 1936-1949.

VAN HEININGEN, H. *Wee den vergetenen! De watersnood van 1926 en de wederopbouw van Maas en Waal.* Wijchen (De Kleijn) 1985.

VAN HERPEN, J.J. 'Jordaan, Leendert Jurriaan (1885-1980)'. *Biografisch Woordenboek van Nederland* 2. The Hague (Nijhoff) 1985.

VAN HÖVELL TOT WESTERFLIER, J.G.M.G. *Roermond: vroeger en nu.* (Fibula-Heemschutreeks 1). Bussum 1968.

VAN L., G. 'Raemaekers, Louis (Een interview)'. *Hollandsche Revue* 5 (1924), 179-183.

VAN LEEUWEN, A.J.C. *Pierre Cuypers architect 1827-1921*. Zwolle (Waanders) 2007.

VAN MAANEN, Gert. 'De scherpe pen van Louis Raemaekers. Van berustende Wageningse tekenleraar tot beroemde oorlogscartoonist.' *Contactblad Oud-Wageningen* 3 (2011), 78-82.

VAN RIJSWIJCK, A.P.H. (ed.). *Historische opstellen over Roermond en omgeving.* Roermond (Bisschoppelijk College) 1951.

VAN WERINGH, Jac. 'Over de zaak-Wijkstra: een vervolg'. *Tijdschrift voor Criminologie* 23 (1981), 316-317.

VAN WERINGH, Koos. 'Het beeld van Duitsland in de jaren dertig in de Nederlandse politieke karikatuur' in *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940.* Eds. Kathinka Dittrich & Hans Würzner. Amsterdam (Van Gennep) 1982, 49-79.

VAN WERINGH, Koos. *Albert Hahn. Tekenen om te ontmaskeren.* Amsterdam (Arbeiderspers) 1983 (ed. princ. 1969).

VANNESTE, Alex. 'Het eerste IJzeren Gordijn? De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog.' *Het tijdschrift van Dexia Bank* (2000), 39-82.

VATIN, Philippe. *Voir et montrer la guerre. Images et discours d'artistes en France (1914-1918).* Dijon (Les Presses du Réel) 2013.

VERHAGE, Hans. *Katholieken, Kerk en Wereld: Roermond en Helmond in de lange negentiende eeuw.* Maaslandse Monografieën, 66. Hilversum (Verloren) 2003.

VETH, Cornelis. 'De twee Heemskerkkoppen van Raemaekers en Hahn'. *De Nieuwe Gids* (1913), 645-646.

VETH, Cornelis. 'Jan Holswilder, 1850-1890'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 58 (1919), 72-86.

VETH, Cornelis. 'Louis Raemaekers als portret-teekenaar. C.K. Elout, De Heeren in Den Haag, met teekeningen van Louis Raemaekers'. *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland* 22-5-1910.

VETH, Cornelis. 'Schilderkunst: illustreerkunst hier te lande en elders'. *Kroniek, een algemeen Weekblad* 11 (1905), 92-93.

VETH, Cornelis. 'Schilderkunst: karikatuurportretten'. *Kroniek, een algemeen Weekblad* 13 (1907), 294-295.

VETH, Cornelis. 'Schilderkunst: Steinlen in discussie'. *Kroniek, een algemeen Weekblad* 10 (1904), 387-388.

VETH, Cornelis. *De politieke prent in Nederland.* (Nederlandsche Kunst: een reeks artistieke handboeken, 6). Leiden (Sijthoff) 1920.

VETH, Cornelis. *Geschiedenis van de Nederlandsche caricatuur en van de schets in de beeldende kunst.* Leiden (Sijthoff) 1921.

VETH, Cornelis. *Revolutionnaire beeldende kunst.* Amsterdam (Arbeiderspers) 1934.

VETH, Jan. *Bekende tijdgenooten.* Amsterdam (Scheltema & Holkema) [1895].

VISSER, W. *De papieren spiegel. Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953.* Amsterdam (Algemeen Handelsblad) 1953.

VLAK, Just. 'Adolf Mayer (1843-1942) en zijn betekenis voor de Virologie als wetenschap'. *Mededelingenblad van de Koninklijke Nederlandse Planten ziektekundige Vereniging* 38 (2007), 81-85.

VOS, René. *Niet voor publicatie. De legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting* (diss. Leiden University). Amsterdam (Sijthoff) 1988.

VUILLE, Charles. *L'Affaire Raemaekers.* Compte-rendu du procès intenté à Me. Charles Vuille, Avocat au Barreau de Genève, [...] devant la haute cour pénale fédérale. Avec [...] la reproduction des planches saisies. Neuchâtel (Attinger Frères) 1918.

VUILLE, Charles. *Pourquoi? ... Conférence donnée à Grenoble en novembre 1916 par Charles Vuille, avocat.* Geneva 1917.

W., H.R. [H.R. **WESTWOOD**]. 'Modern Caricaturists: IV. - Louis Raemaekers'. *Review of Reviews* 500 (1931), 34-39.

W., N.H. (N.H. **WOLF**). 'Louis Raemaekers Exposeert. In den Kunsthandel Van Wisselingh, Amsterdam'. *De Kunst, een algemeen geïllustreerd en artistiek Weekblad* 29 (1937), 135-136.

WAGENAAR, Rinus. 'Was getekend. Een onderzoek naar het beeld van Duitsland in de Nederlandse politieke spotprenten van *Het Volk* en *De Telegraaf* gedurende de periode 1932-1940' (master thesis Erasmus University Rotterdam) 1987.

WALENKAMP, Joop. 'De historie van een weerspannig lokje haar of Hoe Louis Raemaekers zich gewetensvol heeft gekweten van de restauratie van de muurtekeningen door Jhr. Victor de Stuers in het Leidse Academiege-bouw'. *Leids Jaarboekje* 1980, 145-154.

WALLER, F.G. *Biografisch woordenboek van Noord-Nederlandse graveurs.* The Hague (Nijhoff) 1938.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

WANDERSCHECK, Hermann. *Die englische Lügenpropaganda im Weltkrieg und heute.* Uit de serie Das Britische Reich in der Weltpolitik 23. Berlin (Junker & Dünnhaupt) 1940. [https://archive.org/details/Wanderscheck-Hermann-Die-Englische-Luegenpropaganda]

WANDERSCHECK, Hermann. *Höllenmaschinen aus England. Hinter den Kulissen der Londener Lügenhetze.* Berlin (Mittler & Sohn) 1940.

WANDERSCHECK, Hermann. *Weltkrieg und Propaganda*. Berlin (E.S. Mittler & Sohn) 1936. [https://archive.org/details/Wanderscheck-Hermann-Weltkrieg-und-Propaganda]

'**The War's greatest Cartoonist**'. *Literary Digest* 51, nr. 11 (1915), 526-529.

WASZINK, M.A.M. & R. **DE NERÉE TOT BABBERICH** (eds). *Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad.* Roermond (J.J. Romen & Zonen) 1932.

WECHSLER, Judith (ed.). *Art Journal. The Issue of Caricature* (Special Issue) 43 (1983).

WEILL, Alain. *The Poster: a worldwide Survey and History.* Boston, MA (G. K. Hall) 1984.

WELS, Cornelis B. *Aloofness & Neutrality. Studies on Dutch foreign Relations and policy-making Institutions.* Utrecht (HES) 1982.

WERKMAN, Hans. *De haven uitgegraven. De wereld van J.K. van Eerbeek, schrijver (Meindert Boss 1898-1937).* Hilversum (Verloren) 2005.

WESSEL, Bart. *The Telegraaf.* Rotterdam (Bart Wessel) [1916].

WESTLAND, Cora. *Geboortevloek*. Amsterdam (Querido) 1919.

WESTWOOD, H.R. 'Caricaturists To-day and Yesterday'. *Review of Reviews* 461 (1928), 538-546.

WESTWOOD, H.R. *Modern Caricaturists.* With a Foreword on the Art of Caricature by David Low. London (Lovat Dickson) 1932.

'**What the Cartoonists are doing.** Inspired Dutchman in New York'. *Cartoons Magazine* 12 (1917), 426.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers and Hearst'. *Cartoons Magazine* 12 (1917), 718.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers honored in Paris'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 640.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers on the War'. *Cartoons Magazine* 12 (1917), 568.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers to quit Hearst?' *Cartoons Magazine* 12 (1917), 862.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers' Cartoons'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 635.

'**What the Cartoonists are doing.** Raemaekers' London Debut'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 315.

'**With Raemaekers in London**'. *Cartoons Magazine* 9 (1916), 422-426.

BIBLIOGRAPHY
GENERAL WORKS – CONSULTED AND RECOMMENDED

Who was Who in America. *A Companion biographical Reference Work to Who's Who in America.* Chicago (Marquis) 1960.

Who was Who*. A Companion to Who's Who containing the Biographies of those who died during the Decade 1951-1960* 5 (1951-1960), 4th edition. London (A & C Black) 1984.

Wie is dat? *Naamlijst van bekende personen op elk gebied in het Koninkrijk der Nederlanden met biografische aantekeningen [...]. The Hague* (Nijhoff) 1938.

Wie is dat? *Naamlijst van ongeveer 2500 bekende personen [...] met biografische aantekeningen [...].* The Hague (Nijhoff) 1931.

WIJFJES, Huub. *Journalistiek in Nederland 1850-2000: beroep, cultuur en organisatie*. Amsterdam (Boom) 2004.

WILLETTE, Adolphe. *Pauvre Pierrot*. Paris (Magnier) 1887.

WILSON, Trevor. *The Myriad Faces of War. Britain and the Great War, 1914-1918*. Cambridge (Polity Press) 1986.

WINTER, Jay & Antoine **PROST**. *The Great War in History: Debates and Controversies, 1914 to the Present*. Cambridge (Cambridge University Press) 2005.

WOLF, Mariëtte. *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant.* Amsterdam (Boom) 2009.

WOLF, N.H. 'Louis Raemaekers: teekeningen-tentoonstelling kunstzaal Fr. Buffa & Zn. Amsterdam'. *De Kunst, een algemeen geïllustreerd en artistiek Weekblad* 5 (01-02-1913), 279-282.

WOLF, N.H. 'Sint-Lucas Tentoonstelling'. *De Kunst, een algemeen geïllustreerd en artistiek Weekblad* 6 (1914), 279-280.

'**The World's most famous Cartoonist**'. *Literary Digest* 55 (1917) 6, 24-27.

ZEMAN, Z.A.B. *De propaganda van de nazi's.* Vert. van *Nazi-Propaganda* (1964). Hilversum (De Haan) 1966.

ZINNES, Harriet (ed.). *Ezra Pound and the Visual Arts.* New York (New Directions Publishing) 1980.

ZWARTENDIJK, J. 'Louis Raemaekers'. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 71 (1926), 233-236.

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

1907 **ELOUT**, C.K. *De Heeren in den Haag.* With illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (Scheltema & Holkema) 1907.

RAEMAEKERS, Louis. *Ha! Ha! Ha! Ha! Alweer een vredesconferentie (Encore une conférence de la Paix.)* Drawings by Louis Raemaekers. [Captions in Dutch; translations in French, English and German on the endpapers.] Amsterdam (Gebr. Koster) 1907.

1909 **BEELAERTS VAN BLOKLAND**, F.A.G. *Haagsche schetsen.* Cover by Louis Raemaekers. 's-Gravenhage 1909.

Dr. A. Kuyper in de caricatuur*. Platen van Johan Braakensiek, Albert Hahn, Louis Raemaekers, Orion, Patrick Kroon, J. Linse, Toon van Tast, Chris Kras, enz.* With a letter from A. Kuyper. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) 1909.

ELOUT, C.K. *De Heeren in den Haag.* With illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (Scheltens & Giltay) 1909.

1910 **RAEMAEKERS**, Louis. *Twintig opnamen uit mijn carico-plane.* Amsterdam (Scheltema & Holkema's Boekhandel) 1910.

1913 ***Plaatjes en staatjes ter toelichting van de Tariefwet-Kolkman****.* Presented by the Anti-Tariefwet-Comité. Illustrations by Louis Raemaekers & L.J. Jordaan. Amsterdam (Drukkerij Kotting) [1913].

BARBAROSSA (pseud. of J.C. Schröder). *Journalistieke rolmops ingelegd door "Barbarossa" van "De Telegraaf".* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) [1913].

1914 **RAEMAEKERS**, Louis. Album with war cartoons (titel unknown). Amsterdam (Uitgeverij Vlieger & Co) 1914. [Information from Raemaekers' Memoires and his correspondence.]

RAEMAEKERS, Louis. *Satirieke kaart van Europa. "Het gekkenhuis (oud liedje, nieuwe wijs)".* Utrecht (J.G. Broese) [1914].

RAEMAEKERS, Louis. *Het Toppunt der Beschaving.* Autotypes after drawings. 7 Parts. Amsterdam (Uitgevers-Maatschappij "Elsevier") 1914-1917.

RAEMAEKERS, Louis. *Wereld-wee.* Eight cartoons by Louis Raemaekers. Antwerpen (De Nederlandsche Boekhandel) 1914.

BARBAROSSA (pseud. of J.C. Schröder). *Barbarosserie door Barbarossa.* Band van Louis Raemaekers. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) [1914].

1915 **GIRAN**, Etienne. *De la neutralité morale.* Cover of Louis Raemaekers. Amsterdam (Librairie Olivier) 1915.

ANONYMUS [Aulnis de Bourouill, Prof. Johann]. *Ik beschuldig! (J'accuse!). Door een Duitscher.* With a preface of Fred. van Eeden. Pamphlet with cover drawing by Louis Raemaekers. Utrecht (W. de Haan) [1915].

RAEMAEKERS, Louis. *Dessins d'un Neutre.* Album with postcards, several series: 'Vendu au profit de la Croix-Rouge Française' (1); 'Se vend au profit des orphelins de la guerre' (2) and 'Se vend au profit des blessés de France' (3). Amsterdam (Elsevier) 1915.

RAEMAEKERS, Louis. *Drawings of a Neutral*. Sold for the benefit of the French a. British wounded. [Amsterdam (Elsevier) 1915.]

WHITEHOUSE, J.H. *Belgium in War: a Record of personal Experiences.* Illustrations by Louis Raemaekers. Cambridge (Cambridge University Press) 1915.

1916 ***Catalogue of the War Cartoons by Louis Raemaekers**. Reproduced in Facsimile Colours.* London (Mansell & Co.) [1916].

CAMMAERTS, Emile. *The Adoration of the Soldiers (L'Adoration des Soldats)*. With Illustrations by Louis Raemaekers. Script for play. London (Longmans, Green & Co.) [1916].

***De dood van Edyth Cavell**.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (A.H. Kruyt) [1916].

DE GERLACHE DE GOMERY, A.V.J. *La Belgique et les Belges pendant la guerre.* Illustrations by Louis Raemaekers. Paris (Berger-Levrault) 1916.

***La Grande Guerre par les artistes**. Huit dessins par Louis Raemaekers.* No. 18. Paris (Berger-Levrault & Georges Cres) [1916].

LOYSON, Paul Hyacinthe. *Etes-vous neutres devant le crime?* With preface by Emile Verhaeren and cover by Louis Raemaekers. Paris (Berger-Levrault) 1916.

MOKVELD, L.E. *The German Fury in Belgium. Experiences of a Netherland Journalist during Four Months with the German Army in Belgium.* Cover by Louis Raemaekers. London – New York – Toronto (Hodder & Stoughton) 1917.
[Translated from the Dutch (1916), also translated in French and Spanish.]

RAEMAEKERS, Louis. *l'Apogée de la 'Kultur'.* 6 Parts. s.l. 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *Cento cartoline del pittore Olandese Luigi Raemaekers.* Postcards. Milaan (Società editoriale Milanese) [1916].

RAEMAEKERS, Louis. *The Great War: a Neutral's Indictment.* One hundred Cartoons by Louis Raemaekers, with an Appreciation by H. Perry Robinson and descriptive Notes by E. Garnett. London (The Fine Art Society) 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *La guerre. Dessins exécutés entre le mois d'Août 1914 et la fin de 1915.* Avec une appréciation de H. Perry Robinson. Allocation de M. Maeterlinck. Paris (Devambez) [1916].
[French translation of *The Great War: a Neutral's Indictment*, London (The Fine Art Society) 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *The "Land and Water" Edition of Raemaekers Cartoons.* With descriptive Letterpress by various Writers [...]. Parts 1-26. London (Land & Water) [1916/1917].

RAEMAEKERS, Louis. *The "Land and Water" Edition of Raemaekers' Cartoons.* With descriptive Letterpress by various Writers [...]. Introduction by the Editor of Land and Water [Francis

Stopford]; an appreciation from the Prime Minister [H.H. Asquith]. Ed. Francis Stopford. [Vol. 1.] London (Land & Water) [1916].

RAEMAEKERS, Louis. *Lest we forget. Raemaekers War Cartoons*. 140 cigarette cards by Black Cat Cigarettes. Carton, four-colour print, 6,8 x 3,6 cm. London & Montreal (Carreras limited), [1916-1918].

RAEMAEKERS, Louis. *Louis Raemaekers 1914-1916. Grande édition de planches séparées 'Artists Proofs'*. London (George Pulman & Sons Ltd.) 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers' Cartoons*. With accompanying Notes by well-known English Writers. Introduction [by Francis Stopford]. With an appreciation from H.H. Asquith, Prime Minister of England. Garden City, NY (Doubleday, Page & Company) 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers Cartoons*. 40 p., [price] 2d. By Permission of the Proprietors of "Land & Water". London – New York – Toronto (Hodder & Stoughton) [1916].

Translated editions of *Raemaekers Cartoons*:

- *Cartones de Raemaekers: el célebre artista Holandés.* [Spanish.] London (National Press Agency) 1916.
- *Cartrons de Raemaekers: famós artista Holandes.* [Catalan.] London (National Press Agency) 1916.
- *Desenhos de Raemaekers: o celebre artista Hollandez.* [Portuguese.] London (National Press Agency) 1916.
- *I disegni di Raemaekers.* [Italian.] London (National Press Agency) 1916.
- *Dessins de Raemaekers.* [French.] London (National Press Agency) 1916.
- *Εντυπώσεισ Ολλανδού καλλιτέχνου: σκίτσα από Ραϊμάκερσ.* [Greek.] London (National Press Agency) 1916.
- *Impresiile unul artist neutru: desene de Louis Raemaekers.* [Romanian.] London (National Press Agency) 1916.
- *En neutral kunstner om krigen: Raemaekers berømte tegninger.* [Danish.] London (National Press Agency) 1916.
- *Raemaekers Cartoons-teekeningen.* [English and Dutch, for publication in South Africa.] London (National Press Agency) 1916.
- *Raemaekers et la guerre.* [French.] London (National Press Agency) 1916.
- *Raemaekers krigsbilder.* [Swedish.] London (National Press Agency) 1916.
- *Raemaekers Marku-ostoak: Olandi'ar margolari antzetsu erostiaren.* [Basque.] London (National Press Agency) 1916.

- *Raemaekers Zeichnungen.* [German, for publication in Switzerland.] London (National Press Agency) 1916.

RAEMAEKERS, Louis. *The War Cartoons by Louis Raemaekers. The colour facsimile Reproduction containing miniature Illustrations of the complete Series of 139 Cartoons.* Ed. J. Murray Allison. London (George Pulman & Sons, Ltd.) 1916.

ROBERTSON SCOTT, John W. *The ignoble Warrior.* A Collection of Facts for the Study of the Origin and Conduct of the War. In English and Japanese with 38 Cartoons by Louis Raemaekers. Tokyo (Maruzen & Co. Ltd.) 1916.

A Souvenir of the Luncheon given in Honour of L. Raemaekers *[...] by the London Press in Appreciation of his brilliant Work for the allied Cause* [...] *December 8th, 1915.* Six drawings by Raemaekers. London (George Pulman & Sons Ltd.) 1916.

1917 **CAMMAERTS**, Emile. *Through the iron Bars. Two Years of German Occupation in Belgium.* Illustrated with Cartoons by Louis Raemaekers. London/New York (John Lane) 1917.

LOYSON, Paul Hyacinthe. *The Gods in the Battle.* Translated from the French [*Etes-vous neutres devant le crime?* (1916)] by Lady Frazer, with an introduction by H.G. Wells. London (Hodder & Stoughton) 1917.

MAWSON, Thomas H. *An imperial Obligation. Industrial Villages for partially disabled Soldiers and Sailors.* With [...] a Frontispiece by Louis Raemaekers. London (Grant Richards) 1917.

MOKVELD, L.E. *De Belgische Franc-tireurskwestie.* Den Haag (De Hofstad) [1917].

RAEMAEKERS, Louis. *The Century Edition de Luxe of Raemaekers' War Cartoons.* With descriptive Chapters, Foreword by Theodore Roosevelt. Ed. J. Murray Allison. 2 Parts. New York (The Century Co.) 1917.

RAEMAEKERS, Louis. *The Great War in 1916: a Neutral's Indictment.* Sixty Cartoons by Louis Raemaekers, with an Appreciation by H. Robinson and descriptive Notes by E. Garnett & M.B. Huish. London (The Fine Art Society, Ltd.) 1917.

RAEMAEKERS, Louis. *The "Land and Water" Edition of Raemaekers' Cartoons.* With descriptive Letterpress by various Writers [...]. Introduction to volume II [by Francis Stopford]. Ed. Francis Stopford. Vol. II London (Land & Water) [1917].

RAEMAEKERS, Louis. *La guerre. Dessins exécutés pendant l'année 1916.* Avec une appréciation de H. Perry Robinson, traduite de l'anglais par Marc Loge. [French translation of *The Great War* (1916).] Paris-London (Devambez-The Fine Art Society) [1917].

RAEMAEKERS, Louis. *Kultur in Cartoons.* With accompanying Notes by well-known English Writers. A companion Volume to "Raemaekers' Cartoons", published in 1916 and now issued by the Century Co. Foreword by J. Murray Allison. New York (The Century Co.) 1917.

RAEMAEKERS, Louis. *The War Cartoons of Louis Raemaekers.* 100 Illustrations with descriptive Notes and biographical Sketch. New York (Brown-Robertson) 1917.

Stop malicious Rumors *– help win the War!: An Appeal to loyal Americans.* Illustrations by Louis Raemaekers. Washington, D.C. (National Committee of Patriotic Societies) [1917].

Scraps of Paper*. German proclamation in Belgium and France.* With a Foreword by Ian Malcolm M.P. Illustrations by Louis Raemaekers. London (Hodder & Stoughton) 1917.

Vodjes papier*. Duitsche proclamaties in België en Frankrijk uitgevaardigd.* With a Foreword by Ian Malcolm M.P. (Translation by Mr. W. de Veer). Illustrations by Louis Raemaekers. London (Hodder & Stoughton) 1917.

Papier-Fetzen*. Deutsche Bekanntmachungen in Belgien und Frankreich.* Illustrations by Louis Raemaekers. [London] [Hodder & Stoughton] 1917.

1918 **GIRAN**, E. *Devant l'histoire. Les origines de la guerre.* German texts and unpublished drawings by Louis Raemaekers. Paris (Georges Bertrand) [1918].

HILLIS, Newell Dwight. *The Atrocities of Germany. Buy Liberty Bonds and End Them Forever.* Illustrated with cartoons by Louis Raemaekers. New York (Liberty Loan Committee) 1918.

RAEMAEKERS, Louis. *America in the War.* Each Cartoon faced with a Page of Comment by a distinguished American, the Text forming an Anthology of patriotic Opinion. New York (The Century Co.) 1918.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers' Cartoon History of the War.* Volume one: the first twelve Months of War. Ed. J. Murray Allison. New York (The Century co.) 1918.

RAEMAEKERS, Louis. *Hun rekening opgemaakt door Louis Raemaekers.* London (General News & Books Agency Ltd.) 1918.

1919 **ARKWRIGHT**, John S. *The supreme Sacrifice and other Poems in Time of War*. With Illustrations by Bruce Bairnsfather, Wilmot Lunt, Louis Raemaekers, L. Raven-Hill. London (Skeffington & Son) 1919.

RAEMAEKERS, Louis. *The Great War, Victory Volume by Louis Raemaekers.* The final Phase from the Entry of America to the Conclusion of Peace. 92 Cartoons with Appreciation by H. Perry Robinson and historical and descriptive Notes by Cecil Roberts. London (The Fine Art Society) 1919.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers' Cartoon History of the War.* Volume two: the second twelve Months of War. Ed. J. Murray Allison. New York (The Century co.) 1919.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers' Cartoon History of the War.* Volume three: the third twelve Months of War. Ed. J. Murray Allison. New York (The Century co.) 1919.

RAEMAEKERS, Louis. *Raemaekers' Cartoon History of the War.* Ed. J. Murray Allison. 3 Parts. London (John Lane) 1919.

1920 ***Kuyper in de caricatuur****. 100 Uitgezochte caricaturen*. With a letter from Dr. A. Kuyper. New revised edition. Baarn (Bosch & Keuning) [1920] (ed. princ. 1909).

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

HAHN, Albert jun. (ed.). *Troelstra in de karikatuur*. Amsterdam/Rotterdam (Boekhandel & UitgeversMij. "Ontwikkeling") 1920.

1921 ***De inzet van den strijd***. Vlugschrift uitgegeven door de Liberale partij n.a.v. Belgische verkiezingen. Illustrations by Louis Raemaekers. Brussels (Wetenschappelijke & Letterkundige Drukkerij) [1921].

L'enjeu de la bataille. *La Liberté triomphera de la Réaction et de la Démagogie!* Illustrations by Louis Raemaekers. Brussels (Scientifique & Littéraire) [1921].

1922 ***L'album de dessins de Louis Raemaekers****, publiés en 1922 par la Phare de Nantes*. Nantes (Librairie de la Presse) [1922].

1923 **RAEMAEKERS**, Louis. *The Caxton Edition of Raemaekers' Cartoons of the War of 1914-1918*. With Contributions by various Writers and Portrait. London (Caxton Publishing) [1923].

1924 **EMBDEN**, D. van. *Nationale ontwapening of volksverdelging. Rede gehouden bij de Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting op 23 april 1924 in de Eerste Kamer der Staten-Generaal*. Cover by Louis Raemaekers. Rotterdam (D. van Sijn & Zonen) 1924.

1925 **WULLUS-RUDIGER**, Jacques-Armand. *Pour la Belgique*. Portrait by Louis Raemaekers. Brussels (Scientifique & Littéraire) 1925.

1926 **CHURCHILL**, Winston. *Drie jaar Wereldbrand 1916-1918*. Reprint from articles that have previously appeared in *De Telegraaf* and *De Courant/Het Nieuws van den Dag*. Drawings by Louis Raemaekers. Amsterdam [1926].

1927 **WULLUS-RUDIGER**, Jacques-Armand. *Ceux de la piave!* Drawings, notes and sketches from the battlefront by Louis Raemaekers. Brussels (Aux Editions du Scribe) 1927.

1930 **DOUILLET**, Joseph. *Moskou ontmaskerd. Negen jaar arbeid in het land der Sovjets*. Cover by Louis Raemaekers. Brussels 1930.

1931 **HENKART**, Max. *Promesses et réalités soviétiques*. Cover by Louis Raemaekers. Brussels (Édition du CILACC) 1931.

1940 ***Raemaekers fights again for Democracy*** (pamphlet). New York (Holland House) [1940].

1941 ***Holland Carries On***. Published by the Netherlands Information Bureau. New York [1941].

1971 **RAEMAEKERS**, Louis. *Raemaekers' Cartoons*. With accompanying Notes by well-known English Writers [...] with an Appreciation from H.H. Asquith. With a new Introduction for the Garland Ed. by Cynthia F. Behrman. New York/London (Garland Publishing, Inc.) 1971 (ed. princ. 1916).

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

1892 **STEENHUIZEN**, L.C. 'Aaltje Verduin'. Illustrations by L. Raemaekers. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 4 (1892), [457]-470.

1893 **SEIPGENS**, Emile. 'De drie biechtvaders van Mevrouw von Schwartzenburg'. Illustrations by L. Raemaekers. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 5 (1893), [147]-163.

EVO, 'Miss Mowcher'. Illustrations by L. Raemaekers. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 5 (1893), 593-603.

1898 **HULZEN**, G. van. 'Het feestend Amsterdam'. With illustrations by Louis Raemaekers. *Woord en Beeld* (1898), [318]-336.

1899 **MACLAINE PONT, M.W.** 'De Heldringgestichten te Zetten'. With illustrations by C. [*sic*] Raemaekers. *Woord en Beeld* 1 (1899), [107]-115.

NIJHUIS, Jeannette. 'Lijden'. Illustration by L. Raemaekers. *Woord en Beeld* 1 (1899), [395]-396.

1900 **GILTAY**, E. *Plantenleven: proeven en beschouwingen over eenige der voornaamste levens-verschijnselen van de plant. Eerste deel: De ontwikkeling van gewassen tot aan de voortplanting.* Illustrated by L. Raemaekers. Groningen (J.B. Wolters) 1900.

RAEMAEKERS, Louis. 'Schetsboek van Pietje'. [Unpublished collection of colour drawings]. [Wageningen 1900].

1901 **N., V.** 'Op Hoop van Zegen'. With illustrations by Louis Raemaekers. *Woord en Beeld* (1901), 207-212.

NAEFF, Top. 'Aan Flarden. Tooneelspel in 4 bedrijven.' With illustrations by Louis Raemaekers. *Woord en Beeld* (1901), 235-250 and 271-284.

1902 **BOREL**, Henri. *Leliane: een modern sprookje.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (Van Kampen & Zn.) [1902].

BOREL, Henri. *Levens-honger: eene studie.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) [1902].

GILTAY, E. *Plantenleven: proeven en beschouwingen over eenige der voornaamste levens-verschijnselen van de plant. Tweede deel: De voortplanting.* Illustrated by L. Raemaekers. Groningen (J.B. Wolters) 1902.

JAEGER, F.A.W. *Reinout.* Six illustrations by Louis Raemaekers. Groningen (J.B. Wolters) 1902.

VAN HULZEN, G. *Cinematograaf: tril-beelden.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1902.

1903 **TERNOOY APÈL**, Mari J. *Dood-Zonde*. Illustration by Louis Raemaekers. Amsterdam (Moransard) 1903.

Uiltje van "De Telegraaf" (pseud. of Gerzon Blok & David Orobio de Castro). *Voor & achter het voetlicht.* No. 1-6. Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (N.J. Boon) 1903-1904.

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

1904 **BOREL**, Henri. *Leliënstad.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (P.N. van Kampen & Zoon) [1904].

BOREL, Henri. *De stille stad.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) [1904].

CHRISTMAS, Walter. *Wonderlijke avonturen van twee Deensche jongens*. Adapted from Danish by D. Logeman-van der Willigen. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1904.

CHRISTMAS, Walter. *Stuurman Most*. Adapted from Danish by D. Logeman-van der Willigen. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1904.

MACK, Louise. *Lennie's schoolleven: vertelling uit het leven van een Australisch meisje.* Adapted from English by F. Beelaerts van Blokland. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1904.

1905 **CHRISTMAS**, Walter. *Koning Most*. Adapted from Danish by D. Logeman-van der Willigen. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1905.

LION CACHET, Jan. *Van drie jongens in Zuid-Afrika*. Illustrated with 22 drawings by Louis Raemaekers. Groningen (J.B. Wolters) 1905.

JACOBS, W.W. *Humoristische vertellingen*. Adapted from English by I. Brevée. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1905.

GRANDMAISON, Marie de. Les bonnes idées de Pierre, Paul et Jean. Illustrations de Louis Raemaekers. Paris (Émile Guérin, Éditeur) [1905].

MACK, Louise. *Boezemvriendinnen: een vertelling uit het leven van een Australisch meisje*. Adapted from English by F. Beelaerts van Blokland. Illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) 1905.

RAEMAEKERS, Louis. *Guitenstreken van Pim, Piet en Puckie. I: Hoe zij uit school bleven. II: Hoe hun het rooken bekwam.* Band 1. Narrated and drawn by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) [1905].

RAEMAEKERS, Louis. 'Les trois ours.' [Unpublished picture book] [1905].

REYNEKE VAN STUWE, Jeanne. *Huize ter Aar.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1905.

1906 **ANONIEM**. *De kostschool van Mevrouw Arnaud*. Freely adapted from French by Cath. S.M. Kuenen. Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Bussum (C.A.J. van Dishoeck) 1906.

VAN HULZEN, G. *Cinematograaf: tril-beelden.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Part 2. Bussum (C.J.A. van Dishoeck) 1906.

VAN HULZEN, G. *Een vrouwenbiecht: tril-beelden.* Cover by Louis Raemaekers. Rotterdam (Meindert Boogaerdt Jr.) [1906/07].

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

1907 **BOISSEVAIN**, Charles. *Het volk van De Ruyter. Toespraak, gehouden in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, 23 maart 1907, bij gelegenheid der plechtige viering van de 300ste verjaring van den geboortedag van Michiel Adriaensz. de Ruyter*. Portrait of De Ruyter by Louis Raemaekers. [Amsterdam] (Mij. tot Expl. van de N.A.C.) 1907.
HUISMAN, J. *Het eerste leesonderwijs. Handleiding met oefeningen en zeven leesboekjes.* With illustrations by Louis Raemaekers. Den Haag (Gebr. van Cleef) 1907.

LION CACHET, Jan. *Sewe duiwels en wat hulle gedoen het: sketse uit die Afrikaanse buitelewe deur Ou Oom Jan.* Met oorspronklike tekeninge van Hans Anthon Aschenborn en Louis Raemaekers. Potchefstroom, Zuid Afrika (Het Westen) 1907.

PISUISSE, J. Louis & Max **BLOKZIJL** (Naphtalie de Rosa & Joseph Pardo). *Avonturen als straatmuzikant.* Illustrated with 23 drawings by Louis Raemaekers. Amsterdam (H.J.W. Becht) 1907.

PISUISSE, J. Louis. *De schipbreuk van de "Berlin" 21 Februari 1907. Volledig verhaal van de scheepsramp aan den Hoek van Holland.* Illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) 1907.

SCHENKMAN, Jan. *Pierrot.* Illustrations by Louis Raemaekers. (Verjongde oudjes, 1). Amsterdam (J. Vlieger) [1907].

STEUNENBERG, D.J. *De smokkelaars van Oldenenk*. Illustrated by Louis Raemaekers. Amersfoort (Valkhoff & Co.) 1907.

VAN HULZEN, G. *Zwervers.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (Maas & Van Suchtelen) 1907.

VAN OSSELEN-van DELDEN, B.E. *Het A.B.C.* With illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1907.

1908 **FEITH**, Jan. *Zwerftochten.* Illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (Scheltens & Giltay) 1908.

Het gulden boek voor de tuberculeuse kinderen. Tekeningen van Louis Raemaekers et al. Rotterdam (W.L. & J. Brusse) 1908.

HERMANNA (pseud. of Alberdina Hermanna Schlüter). *Lot Mertens*. Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (P. Kluitman) 1908.

JEHU, Felicie. *Het onderwijzeresje.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (P. Kluitman) 1908.

STEUNENBERG, D.J. *De vondeling van Terheurne*. With 7 illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (P.N. van Kampen) 1908.

1909 **BENJERT**, P.B. & J.J.B. **ELZINGA**, *Fransch voor de Lagere School*, part 2. Illustrations by Louis Raemaekers. Purmerend (Muusses) [1908].

KRAMER, Jan Gerrit. *De landverhuizers naar Nieuw-Amsterdam.* Five illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (P.N. van Kampen) 1909.

KUIPER, A.C. *Anneke.* Illustrated by Louis Raemaekers. 3rd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1909.

KUIPER, A.C. *Een lastige dochter.* Illustrated by Louis Raemaekers. 2nd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1909.

MIE, Hanje van [pseud. of Attie Nieboer]. *'n Deil rêmans.* D'n jong van Raèmaekers het 'r de puppekes bij geteikend [The son of Raemaekers made the drawings]. Baarn (J.F. van de Ven) 1909.

1910 **BEEN**, Joh. H. *De jongens de baas (en de meisjes niet te vergeten).* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

CLÉMENT, Bertha. *Schijn en wezen.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

DE SAVORNIN LOHMAN, Anna. *Om de eere Gods.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1910.

KRAFT, Emma. *De zoon van den luchtschipper*. Illustrated by Louis Raemaekers. Adapted from Norwegian by L. de Jager Meezenbroek-van Beverwijk. Amsterdam (P.N. van Kampen) [1910].

KUIPER, A.C. *Alleen in een kleine stad.* Illustrated by Louis Raemaekers. 2nd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

KUIPER, A.C. *Een heldin.* Illustrated by Louis Raemaekers. 2nd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

ROELVINK, M. *Lessen in de gezondheidsleer*. Illustrated by Louis Raemaekers. 's-Gravenhage (Nederlandsche Centrale Vereeniging tot bestrijding der Tuberculose) 1910.

RAEMAEKERS, Louis. *Guitenstreken van Pim, Piet en Puckie. III: Wat zij bij tante uithaalden. IV: Hoe zij roovertje speelden.* Band 2. Narrated and illustrated by Louis Raemaekers. Baarn (Hollandia Drukkerij) [1910].

VAN ABKOUDE, Chr. *Tim en Tom.* With plates by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

VAN DEN BLINK, T. *Op zonnige wegen. Een viertal leesboeken voor het zevende leerjaar der lagere school en inrichtingen van voortgezet onderwijs.* Illustrated by Louis Raemaekers. Groningen (J.B. Wolters) 1910.

VAN WEHL, Nannie. *Do en Lo Verster.* Illustrations by Louis Raemaekers. Meppel (Ten Brink) 1910.

VAN WOUDE, Johanna (pseud. of S.M.C. van Wermeskerken-Junius). *Hollandsch binnenhuisje.* Illustrated by Louis Raemaekers. 10th ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1910.

1911 **BEEN**, Joh. H. *Kakkerlak bij de padvinders.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1911.

DE SAVORNIN LOHMAN, Anna. *In Christelijke kringen.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) [1911].

DE SINCLAIR, F. (pseud. of August Herman van der Feen). *De wandelende driekleur: een humoristisch jongensboek*. Illustrated by Louis Raemaekers. Amsterdam (Van Holkema & Warendorf) 1911.

KUIPER, A.C. *Elsje.* Illustrated by Louis Raemaekers. 4th ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1911.

KUIPER, A.C. *Een Hollandsch meisje op een Engelsche kostschool.* Illustrated by Louis Raemaekers. 4th ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1911.

RAEMAEKERS, Louis. *Kleurplaten voor het kind*. Amsterdam (Gebr. Koster) 1911.

VAN ABKOUDE, Christiaan. *De fietsclub Alle vijf.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1911.

VAN DER MEULEN, D. *Janneman.* With 94 illustrations by Louis Raemaekers. Deventer (Æ.E. Kluwer) 1911.

VAN WOUDE, Johanna (pseud. of S.M.C. van Wermeskerken-Junius). *Tom en ik.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1911.

1912 **DE JAGER MEEZENBROEK-VAN BEVERWIJK**, Louise P.J. *De jonge Van Doorns*. With 4 illustrations and cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (P.N. van Kampen & Zoon) 1912.

DE SAVORNIN LOHMAN, Anna. *Zedelijkheidsapostelen.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1912.

Gids v. Wageningen. Cover by Louis Raemaekers. Wageningen 1912.

HERMANNA (pseud. of Alberdina Hermanna Schlüter). *De jongste thuis.* Illustrated by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1912.

VAN MEERBEKE, Henry (pseud. of Martinus Wilhelmus van der Aa). *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer. Hollandsche Verkiezings-Roman*. Illustrated by Louis Raemaekers. 3rd ed. Amsterdam (C.L. van Langenhuysen) 1912 (ed. princ. 1869).

1913 **BEEN**, Joh. H. *Winteravond-vertellingen.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1913. [This cover illustration is later reused for several books in this series.]

BODDAERT, Marie. *De schipper van de Jacomina.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1913.

BRUSSE, M.J. *Brief van Boefje's Petevaer aan de Hollandsche Jongens.* Illustrated by Louis Raemaekers. [Den Haag] (Centrale commissie voor "Plan 1913") [1913].

COSINUS (pseud. of Johan Adriaan Heuff). *Kippeveer of het geschaakte meisje*. New edition, illustrated by Louis Raemaekers, 2 parts. Amsterdam (Meulenhoff & Co.) 1913.

DE SAVORNIN LOHMAN, Anna. Ik *zeg de waarheid.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1913.

JEHU, Felicie. *Wat Noortje beleefde.* With illustrations by Louis Raemaekers. 2nd ed. Utrecht (A.W. Bruna & Zoon) [1913].

QUERIDO, Is. M*elvina en de legende van den vuurtoren.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1913.

UFKES, Jo. *Een vroolijke Frans: oorspronkelijk meisjesboek*. Illustrated by Louis Raemaekers. Amersfoort (Valkhoff & Co.) 1913.

1914 **BEEN**, Joh. H. *Van Paschen tot Pinksteren*. Illustr. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1914. [Same cover illustration as Joh. Been, *Winteravond-vertellingen*, 1913.]

DE SAVORNIN LOHMAN, Anna de. *De Zijp Looyenga's.* Cover by Louis Raemaekers. Amsterdam (L.J. Veen) 1914.
GAEHTGENS, Eva. *De kleine Hamburgers op reis.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1914. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

HOOG, Aletta. *Alléén in 't nestje*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1914.

JEHU, Felicie. *Van zeven meisjes.* Illustrations by M.H. Krabbé and cover by Louis Raemaekers. Utrecht (A.W. Bruna & Zoon) 1914.

KIEVIET, C. Joh. *De zoon van Dik Trom.* Illustrated by Jan Sluyters & Louis Raemaekers. Amersfoort (Valkhoff & Co) 1914.

't HOOFT, Hendrik P. *De student Beets, met een inleiding over humor.* With illustrations by Louis Raemaekers. (Benefit publication for the Hildebrand Memorial). Haarlem (De Erven F. Bohn) 1914.

VAN ABKOUDE, Chris. *Instituut Sparrenheide.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1914. [This cover illustration is later reused for several books in this series.]

1915 **KUYK**, N.W.C. *Uit de vlegeljaren van Henkie Snip*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1915. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

Onze plichten in den strijd tegen de tuberculose. Leporello with sealing stamps, illustrated by Louis Raemaekers. [Haarlem] (Haarlemse Vereeniging ter Bestrijding der Tuberculose) [1915].

RAEMAEKERS, Louis. *Von Hänschen, Paul und Peter die Streiche hör' ein jeder, die sie verübt bei Tante und auch als Räuberbande.* [Translation from *Guitenstreken van Pim, Piet en* Puckie,1910]. Lausanne (Verlag Spes) [1915].

VAN AALST-GOBIUS, Tine. *Tweeërlei leven. Oorspronkelijk meisjesboek.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Amersfoort (Valkhoff & Co.) 1915.

VAN AMMERS KÜLLER, Jo. *De jonge leeuw van Vlaanderen. Een verhaal uit den oorlog van 1914.* Illustrations by Louis Raemaekers. Haarlem (H.D. Tjeenk Willink & Zoon) 1915.

VISSCHER, G.J. & Frans van Noorden. *Elke maand een ander dier* [schoolboek]. Illustrated by Louis Raemaekers. Nijmegen (Robijns & Co.) [ca. 1915].

1916 **HERMANNA** (pseud. of Alberdina Hermanna Schlüter). *De rattenvanger van Hamelen.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Amsterdam (Jacob van Campen) 1916.

VAN DER LINDEN-VAN EDEN, A.M. *Jan Bloemer*. Illustrated by Otto Geerling & Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1916.

1918 **BRINKGREVE**, H. *Op Zonneheuvel.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) [1918].

BROUWER, W. *Frans Brander*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1918. [Same cover illustration as Joh. Been, *Winteravond*-vertellingen, 1913.]

BRUIJN, Cor, *Langs den waterkant: een half jaar uit het leven van een Hollandschen jongen*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1918. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

FEITH, Jan. *Verwaarloosde jeugd. Een schets van het reddingswerk onder verwaarloosde stumperds*. Cover by Albert Hahn. Illustrated by Louis Raemaekers. z.p., z.j. [1918].

KIEVIET, C. Joh. *Het Badreisje van Cor Slung*. Bandillustratie van Louis Raemaekers. (In de vacantie. Serie B.) Alkmaar (Gebr. Kluitman) [1918]. [Same cover illustration as Aletta Hoog, *Alléén in 't nestje*, 1914.]

RAPPARD, Henriëtte. *Annie van Walen*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) [1918].

SONNEGA, H.W. *Een Amsterdamsche jongen*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1918. [Same cover illustration as Joh. Been, *Winteravond-vertellingen,* 1913.]

VISSER, P. *Heemskerck voor Gibraltar: historisch verhaal*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1918.

1919 **DE VRIES**, W.P. *Om en op den Uilenberg*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1919. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Soc.Dem.Arb.Partij in Nederland. Illustrations by Albert Hahn, L.J. Jordaan, Johan Braakensiek, Louis Raemaekers, et al. Amsterdam (Ontwikkeling) 1919.

NIEBOER, Attie. *Boerentypen en humor uit de Betuwe*. Illustrations by Louis Raemaekers & R.L.A. Schoemaker. Amsterdam (Jacob van Campen) 1919.

1920 **BRINKGREVE-WICHERINK**, Tine. Voor 't eerst van huis. Bandillustratie van Louis Raemaekers. (In de vacantie. Serie B: meisjesboeken, 18.) Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Aletta Hoog, *Alléén in 't nestje*, 1914.]

BRINKGREVE-WICHERINK, Tine. *De zusjes Breesma.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Joh. Been, *Winteravond*-vertellingen, 1913.]

BROUWER, W. *Volharding bekroond*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Joh. Been, *Winteravond-vertellingen*, 1913.]

CLÉMENT, Bertha. *Koningin Roza*. Freely adapted [from German] by Henriëtte Blaauw. With illustrations by Frans Van Noorden, Louis Raemaekers & Jeannette Heyligers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920.

DE VRIES, W.P. *De Kapitein van Murat.* Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

KUIPER, A.C. *Een Hollandsch meisje op een Engelsche kostschool.* Illustrated by Louis Raemaekers. 6th ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920.

KUYK, N.W.C. *Toch naar zee*. Cover by Louis Raemaekers. 2nd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

ZIECK, R.E.J. *Met de Friesche bende op reis*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1920. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

1921 **BEEN**, Joh. H. *De zwerftochten van Kakkerlak*. [New edition]. With illustrations by Louis Raemaekers & Henri Christiaan Pieck. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1921.

POLDERMANS, D.A. *De katuil: een historisch verhaal uit den Tachtig-jarigen Oorlog*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1921. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

TEN NAPEL, G. *Bosco*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1921.

De Tien Geboden in den strijd tegen de tuberculose. Leporello with ten sealing stamps, illustrated by Louis Raemaekers. Published by the Haarlemse Vereeniging ter Bestrijding der Tuberculose. Reissue of *Onze plichten in den strijd tegen de tuberculose* [1915]. [Haarlem, 1921]

1922 **MARLOO**, M. [Mabel Marlowe] & Saville J. **LUMLEY**. *Winifred Avon*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1922.

FABER, J. *Een rus te Delfzijl, of de laatste franschen in ons land.* Illustrated by W. Heskens & Louis Raemaekers. Amsterdam (Jacob van Campen) [1922].

RAPPARD, Henriëtte. *Hetty.* Cover by Louis Raemaekers. [Same cover illustration as Aletta Hoog, *Alléén in 't nestje*, 1914.] Alkmaar (Gebr. Kluitman) [1922].

1923 **KRIENEN**, Charles. *De jolige duinpan*. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1923. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

TEN NAPEL, G. *Hollandsche Jaap*. Illustr. Cover by Louis Raemaekers. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1923. [Same cover illustration as Chris van Abkoude, *Instituut Sparrenheide*, 1914.]

BIBLIOGRAPHY
ALBUMS AND BROCHURES WITH POLITICAL CARTOONS

1924 **GRUNWALD**, Levy. *Rooie Hein de Zeejutter*. Illustration by Louis Raemaekers. Den Helder (Egner) 1924.

1926 **NORT**, Betsy (pseud. of B. De Heer). *Vier nichtjes.* Illustrated by Toos Prins & Louis Raemaekers. 6nd ed. Alkmaar (Gebr. Kluitman) 1926.

Van Noord tot Zuid. Kalender-vloeiboek voor 1927. Presented by the advertisers. Illustrations by Louis Raemaekers. z.p. [1926].

1927 **CASIMIR**, R. *Langs de lijnen van het leven.* Illustrated by Dr. Louis Raemaekers. 2nd ed. Amsterdam (H.J.W. Becht) 1927.

EMMEN RIEDEL, W.R. & H.W.C. **BORDEWIJK**. *Belastingvlucht en belasting op nationaliteit: het gewijzigde ontwerp de Geer.* Illustrations by Louis Raemaekers. 's-Gravenhage (Belinfante) 1927.

GIRAN, Etienne. *Le jardin plein de sources I. l'Evangile retrouvé.* Cover and illustrations by Louis Raemaekers. Paris (l'Édition du Monde Moderne) 1927.

RAEMAEKERS, Louis. *Gezondheid is de grootste schat.* Cartoon strip, published by the Nederlandsche Centrale Vereeniging tot Bestrijding der Tuberculose. Amsterdam (Van Leer & Co) [1927].

RAEMAEKERS, L. *En thans... neemt de auteur afscheid van de moderne fee.* [Publication of roof tile factory Comptoir Tuilier de Courtrai, text and illustrations by Raemaekers.] Brussel (Vromant & Compagnie) 1927.

RAEMAEKERS, L. *Et maintenant... Il était une fois... Histoire authentique et merveilleuse de Droogloods, d'une Fee et du Comptoir Tuilier de Courtrai.* Narrated and illustrated by L. Raemaekers. Courtrai (Le Comptoir Tuilier de Courtrai) [1927].

1930 **NYPELS**, Charles. *Programma van het liefdadigheidsconcert op Donderdag 8 Mei 1930 ten bate der slachtoffers van de watersnood in Zuid-Frankrijk.* Cover by Louis Raemaekers. [Maastricht] 1930.

1939 **JONCKERS NIEBOER**, J.H. (ed.). *De Nederlandsche Spoorwegen in Caricatuur 1839-1939.* Met spotprenten van o.a. Louis Raemaekers & Jo Spier. Utrecht (A.W. Bruna) 1939.

Books with illustrations by [Louis &] Robert Louis Raemaekers (R.Jr., RAM, RMKS or R.M.K.S.):

1935 **CLINGE DOORENBOS**. *Flippie Flink*. In 2 parts. Illustrations by R.Jr. [possibly also some illustrations by Louis Raemaekers.] Den Haag (Van Goor & Zonen) 1935/1936.

Les fleurs du Mâle. Illustrations by RAM. Brussel (Les Amis de la Chansons Estudiantine) 1935.

1938 ***Les fleurs du Mâle***. Premier Supplément. Illustrations by RAM. Brussel (Les Amis de la Chansons Estudiantine) 1938.

SOURCES AND ARCHIVES CONSULTED

SOURCES

Newspapers and magazines

The Netherlands

Delpher Newspapers http://kranten.delpher.nl
Delpher Magazines http://tijdschriften.delpher.nl
Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren [Digital Library for Dutch literature] http://www.dbnl.org
Newspapers Roermond http://roermond.x-cago.com/kranten/

Belgium

Belgian War Press http://warpress.cegesoma.be/en

Great Britain

The British Newspaper Archive http://www.britishnewspaperarchive.co.uk
The Times Archive http://www.thetimes.co.uk/tto/archive/

France

Bibliothèque Nationale de France http://www.bnf.fr/en/tools/a.welcome_to_the_bnf.html

United States

Historic American Newspapers http://chroniclingamerica.loc.gov/
JSTOR: Digital Library of academic Journals, Books, and primary Sources http://www.jstor.org/
UNZ: Website for Periodicals, Books, and Videos http://www.unz.org/
Website New York Times http://query.nytimes.com/search/sitesearch/#/raemaekers/

International:

Albums of newspaper clippings:	Stanford CA, HIA private collection

ARCHIVES

Archives, abbreviations

AVS	Atlas Van Stolk, Rotterdam http://www.atlasvanstolk.nl/en
CHR	Cuypershuis, Roermond (NL) http://www.cuypershuisroermond.nl/
CUA	Clark University Archives, Worcester MA http://www.clarku.edu/research/archives/
GAR	Municipal Archives Roermond (NL) http://www.roermond.nl/gemeentearchief
GAW	Municipal Archives Wageningen (NL) http://www.wageningen.nl/Ontdek_Wageningen/Historie
GAW, NAW	Municipal Archives Wageningen, New Archive Wageningen (NL)
GldA	Provincial Archives Gelderland, Arnhem (NL) http://www.geldersarchief.nl/
HIA	Hoover Institution Library and Archives, Stanford CA http://www.hoover.org/library-archives
IISG	International Institute of Social History, Amsterdam http://socialhistory.org/en
IWM	Imperial War Museum, Londen (GB) http://www.iwm.org.uk/
KB	National library of the Netherlands, Den Haag http://www.kb.nl/en
LC	Library of Congress, Washington DC http://www.loc.gov/

SOURCES AND ARCHIVES CONSULTED

LM	Museum of Literature, Den Haag http://www.letterkundigmuseum.nl/
NIOD	Institute for War, Holocaust and Genocide Studies, Amsterdam http://www.niod.nl/en
NL-HaNA	National Archives of the Netherlands, Den Haag http://en.nationaalarchief.nl/
PA AA	Politische Archiv, Auswärtiges Amt 1867-1920, Berlijn (DE) http://www.archiv.diplo.de/
RAN	Regional Archives Nijmegen (NL) http://studiezaal.nijmegen.nl/ran/_intro.aspx
RAT	Regional Archives Tilburg (NL) http://www.regionaalarchieftilburg.nl/
RHCL	Regional Historic Center Limburg, Maastricht (NL) http://www.rhcl.nl/settaal.asp?taal=gb
RM	Rijksmuseum, Amsterdam https://www.rijksmuseum.nl/en/explore-the-collection
RM, RP	Rijksmuseum, The Print Room, Amsterdam
SAA	Municipal Archives Amsterdam http://stadsarchief.amsterdam.nl/english/home.en.html
SMA	Stedelijk Museum Amsterdam http://www.stedelijk.nl/en
TNA	The National Archives, Kew (GB) http://www.nationalarchives.gov.uk/
TNA, CO	The National Archives, Colonial Office http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/british-colonies-and-dominions.htm
TNA, FO	The National Archives, Foreign Office http://www.nationalarchives.gov.uk/records/research-guides/fo-card-index-1910-1919.htm
TNA, INF	The National Archives, Central Office of Information http://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/inf3.htm
TNA, T	The National Archives, Treasury http://www.nationalarchives.gov.uk/records/catalogues-and-online-records.htm
UBA	University Library Amsterdam http://uba.uva.nl/en/home
UCLA	University of California Los Angeles CA (USA) http://catalog.library.ucla.edu/vwebv/searchBasic
WUR	Wageningen University & Research centre (NL) http://www.wageningenur.nl/en/Expertise-Services/Facilities/Library.htm

Websites other archives (a selection)

The Netherlands

Coordination Point First World War http://eerstewereldoorlog.nu/
Database National Archives of the Netherlands http://www.gahetna.nl/
Genealogical Database Limburg http://www.allelimburgers.nl/
The Memory of the Netherlands http://www.geheugenvannederland.nl/
Historiek http://historiek.net/
Huis Doorn http://www.huisdoorn.nl/eng/
Kunstenaarsvereniging Sint Lucas http://www.sint-lucas.nl/
Louis Raemaekers www.louisraemaekers.com
Schinderhannes Roermond http://www.schinderhannes.nl/
The Heritage of the Great War http://www.greatwar.nl/

SOURCES AND ARCHIVES CONSULTED

Belgium

Stijn Streuvelsgenootschap http://www.streuvels.be/

France

Gaumont Pathé archives http://www.gaumontpathearchives.com/index.php?&langue=EN

Great Britain

BBC – History http://www.bbc.co.uk/history

United States

Internet Archive https://archive.org/
Hoover Library & Archives http://www.hoover.org/library-archives/collections
Online Archive of California http://www.oac.cdlib.org

International

Europeana http://www.europeana.eu/portal/search.html?query=raemaekers&rows=24
Project Gutenberg http://www.gutenberg.org/
Worldcat bibliographical database http://www.worldcat.org/?&lang=en
Youtube https://www.youtube.com/watch?v=MT4niL7TCLY

LIST OF EXHIBITIONS

1894 **Tilburg (NL)**, Philharmonie. February 1894. Group exhibition – paintings.
recensie: *Tilburgsche courant*, 15-4-1894.

1896 **Wageningen (NL)**, July 1896. Group exhibition.
recensie: *Wageningsche Courant*, 5-8-1896.

1900 **Amsterdam**, around 1900: member exhibitions at Sint Lucas and Arti et Amicitia.

1902 **Wageningen (NL)**, Nutsgebouw. *Tentoonstelling Louis Raemaekers. Teekeningen en Schetsen* [Drawings and sketches]. May 1902.
recensie: *Wageningsche Courant*, 14-5-1902.
Batavia (DI), Nederlandsch-Indische Kunstkring. 1902.

1903 **Amsterdam**, Stedelijk Museum. *Tentoonstelling van werken van levende meesters* [art work of living artists].
bron: Scheen, *Lexicon* (1981), 417.
recensie: *De Telegraaf*, 23-9-1903.

1905 **Arnhem (NL)**, Arhemsche Kunstkring. March 1905.
recensie: *Wageningsche Courant*, 8-3-1905.

1906 **Utrecht**, Caramelli & Tessaro. *Intocht van Germanicus, Romeinsche Wagenrennen* [Entry of Germanicus. Roman chariot racing]. *Tentoonstelling van Pastels (Teekeningen) door Louis Raemaekers.* October-November 1906 (cat.).
recensies: *Utrechtsch Dagblad,* 21-10-1906; *Nieuws van den Dag,* 23-10-1906; Pictor, 'Raemaekers', *Prins* (1906).
Amsterdam, Stedelijk Museum. *Jubileumtentoonstelling van werken van oudleerlingen der beide museumscholen* [art work of former pupils of the art schools]. 1906 (cat.)

1907 **Utrecht**, Vereniging 'Voor de Kunst'. *Tekeningen van A. Hahn, Louis Raemaekers en Dirk Nijland* [Drawings of Hahn, Raemaekers and Nijland]. April-May 1907.
recensies: *Telegraaf*, 18-4-1907.

1909 **Amsterdam**, Wed. G. Dorens & Zoon, [met Vaarzon-Morel]. February 1909.
recensies: *NRC,* 18-2-1909; *Nieuws van den Dag,* 19-2-1909.
The Hague, Schüller & Eisenloeffel. May 1909.
recensies: *Avondpost,* 12-5-1909; *Algemeen Handelsblad,* 11-5-1909, *De Tijd*, 12-05-1909, 15-5-1909.
Wageningen (NL), Nutsgebouw. June 1909.
recensie: *Wageningsche Courant,* 16-6-1909.

1911 **Amsterdam**, Stedelijk Museum (St. Lucas). *Jaarlijkse tentoonstelling van kunstwerken door leden der Vereeniging in het Stedelijk Museum te Amsterdam* [art work of members of the Association of the Stedelijk Museum]. April-June 1911 (cat.).
recensie: *De Kunst* 3, 20-5-1911.
Noordwijk-Batavia (DI), Gebouw der N.I.L.L. Mij. Group exhibition.
recensie: *De Kunst* 3, 10-6-1911; *De Kunst* 4, 30-12-1911, 203.
Amsterdam, Arti et Amicitiae (Spring-exhibition). June 1912.
recensie: *De Kunst* 3, 3-6-1910.

LIST OF EXHIBITIONS

1912 **Amsterdam**, Arti et Amicitiae (Fall-exhibition). October 1912.
recensie: *De Kunst* 5, 26-10-1912, 58; 2-11-1912, 70; 9-11-1912, 89.
Amsterdam, Stedelijk Museum (St. Lucas). *Aquarellen, teekeningen, grafische kunsten en klein beeldhouwwerk van leden der vereeniging* [Member exhibition]. November-December 1912 (cat.).
recensies: *De Kunst* 5, 16-11-1912, 97-98; *Hofstad,* 23-11-1912; *Nieuwe Courant,* 24-11-1912; *Wereld,* nov. 1912; *NRC,* nov. 1912.
Renkum (NL), Hotel Verwaaijen. Group exhibition. 1912.
recensies: *NRC,* 1912; *Algemeen Handelsblad*, 23-11-1912; *Nieuws van den Dag*, 29-11-1912.

1913 **Amsterdam**, Frans Buffa & Zonen. *Louis Raemaekers.* January-February 1913 (cat.).
recensies: C. Veth, 'Raemaekers bij Buffa', *Elseviers Maandschrift* 45 (1913), 272-274; Steenhof, *Amsterdammer,* 2-2-1913; *NRC,* 3-2-1913; *Telegraaf,* 3-2-1913, 6-2-1913; *Algemeen Handelsblad,* 5-2-1913; *Haarlem's Dagblad*, 10-2-1913; *Nieuwsblad van Friesland*, 15-2-1913; *De Prins*, 15-2-1913, 77; Marius, *Nieuws van den Dag,* 6-2-1913; Wolf, *Kunst* 5, 1-2-1913, 279-282.
Groningen (NL), Museum, Pictura-zalen. *Politieke prentkunst van Louis Raemaekers* [Politicaal cartoons by Louis Raemaekers]. May 1913.
recensie: *Nieuwsblad van het Noorden*, 7-5-1913; *Nieuwe Groninger Courant,* 9-5-1913.
Amsterdam, Stedelijk Museum (St. Lucas). *Jaarlijkse tentoonstelling van kunstwerken door leden der Vereeniging in het Stedelijk Museum te Amsterdam* [Yearly member exhibition]. May-June 1913 (cat.).
Den Haag, [location unknown]. Landbouwtentoonstelling [Agricultural exhibition]. August 1913.
recensies: *Nieuwe Courant,* 29-8-1913; *Algemeen Handelsblad,* 10-9-1913.
Den Haag, Schüller & Eissenhoeffel. *Spotprenten Louis Raemaekers* [Cartoons by Louis Raemaekers]. September 1913 (cat.).
recensies: *NRC,* 21-9-1913; *Nieuwe Courant,* 17-9-1913; *Hofstad,* 20-9-1913, 27-9-1913; *Algemeen Handelsblad; Avondpost,* 9-1913; *NRC,* 14-12-1913; *Haarlem's Dagblad*, 23-9-1913.
Rotterdam, Kunstzalen Unger en Van Mens. *Spotprenten Louis Raemaekers* [Cartoons by Louis Raemaekers]. 16 November-14 December 1913, extended until 21 December (cat. with preface by Cornelis Veth).
recensies: *Telegraaf.* 19-11-1913, 6-12-1913; *NRC,* 19-11-1913, 7-12-1913; 18-12-1913; Van Veen, *Algemeen Handelsblad,* 11-12-1913; *Rotterdamsche Nieuwsblad,* 11-12-1913; *Rotterdamsch Weekblad; Nieuwe Gids* 1913/1, 645-646.

1914 **Arnhem (NL)**, Artibus Sacrum. February 1914.
recensies: Nieuwe *Arnhemsche Courant,* 14-2-1914, febr. 1914.
Amsterdam, Larensche Kunsthandel. *Tentoonstelling van teekeningen den Europeeschen oorlog betreffende* [War drawings]. October 1914.
recensies: *NRC,* 25-10-1914, 27-10-1914; Leonardo, *Controleur,* 31-10-1914; *Nieuws van den Dag,* 24-10-1914; *Telegraaf,* 24-10-1914.
Leeuwarden (NL), Leeuwarder Kunstkring. *Oorlogsteekeningen* [War drawings]. December 1914.
recensie: *Friesche Courant,* dec. 1914.
Utrecht, Voor de Kunst. *Oorlogsteekeningen* [War drawings]. 22 November – 13 December 1914. recensies: *Hofstad,* 12-12-1914; *Amsterdammer,* 20-12-1914.

1915 **Rotterdam**, Rotterdamsche Kunstkring. *Oorlogsteekeningen* [War drawings]. 1915.
Groningen (NL), Museum, Pictura-zalen. January 1915.
recensies: *Nieuwsblad van het Noorden,* 18-1-1915; *Provinciale Groninger Courant,* 18-1-1915; *Groninger Dagblad,* jan. 1915.
Amsterdam, Larensche Kunsthandel. *Oorlogsteekeningen* [War drawings] (tweede tentoonstelling). February 1915.
recensies: *Maasbode,* 13-2-1915; Leonardo, *Controleur,* 20-2-1915; *NRC,* 21-2-1915; *Vaderland,* 15-2-1915; *Bloemendaals Weekblad,* 20-2-1915; *Telegraaf*, 23-2-1915.
Dordrecht (NL), Teekengenootschap "Pictura". *Oorlogsteekeningen* [War drawings]. March-April 1915.
recensies: *Dordrechtsche Courant,* 18-3-1915; *Vaderland,* 19-3-1915; *Amsterdammer,* 4-4-1915; Veth, 'Oorlogsteekeningen'. Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift 49 (1915), 336.
The Hague, Pulchri Studio (Hollandsche Teekenmaatschappij). *39e Tentoonstelling van teekeningen* [Exhibition of drawings]. September 1915.
recensies: *NRC,* 4-9-1915, 17-9-1915; *Vaderland,* 13-9-1915; *Avond-post,* 10-9-1915; *Nieuws van den Dag,* 1-10-1915.
Amsterdam, Stedelijk Museum. *Internationale tentoonstelling van oorlogsprentkunst* [War drawings]. December 1915-January 1916 (cat.).
recensies: *NRC,* 6-11-1915; *Volk,* 11-12-1915; *Algemeen Handelsblad,* 15-12-1915; *Nieuws van den Dag,* 18-12-1915; *Haagsche Post,* 18-12-1915; Plasschaert, *Vaderland,* 5-1-1916.
London, Fine Art Society. *War Cartoons by Louis Raemaekers.* December 1915-January 1916 (cat.).
recensies: *Times,* 2-12-1915; *Glasgow Herald,* 2-12-1915; *Haarlems Dagblad,* 6-12-1915; *Architect & Contract Reporter,* 10-12-1915; *Standard,* 10-12-1915; *NRC,* 14-12-1915; *Algemeen Handelsblad,* 15-12-1916; Buschmann, *Onze Kunst* 29 (1916); Cohen Stuart, *NRC,* 8-3-1916; *Connoisseur,* z.j.; Postiljon, *Haagsche Post,* March/April 1916; 'What the Cartoonists are doing. Raemaekers' London Debut', *Cartoons Magazine* 9 (1916), 315.

1916 **London**, Fine Art Society. *Facsimile Reproductions of the War Cartoons of Louis Raemaekers.* February-March 1916 (cat.).
recensies: J.H. Cohen Stuart, *NRC,* 7-3-1916; *Vaderland,* 9-3-1916, 10-3-1916; *Times,* 17-3-1916; Bushmann, *Onze Kunst,* 31 (1916).
Paris, Galerie Georges Petit. *Cent reproductions fac-simile en couleurs des originaux. l'Oeuvre de Louis Raemaekers pendant la Guerre.* 10 February-March 1916 (cat.).
recensies: *Times,* 9-2-1916; *Berliner Zeitung,* 11-2-1916; *Provinciale Groninger Courant,* 12-2-1916; *Telegraaf,* 15-2-1916; *Deutsche Wochenzeitung,* 19-2-1916; *Leeuwarder Courant,* 26-2-1916; *Soerabaiasch Handelsblad,* febr. 1916; L. Bernardini-Sjoestedt, 'Louis Raemaekers: The Arch Enemy of the Kaiser', *Cartoons Magazine* 9 (1916), 775-780.
Paris, Jeu de Paume. *Salon de 'La Triennale'.* [Met een Raemaekerszaal.] March 1916 (cat.).
Lyon (FR), La Foire de Lyon. 1-20 March 1916 (cat.).
Dublin (in 1916 GB), Messrs Combridge's Gallery. March 1916.
recensies: *Irish Times,* 16-3-1916; *Irish Society,* 18-3-1916.

Liverpool (GB), Walker Art Gallery. March 1916.
recensies: *Liverpool Post,* 18-3-1916, 5-4-1916; *Liverpool Courier* 4-3-1916, 20-3-1916, 21-3-1916.
Newcastle (GB), Messrs Mawson, Swan and Morgan Gallery. March 1916.
recensie: *Newcastle Journal,* 6-3-1916.
Redhill (GB), Messrs Robinson and Son. March 1916.
recensie: *Survey Mirror,* 31-3-1916.
Nottingham (GB), G.W. Keeps' Art Gallery. March 1916.
recensie: *Nottingham Guardian,* 9-3-1916.
Oxford (GB), Messrs. Ryman's Gallery. March 1916.
recensie: *Oxford Chronicle,* 3-3-1916.
Glasgow (GB), Connell's Galleries, March 1916.
recensie met foto: *Glasgow Bulletin* 18-3-1916.
Brighton (GB), Messrs Biddle and Sons' Gallery. March 1916.
recensies: Sussex *Daily News,* 9-3-1916, 29-3-1916; *Brighton Herald,* 25-3-1916; *Sussex Daily News,* 9-3-1916, 29-3-1916.
Plymouth (GB) , Messrs Harris's Gallery. March 1916.
recensies: *Western Morning News,* 13-3-1916, 23-3-1916.
Aberdeen (GB), Messrs Hay and Lyall's Saloon. March 1916.
recensies: Aberdeen *Free Press,* 13-3-1916, 27-3-1916.
Clifton (GB), Messrs Barton and Long. March 1916.
recensie: *Bristol Times,* 14-3-1916.
Dundee (GB), Messrs Robert Scott & Son Gallery. March 1916.
recensies: *Dundee Advertiser,* 7-3-1916, 4-4-1916; *Dundee Courier,* 7-3-1916.
York (GB), Gallery of Mr. John R. Swales. March 1916.
recensie: *Yorshire Herald,* 14-3-1916.
Sheffield (GB), Mappin Art Gallery. March 1916.
recensies: *Sheffield Daily Telegraph,* 10-3-1916, 27-3-1916; *Yorkshire Post,* 10-3-1916.
Stirling (GB), Eneas Mackay's Murray Place Art Gallery. April 1916.
recensie: *Stirling Journal,* 28-4-1916.
Deventer (NL), Deventer Gymnasium. April 1916.
recensies: *Deventer Dagblad,* 15-4-1916; *Zwolsche Courant,* 15-4-1916.
Paris, Salon, 64 rue de la Boetie. *La guerre et les humoristes.* [Met 5 tekeningen van Raemaekers]. 1916.
Nice (FR), Palais de la Jetée. April 1916 (cat.).
recensies: *Telegraaf,* 25-4-1916; *Daily Mail,* 15-4-1916, 20-4-1916; *Haarlems Dagblad,* 27-4-1916; *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad,* 28-4-1916.
Marseille, Palais de la Bourse. April-May 1916 (cat.).
Saint-Etienne (FR), Hôtel de Ville. May 1916 (cat.).
London, Fine Art Society. May-July 1916 (cat.).
recensies: *Courant,* 31-5-1916; *Nottingham Guardian,* 3-5-1916; *Morning Post,* 8-5-1916; *Daily Chronicle,* 8-5-1916; *Westminster Gazette,* 12-5-1916; *Daily Telegraph,* 11-7-1916.
Paris, Galerie Bernheim Frères. *l'Oeuvre du soldat dans la tranchée.* [250 Kunstenaars, o.a. Raemaekers]. May 1916.
Belfast (GB), Mr. John Magee's Art Gallery. May 1916.
recensie: *Nothern Whig,* 5-5-1916.
Sheffield (GB), Mappin Art Gallery. May 1916.
recensie: *Sheffield Daily Telegraph,* 20-5-1916.

Manchester (GB), Messrs. Rowley's Gallery. May 1916.
recensies: *Manchester Guardian,* 3-5-1916, 4-5-1916.
Edinburgh (GB), Royal Scottish Academy. May-June 1916 (cat.).
recensies: *Scottsman,* 5-5-1916, 22-5-1916, 19-6-1916, 3-7-1916; *Glasgow Herald,* 29-2-1916, 5-5-1916, 24-6-1916, 29-6-1916; Queen, 15-5-1916; *Edinburgh Dispatch,* 24-5-1916; *Oban Times,* 25-5-1916.
Rouen (FR), Palais des Consuls. June 1916 (cat.).
Le Havre (FR), Hôtel de Ville. June 1916 (cat.).
recensies: *Petit Havre,* 8-6-1916, 9-6-1916, 10-6-1916, 11-6-1916.
Darlington (GB), 'Messrs. T. Wood and Sons' Fine Art Gallery. June 1916.
recensie: *North Star,* 17-6-1916.
Bordeaux, Hôtel de Ville. June-July 1916 (cat.).
Nîmes (FR), Grand Théâtre. July 1916 (cat.).
recensie: *l'Eclair,* 23-7-1916.
Dundee (GB), Art Gallery of the Albert Institute. July 1916.
recensie: *Dundee Advertiser,* 5-7-1916.
Toulouse (FR), Capitole. July-September 1916 (cat.).
Avignon (FR), Mairie. August 1916 (cat.).
Vichy (FR), Société Fermière. August 1916 (cat.).
recensie: *Daily Mail,* 4-8-1916.
Le Havre (FR), [ruimte onbekend]. August 1916 (cat.).
Malo-les-Bains (FR), Hôtel de Ville. August 1916 (cat.).
Aberdeen (GB), Art Gallery. August 1916.
recensies: Aberdeen *Journal,* 23-8-1916; *Aberdeen Free Press,* 24-8-1916.
Sunderland (GB), Public Art Gallery. August 1916.
recensies: *Sunderland Echo,* 5-8-1916, 21-8-1916, 7-9-1916; *Yorkshire Post,* 7-8-1916; *North Star,* 7-8-1916; *Newcastle Journal,* 7-8-1916, 21-8-1916; *Pall Mall Gazette,* 27-9-1916.
Biarritz (FR), Syndicat d'Initiative. August 1916 (cat.).
Leeds (GB), Leeds Art Gallery. August 1916.
recensies: *Yorkshire Post,* 19-8-1916; *Yorkshire Observer,* 9-8-1916, 10-8-1916; *Leeds Mercury,* 19-8-1916.
Donostia-San Sebastian (ES), Republican Circle club. August-September 1916.
Toulon (FR), Hôtel de la Chambre de Commerce. August-September 1916 (cat.).
Tours (FR), l'Ancien Musée. September 1916 (cat.).
Nantes (FR), Bourse de Commerce. September 1916 (cat.).
Amiens (FR), Musee d'Amiens. September-October 1916 (cat.).
New York NY, United Arts Club. 1916 (cat.).
Birmingham (GB), Art Gallery. October 1916.
recensies: *Birmingham Gazette,* 27-10-1916; *Birmingham Daily Mail,* 28-10-1916.
Boston MA, Copley Hall. *Exhibition and sale of war cartoons by Louis Raemaekers for the benefit of the National Allied Relief Association.* October 1916 (cat.).
recensies: *Boston Transcript,* 24-9-1916, 3-10-1916, 7-10-1916, 14-10-1916; *Boston Globe,* 1-10-1916, 5-10-1916, 9-10-1916; *Boston Journal,* 25-9-1916, 7-10-1916; *Boston Herald,* 28-9-1916; *Boston Post,* 8-10-1916, 15-10-1916; *Boston Record,* 13-10-1916; *Boston Advertiser,* 14-10-1916; *Boston Republic,* 14-10-1916.
Grenoble (FR), Musée de Grenoble. October-November 1916 (cat.).
recensies: *Presse Associée,* 9-11-1916; *Evénement,* 10-11-1916; *Presse,* 11-11-1916.

Dijon (FR), Hôtel de Ville. October-November 1916 (cat.).
New York NY, White, Allom & Co. Gallery. *Exhibition of Raemaekers' cartoons in aid of the French Red Cross [...].* Organised by J. Murray Allison. November 1916 (cat.).
recensies: *N.Y. Tribune,* 17-11-1916, 19-11-1916; N.Y. *Times,* 14-11-1916, 18-11-1916; *N.Y. Herald,* 5-11-1916, 16-11-1916; *N.Y. World.* 12-11-1916; *N.Y. Post,* 20-11-1916; *N.Y. Call,* 18-11-1916; *N.Y. Mail,* 17-11-1916; *Philadelphia Evening Star,* 14-11-1916; *Brooklyn Daily Eagle,* 19-11-1916; *Brooklyn Standard,* 15-11-1916; *World,* 12-11-1916, 3-12-1916.
Calais (FR), Grand Théâtre Municipal. November 1916 (cat.).
recensies: *XXe Siècle,* 10-11-1916; *Cri de France,* 11-11-1916; *Nieuwe Courant,* 14-11-1916; *Toekomst,* 25-11-1916.
Limoges (FR), Hôtel de Ville. November 1916 (cat.).
Grenoble (FR), Galeries Fenoglio. November 1916 (cat.). Grenoble, Musée de la Peinture. November 1916 (cat.).
Madrid (ES), Centro Agrario. November 1916 (cat.).
recensies: *El Liberal,* 9-11-1916, 13-11-1916, 14-11-1916, 16-11-1916; *Times,* 15-11-1916, 29-11-1916; *Daily Mail,* 17-11-1916, 30-11-1916, 10-1-1917; *N.Y. Times,* 18-11-1916; *Overijsselsche en Zwolsche Courant,* 28-11-1916; *Temps,* 30-11-1916; *Figaro,* 30-11-1916; *Telegraaf,* 2-12-1916; *Globe,* 10-1-1917.
Montpellier (FR), Hôtel de Ville. 1916 (cat.).
Chalon-sur-Saône (FR), Hôtel de Ville. November-December 1916 (cat.).
Turin (IT), Circolo degli Artisti. *Opere di Raemaekers, pittore Olandese.* November-December 1916 (cat.).
recensie: *Giornale,* 23-11-1916.
Rome, Select, Palazzo Ruspoli. December 1916 (cat.).
recensies: *Idéa Nazionale,* 13-12-1916; *Corriere d'Italia,* 19-12-1916; *Telegraaf*, 3-1-1917; 13-1-1917.
Barcelona, [ruimte onbekend]. December 1916 (cat.).
Brest (FR), Hôtel Continental. December 1916 (cat.).
Nîmes (FR), Grand Théâtre. December 1916 (cat.).
recensie: *l'Eclair,* 6-12-1916.
Rennes (FR), Palais de Justice. December 1916 (cat.).

1917 **Boston MA**; **Philadelphia PA**; **Minneapolis MN**; **Atlantic City NJ**; **San Francisco CA**; **Los Angelos CA**; **Princeton NJ; Hartford CT**; **Worcester MA**; **Providence RI**; **Baltimore MD**; **Bridgeport CT; Louisville KY**; **Atlanta GA**; **Emporia KS**; **St.Paul MN**; **Waterbury CT**; **Oberlin OH**; **Grand Rapids MI**; **Wilkesbarre NY**; **Kansas City MO**; **Omaha NE**; **Lawrence KS**; **Chatauqua NY**; **Duluth MI**; **Akron OH**; **Bangor ME**; **Troy NY**; **Newport RI**; **Sidney MT**; **St. Louis MT**; **Rockford IL**; **Aurora IL**; **Portland OR**; **Detroit MI**; **Ann Arbor MI**; **Seattle WA**; **Pittsburgh PA**; **Cincinnati OH**; **Denver CO**; **Birmingham AL**; **Norfolk VA**; **New Orleans LA**; **Buffalo NY**; **Toronto ON (CN)**, locations and dates unknown.
London, Fine Art Society. *Second exhibition of War Cartoons by Louis Raemaekers.* January 1917 (cat.).
recensies: *Daily Mail,* 30-11-1916, 5-1-1917; *Manchester Guardian,* 30-12-1916; *Westminster Gazette,* 30-12-1916; *Observer,* 31-12-1916, 2-1-1917, 14-1-1917; *Leicester Daily Post,* 3-1-1917; Sussex *Daily News,* 4-1-1917; *Yorkshire Post,* 4-1-1917; *Newcastle Chronicle,* 5-1-1917; *Daily Chronicle,* 5-1-1917, 11-1-1917; *Lloyd's Weekly News,* 7-1-

1917; *Sunday Times,* 7-1-1917; *Times,* 10-1-1917; *Land & Water,* 11-1-1917; *Morning Post,* 4-1-1917; *Architect & Contract Reporter,* 19-1-1917; *Queen*, 20-1-1917; *Ladies Pictorial,* 19-5-1917; Buschmann, *Onze Kunst* 16 (1917) 31/1, 147; *Connoisseur* 47 (1917), 230, 233.
Middlesbrough (GB), Town Hall. January 1917.
recensies: *Northern Echo,* 16-11-1916; *North Eastern Gazette,* 15-11-1916, 6-1-1917, 8-1-1917.
Chicago IL, Art Institute of Chicago. January 1917 (cat.).
Washington DC, Veerhoff Galleries. January 1917 (cat.).
recensie: *Washington Times*, 24-1-1917.
New Haven CT, Murray-Dodge Hall. January 1917 (cat.).
Oklahoma City OK, [location unknown]. January 1917 (cat.).
Genua (IT), Palazzo della Nuova Borsa. *L'Opera di Louis Raemaekers durante la Guerra.* January 1917 (cat.).
Des Moines IA, [location unknown]. January 1917 (cat.).
Monte Vista CO, [location unknown]. January 1917 (cat.).
Aberdeen (GB), Trinity Hall. February 1917.
recensies: *Aberdeen Free Press,* 3-2-1917, 4-2-1917; *Scotsman,* 5-9-1916.
Milan (IT), Banca Commerciale Italiana. *Esposizione Raemaekers.* February 1917 (cat.).
recensies: *La Sera,* 13-2-1917; *Secolo,* 13-2-1917, 16-2-1917.
Turin (IT), Cinema-teatro Vittoria. March 1917 (cat.).
Pisa (IT), Grand Hotel. 1917 (cat.).
Napels (IT), Istituto Nazionale del Commercia. March 1917 (cat.).
Pretoria (SA), Yardley & Harvey's bookstore. April 1917.
Geneva (CH), Bâtiment Electoral. April 1917. [trial Vuille] (cat.).
recensies: *Nieuwe Courant,* apr. 1917; *Daily News,* 8-5-1917; Star, 8-5-1917; *Telegraaf,* 6-2-1918; *Westminster Gazette,* 28-4-1917; *Tribune* de *Genève,* 31-1-1918, 1-2-1918, 2-2-1918; *Christian World,* 10-5-1917; Vuille, *Affaire Raemaekers* (1918).
Bologna (IT), Società agraria all'Archiginnasio. April-May 1917 (cat.).
Paris, Galerie Devambez. *Deuxième exposition des oeuvres de Louis Raemaekers pendant la guerre*. 'Allocution prononcée par le grand poète Belge Maurice Maeterlinck'. 1917 (cat.).
recensie: Mesnil, *Onze Kunst* 16 (1917) 31/2, 98-99.
New York NY, Ehrich Print Gallery. July 1917.
recensie: *N.Y. Times,* 8-7-1917.
Cleveland OH, Gallery X, Cleveland Museum of Art. October 1917.
recensie: *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, Vol. 4, (1917), 116-117.
Washington DC, Concoran Gallery. October 1917 (cat.).

1918 **Toledo OH**, Toledo Museum of Art. *Painting by great masters: War Cartoons by Louis Raemaekers*. March 1918 (cat.).
London, Fine Art Society. *War cartoons and studies at the front by Louis Raemaekers.* November 1918 (cat.).
recensies: *Morning Post; Westminster Gazette,* 26-10-1918; *Land & Water,* 14-11-1918; *Telegraaf,* 22-11-1918
New York NY, Ehrich Print Gallery. *Patriotic exhibition of original war drawings by Louis Raemaekers.* December 1918 (cat.).

LIST OF EXHIBITIONS

1919 **Brussels**, Salle Aeolian (League of Neutral States), *Les Dessinateurs Hollandais et la Guerre.* Précédé d'un avertissement de M. Sander Pierron. May/June 1919 (cat.).
Antwerp, Kunstverbond. July 1919.
recensie: *Telegraaf*, 6-7-1919.

1920 **London**, Fine Art Society. *Victory and after*. January 1920 (cat.).
recensies: *Morning Post,* 3-1-1920; *Cambridge Daily News,* 8-1-1920; *Guardian,* 31-1-1920; *Birmingham Gazette,* 10-1-1920; *Evening Standard,* 10-1-1920; *Notts Express,* 12-1-1920; *Birmingham Daily Post,* 13-1-1920; *Newcastle Chronicle* 9-1-1920; *Tatler,* 21-1-1920; *Queen*, 31-1-1920.

1921 **Liège (BE)**, Cercle de l'U.M.A. *Exposition Louis Raemaekers.* December 1921-January 1922 (cat.).

1922 **The Hague**, Kunstzalen Kleykamp. 1922. [Canceled.]
bron: *Telegraaf,* 20-10-1922, 21-11-1922, 23-11-1922, 24-11-1922, 25-11-1922, 26-11-1922, 5-12-1922, 6-12-1922, 30-6-1926.

1923 **Amsterdam**, Gebouw voor Beeldende Kunst, Vondelstraat 80. February-March 1923 (cat.).
recensies: *Telegraaf,* 4-2-1923, 13-2-1923, 18-2-1923, Niehaus: 18-2-1923; 24-2-1923; *Nieuws van den Dag,* 18-2-1923; *NRC,* 18-2-1923; *Vaderland*, 20-2-1923; *NRC*, 11-3-1923.
The Hague, Pulchri Studio. March 1923.
recensies: *Nieuwe Courant,* 15-3-1923; *Telegraaf,* 16-3-1923; *NRC,* 16-3-1923; *Vaderland,* 19-3-1923; *Hofstad,* 31-3-1923.
Brussels, Cercle Artistique et Litteraire. *Exposition Louis Raemaekers.* December 1923 (cat.).
recensie: *Laatste Nieuws,* 23-12-1923.

1924 **Rotterdam**, Rotterdamsche Kunstkring. March 1924.
recensies: *Telegraaf,* 30-1-1924, 8-3-1924, 20-3-1924; *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20-3-1924; Van Veen, *Algemeen Handelsblad,* 21-3-1924; *NRC,* 21-3-1924; *Dagblad Voorwaarts,* 23-3-1924; P.K., *Weekblad van Rotterdam,* 5-4-1924; *Maandblad voor Beeldende Kunsten* (1924) 157; Zwartendijk, 'Raemaekers', *Elsevier's Maandschrift* (1926).

1937 **Amsterdam**, E.J. Wisselingh & Co. *Teekeningen door Dr Louis Raemaekers.* November-December 1937 (cat.).
recensies: *Telegraaf,* 12-11-1937, Niehaus: 27-11-1937, Niehaus: dec. 1937; *Algemeen Handelsblad,* 6-12-1937; H., 'Tentoonstellingen', *Maandblad voor B.K.* (1938); N.H.W., 'Louis Raemaekers Exposeert', *De Kunst* 29, 4-12-1937.

1938 **Maastricht (NL)**, Stedelijk Museum Vrijthof (Limburgsche Kunstkring). *Tentoonstelling van Dr. Louis Raemaekers.* January 1938 (cat.).
recensies: *Telegraaf,* 28-12-1937, 10-1-1938; *Algemeen Handelsblad,* 11-1-1938; *Limburger Koerier,* 10-1-1938, 18-1-1938; *Maasbode,* 10-1-1938; *Limburgsch Dagblad,* 10-1-1938, 11-1-1938; *Nieuwe Koerier*, 11-1-1938; *Maandblad voor Beeldende Kunsten* 15 (1938), 25-26.

Rotterdam, [location unknown]. February 1938.
recensie: *Telegraaf,* 28-12-1937.
Roermond (NL), [location unknown]. March 1938. [Canceled.]
The Hague, [location unknown]. 1938. [May also be canceled.]

1940 **New York NY**, Holland House. *Cartoons by Louis Raemaekers.* September-October 1940 (cat.).
recensie: *New York Herald Tribune,* 18-9-1940; *Time Magazine*, 30-9-1940.

1941 **New York NY**, Grand Central Art Galleries. *"There Will Be No War – Said Europe": drawings and cartoons by Louis Raemaekers [...]* February 1941 (cat.).
recensie: *N.Y. Times,* 29-1-1941.

1949 **Roermond (NL)**, Gemeente Museum. *Werken van Louis Raemaekers.* April 1949 (cat.).
recensies: *Maas- en Roerbode,* 22-1-1949, 2-4-1949, 8-4-1949; *Gazet van Limburg,* 18-3-1949, 2-4-1949; *L.M.,* 2-4-1949; recordings Polygoon News.

1956 **Roermond (NL)**, Gemeente Museum. August-September 1956.
recensie: 'Expositie tekeningen van Louis Raemaekers' [Drawings by Louis Raemaekers], *Maas- en Roerbode*, 25-8-1956.

1968 **Wageningen (NL)**, Landbouwhogeschool. *Agricultuur in caricatuur: tentoonstelling van spotprenten van Wageningse (hoog)leraren getekend door Louis Raemaekers omstreeks 1905* [Cartoons of professor and teachers by Louis Raemaekers]. March 1968.
Haarlem (NL), Vleeshal. November 1968.
recensie: *Haarlems Dagblad,* 17-1-1970.

1982 **Stanford CA**, Stanford University, Hoover Exhibit Pavilion. *Louis Raemaekers Exhibit.* April-June 1982 (cat.).

1983 **Wageningen (NL)**, De Wereld. *Inktspot. Honderd jaar politieke spotprent in Nederland, 1880-1980* [Hundred years of the political cartoon in the Netherlands 1880-1980]. September-October 1983 (cat.). Traveling exhibition, also in Tilburg (Kultureel Sentrum, October-November 1983), Franeker (Coopmanshûs, December 1983-January 1984), Utrecht (Humanistisch Verbond, January-February 1984) and Haarlem (Frans Hals Museum, February-March 1984).

1985 **Rotterdam**, Atlas van Stolk. *Getekend tijdens de oorlog 1940-1945.* [8 tekeningen van Raemaekers] [Drawn during the war 1940-1945]. January-May 1985 (cat.).
Wageningen, De Wereld. *Een groote laars, een plompe voet* [A large boot, a plump foot]. July 1985 (book, see Bibliography).

2006 **Roermond (NL)**, Stedelijk Museum Roermond. *Louis Raemaekers, politiek tekenaar met een potlood en pen als wapen* [Political cartoonist with pencil and pen as weapon]. 25 February-19 March 2006.
recensie: *Dagblad De Limburger*, 11-2-2006

LIST OF EXHIBITIONS

2007 **Stanford CA**, Stanford University, Hoover Institution. *Sharply Drawn: The Political Cartoons of Louis Raemaekers: 1914–1941*. February 6-April 24 2007.

2009 **Ypres (BE)**, Flanders Field Museum. *Louis* Raemaekers *(1869-1956): Oorlogsgetuige 1914-1918* [War witness 1914-1918]. 24 October-3 January 2010.

2012 **Wageningen (NL)**, De Casteelse Poort. *Louis Raemaekers: een cartoonist van wereldfaam* [A cartoonist of world fame]. 16 November 1912-31 March 1913.
recensies: 'Louis Raemaekers; een cartoonist van wereldfaam', *De Stad Wageningen,* 14-11-2012; Peter van Herpen, 'Louis Raemaekers is bekender buiten dan in Wageningen', *De Veluwepost*, 16-11-2012, 27; 'Aandacht voor politiek tekenaar', *De Veluwepost* 23-11-2012; 'Cartoonist Raemaekers geëerd met expositie, *De Gelderlander*, 9-11-2012; Harrison van der Vliet, 'De cartoonist van WO I', *Trouw* 11-12-2012, 13.

2014 **Venlo (NL)**, Limburgs Museum. *Ten strijde met potlood en pen, Louis Raemaekers (1869-1956) herondekt* [Armed with pencil and pen, Louis Raemaekers rediscovered]. 29 November 2013-12 April 2015.
Roermond (NL), Cuypershuis. *Raemaekers|Bertrams: Roermondenaren op het wereldtoneel* [Raemaekers|Bertrams: Men of Roermond on the world stage]. 30 November 2014-25 January 2015.

2015 **Royston, Cambridgeshire (GB)**, Wimpole Estate, National Trust. *Wimpole and the Great War: the cartoons of Louis Raemaekers*. 14 February – end of 2015.
Kansas City (MO), USA, National World War I Museum. *Drawn to War: The political cartoons of Louis Raemaekers*. March 24 – Oct. 18, 2015.
Münster (GE), Haus der Niederlande. *Louis Raemaekers, Mit Stift und Feder als Waffe.* 31 March – 3 May 2015.
recensie: 'Karikaturist mit Weltgeltung: Haus der Niederlande erinnert in einer sehenswerten Ausstellung an Louis Raemaekers (1869-1956)', *Münster-Feuilleton*, 1-4-2015.

LIST OF HONORARY MEMBERSHIPS AND DECORATIONS

1916 Chevalier de l'Ordre National de la Légion d'honneur, France
Honorary Citizen Paris, France
Fellow Honoris Causa of The Royal Society of Literature, United Kingdom
Co-founder of the League of Neutral States
Membre d'Honneur de la Presse Internationale, Paris

1917 Honorary Member The Saintsbury's Club, London
Honorary Member The Three Arts Club, London
Honorary Member The Royal Society of Miniature Painters, London

1918 Membre d'Honneur de la Ligue des Poilus de France en Belgique
Diploma of Honour of the League of Neutral States
Dutch representative to the League of Nations

1920 Chevalier de l'Ordre de Léopold, Belgium

1922 Doctor Iuris Honoris Causa Universiteit van Glasgow, United Kingdom

1925 Officier de l'Ordre National de la Légion d'honneur, France

1927 Commendatore dell'Ordine della Corona, Italy

1929 Commandeur Ordre de la Couronne, Belgium
Commander Order of Polonia Restituta, Poland
Commander Order of the Three Stars, Latvia

1930 Honorary Member Royal Choral Society "Mastreechter Staar", Maastricht (NL)

1933 Commander of the Order of St. Sava, Serbia

1934 Officer in de Order of Oranje-Nassau, Netherlands

1935 Commander in de Order of the Grand Duke Gediminas, Lithuania

1937 Fellow of the Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufatures and Commerce, United Kingdom
Honorary Member International Marc Twain Society, Saint Louis MO (USA)

1949 Honorary Citizen Roermond (NL)